

Київський університет імені Бориса Грінченка

Київський університет імені Бориса Грінченка

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАЛАХОВА МАРГАРИТА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 378:373.3/.5.091.12.011-051:78]:005.336.5]:785(043.3)

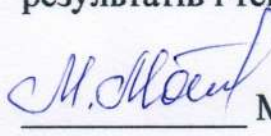
ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА
У НАВЧАЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М. О. Малахова

Наукові керівники: Болгарський Анатолій Георгійович, кандидат педагогічних наук, професор;

Олексюк Ольга Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Малахова М. О. Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» (Педагогічні науки). – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню, розробленню та експериментальній перевірці методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі. Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва. Предмет дослідження – методика формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

У дисертації проаналізовано стан дослідження науковцями проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі; виявлено суперечності та проблемні аспекти оркестрово-ансамблевої підготовки, які гальмують процес формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

З урахуванням результатів наукових досліджень у галузі філософії, психології, соціології, педагогіки вищої школи та музичної педагогіки, у яких висвітлено професійні вимоги до вчителя та його особистісних якостей, розкрито сутність та уточнено дефініцію досліджуваного феномену. *Професійно-особистісні якості* вчителя музичного мистецтва визначено як сукупність професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-

особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність.

Структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва представлено трьома домінантними складовими (компетентнісними характеристиками): професійно-педагогічні якості (професійна умотивованість, освітньо-ціннісна зорієнтованість, педагогічний такт, педагогічний стиль, професійний імідж); музично-творчі якості (музикальність та музична обдарованість, музично-методична спроможність, креативність, музично-виконавська мобільність, сценічна адаптивність); соціально-особистісні якості (соціальна активність, емоційна стабільність, риси характеру, ерудованість, авторитетність та лідерство).

Відповідно до визначених складових професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва встановлено рівні їх сформованості в учасників навчальних народно-інструментальних ансамблів (низький, середній, високий) за показниками мотиваційно-ціннісного, творчо-діяльнісного й особистісного критеріїв.

На основі аналізу змісту фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестровому та ансамблевому класах досліджено особливості формування професійно-особистісних якостей студентів у навчальних народно-інструментальних колективах, виявлено проблемні аспекти цього виду фахової підготовки, уточнено зміст базових понять дослідження. *Навчальний народно-інструментальний ансамбль* охарактеризовано як одну із форм музично-інструментальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, що ґрунтується на принципах колективного музикування та забезпечує опанування навичок гри на народних інструментах, набуття досвіду ансамблевого виконавства та професійного спілкування, розвиток творчих здібностей та професійно-особистісних якостей студентів. *Формування професійно-особистісних якостей* майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному

ансамблі визначено як процес, що здійснюється відповідно до розробленої методики та забезпечує розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей студентів.

Теоретично обґрунтовано методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному як поетапний багатокomпонентний динамічний процес, що ґрунтується на визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання. Визначено сутність та освітнє значення методики, яке полягає в тому, що фахову підготовку студентів у навчальному ансамблі необхідно переорієнтувати із вузькоспеціальної (суто виконавської) на загальнопрофесійну (основним завданням якої є формування загальних і фахових компетентностей, досвіду професійної діяльності та професійно-особистісних якостей студентів).

Охарактеризовано основні компоненти авторської методики: цільовий (що відображає мету і завдання розробленої методики, зміст навчально-методичного забезпечення досліджуваного процесу); змістово-процесуальний (який розкриває специфіку реалізації в ансамблевому класі аксіологічного, системного, діяльнісного й компетентнісного підходів із дотриманням визначених принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання студентів; відображає міждисциплінарну взаємодію навчальних курсів у формуванні професійно-особистісних якостей студентів, зміст освітньої, педагогічної та концертно-виконавської діяльності учасників навчального народно-інструментального ансамблю); результативно-оцінювальний (що висвітлює систему оцінювання учасників педагогічного експерименту відповідно до встановлених критеріїв, показників та рівнів, а також результат підготовки студентів за запропонованою методикою та доцільність її застосування у навчальному народно-інструментальному ансамблі).

Здійснено експериментальну перевірку ефективності методики

формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі. Проведено кількісну та якісну обробку експериментальних даних, аналіз і перевірку отриманих результатів експериментального дослідження щодо їх значущості.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробленні робочих програм навчальних дисциплін «Оркестровий клас» та «Ансамблевий клас» для студентів спеціальності 025 «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; створенні діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості професійно-особистісних якостей студентів музично-педагогічної спеціальності.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі вищої мистецької освіти, зокрема в організації роботи навчальних оркестрів та ансамблів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти, у проведенні майстер-класів для керівників навчальних музично-інструментальних колективів.

Ключові слова: майбутній учитель музичного мистецтва, професійно-особистісні якості вчителя, формування професійно-особистісних якостей, оркестрово-ансамблева підготовка, навчальний народно-інструментальний ансамбль, оркестровий клас, ансамблевий клас.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Малахова М. О. Розвиток слухових навичок майбутнього викладача музичного мистецтва у класі інструментального ансамблю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практика. Спец. випуск. Літературно-мистецька освіта: традиції, новації, перспективи.* Київ, 2012. Вип. 16 (26). С. 72–76.

2. Малахова М. О. Соціально-психологічні аспекти сценічного хвилювання у професійно-виконавській діяльності майбутнього вчителя музики. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 13. С. 297–302.

3. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль як суб'єкт виховного процесу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. Київ, 2013. Вип. 14 (19). С. 87–91.

4. Малахова М. О. Основні принципи організації діяльності навчального народно-інструментального ансамблю у вищому навчальному закладі. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 1 (5). С. 149–155.

5. Малахова М. О. Ансамблеве музикування як засіб оптимізації мотиваційної сфери студентів до навчально-професійної діяльності. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka* : zbiór raportów naukowych. Część 3. Warszawa, 2014. S. 103–108.

6. Малахова М. О. Студентський інструментальний ансамбль: технологія командної інтерпретації художнього образу музичного твору. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 3–4 (26–27). С. 100–109.

7. Малахова М. О. Особливості фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2021. Вип. 79. Том 1. С. 187–192.

8. Малахова М. О. Діяльнісний аспект оркестрово-ансамблевої підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва. *Herald pedagogiki. Nauka i praktyka. № 65 (pedagogika)*. Warszawa, 2021. S. 58–61.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

9. Малахова М. О. Комунікативна толерантність як домінантна особистісна риса вчителя музики: проблеми формування в студентському

інструментальному ансамблі. *Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16 листопада 2011 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 231–234.

10. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль: питання виконавської інтерпретації художнього образу музичного твору. *Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Луганськ, 15–16 березня 2012 р. Луганськ : ЛДІКМ, 2012. С. 147–149.

11. Малахова М. О. Шляхи формування професійної універсальності у студентів мистецького профілю вищих навчальних закладів. *Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ, 22–23 листопада 2012 р. Луганськ : Янтар, 2012. С. 213–217.

12. Малахова М. О. Ціннісна складова професійно-особистісних якостей учителя музики. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16–17 жовтня 2014 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 399–405.

13. Малахова М. О. Формування професійних компетентностей студентів у навчальних інструментальних колективах. *Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція* : матеріали Всеукр. заоч. наук. конф. Київ, 20 квітня 2021 р. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2021. С. 98–100.

14. Малахова М. О. Наукові підходи в організації ансамблевого навчання студентів-інструменталістів: системний, аксіологічний. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 20–21 квітня 2021 р. Суми : Сум. держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка, 2021. С. 169–172.

ABSTRACT

Malakhova M. O. Development of the professional and personal qualities of the future music teacher in the educational folk instrumental ensemble. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in Specialty 13.00.04 – «Theory and Methods of Professional Education» (Pedagogical Sciences). – Borys Hrinchenko Kyiv University, Kyiv, 2021.

The dissertation is concerned with substantiation, development and experimental verification of the methods of developing the professional and personal qualities of the future music teacher in the educational folk instrumental ensemble. The object of research is professional training of a future music teacher. The subject of research is the methods of developing the professional and personal qualities of the future music teacher in the educational folk instrumental ensemble.

The dissertation analyzes the current state of research on the problem of developing the professional and personal qualities of future music teachers in the educational folk instrumental ensemble. The inconsistencies and problematic aspects of orchestra-ensemble training that obstruct the development of the professional and personal qualities of future music teachers are revealed.

The essence of the phenomenon is revealed and its definition is clarified based on the findings of scientific research in philosophy, psychology, sociology, higher school pedagogy, and music pedagogy, which highlight professional requirements for teachers and their personal qualities. *The professional and personal qualities* of a music teacher are defined as a set of professional and pedagogical, musical and creative, social and personal competency characteristics that develop in the process of learning and improve in professional activity, thus ensure its effectiveness.

Three dominant components represent the structure of a music teacher's professional and personal qualities: professional and pedagogical qualities (professional motivation, education and value orientation, pedagogical tact,

pedagogical style, professional image); musical and creative qualities (musicality and musical talent, musical and methodical ability, creativity, musical and performing mobility, stage adaptability); and socio-personal qualities (social activity, emotional stability, character traits, erudition, authority and leadership).

Under defined components of the professional and personal qualities of a music teacher, the levels of their development in participants of educational folk instrumental ensembles (low, medium, high) according to the indicators of motivation-value, creativity-activity, and personal criteria are determined.

Based on the analysis of the content of professional training of future music teachers in orchestra and ensemble classes, the peculiarities of developing the professional and personal qualities of students in educational folk instrumental groups are examined, the problematic aspects of this type of professional training are revealed, and the content of basic research concepts is specified. *The educational folk instrumental ensemble* is characterized as one of the forms of musical instrumental training of future music teachers, which is based on the principles of collective music-making and provides acquiring skills on playing folk instruments, gaining experience of ensemble performance and professional communication, developing creative skills and professional personal qualities. *The development of the professional and personal qualities* of future music teachers in the educational folk instrumental ensemble is defined as a process carried out under the developed methods that provides the development of students' professional, pedagogical, musical, creative and socio-personal qualities.

The methodology of developing the professional and personal qualities of future music teachers in the educational folk instrumental ensemble is theoretically substantiated as a step-by-step multicomponent dynamic process based on certain scientific approaches, principles, pedagogical conditions, forms, methods and teaching means. The essence and educational significance of the method are determined, which is that students' professional training in the educational ensemble must be reoriented from specialized (performing) to general professional (the main task of which is the development of general and professional

competencies, professional experience, and professional and personal qualities of students).

The following are the main components of the author's methodology: target (which reflects the purpose and tasks of the developed method, the content of educational and methodological support of the research process); content-procedural (which reveals the specifics of the implementation in the ensemble class of axiological, systemic, activity-based and competency-based approaches in compliance with certain principles, pedagogical conditions, forms, methods and means of teaching students; reflects the interdisciplinary interaction of educational courses in developing the professional and personal qualities of students; the content of the educational, pedagogical and concert-performing activity of participants of the educational folk instrumental ensemble); result-evaluation (which covers the system of evaluation of participants of the pedagogical experiment in accordance with the established criteria, indicators and levels, and the result of training students according to the proposed method and the expediency of its application in the educational folk instrumental ensemble).

An experimental test of the effectiveness of the method of developing the professional and personal qualities of future music teachers in the educational folk instrumental ensemble has been conducted. The quantitative and qualitative processing of experimental data, as well as the analysis and verification of the experimental research results on their significance have all been completed.

The research findings have practical implications in the development of syllabi for the disciplines «Orchestra Class» and «Ensemble Class» for students of specialty 025 «Musical Art» of the first (Bachelor's) level of higher education; the development of diagnostic tools for determining the levels of the professional and personal qualities of music students of music and pedagogical specialty.

The research materials can be used in the system of higher art education, in particular in the organization of educational orchestras and ensembles, as well as in the system of postgraduate pedagogical education, in conducting masterclasses for leaders of educational musical instrumental groups.

Key words: future music teacher, professional and personal qualities of a teacher, development of professional and personal qualities, orchestra-ensemble training, educational folk instrumental ensemble, orchestra class, ensemble class.

List of publications of an applicant

Scientific papers, in which the main scientific results of thesis are published

1. Malakhova M. O. Rozvytok slukhovykh navychok maibutnoho vykladacha muzychnoho mystetstva u klasi instrumentalnoho ansamblu [The development of the students' ear skills the prospective teachers of musical art in the instrumental ensemble class]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 16. Tvorchyia osobysti uchytelia: problemy teorii i praktyka. Spets. vypusk. Literaturno-mystetska osvita: tradytsii, novatsii, perspektyvy.* Kyiv, 2012. Vyp. 16 (26). S. 72–76.

2. Malakhova M. O. Sotsialno-psykhologichni aspekty stsenichnoho khvyliuvannia u profesiino-vykonavskii diialnosti maibutnoho vchytelia muzyky [Socio-psychological aspects of stage excitement in professional performing activity of future music teacher]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka : zb. nauk. prats.* Kamianets-Podilskyi, 2013. Vyp. 13. S. 297–302.

3. Malakhova M. O. Studentskyi narodno-instrumentalni ansambl yak subiekt vykhovnoho protsesu [Student folk instrumental ensemble as a subject of educational process]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity.* Kyiv, 2013. Vyp. 14 (19). S. 87–91.

4. Malakhova M. O. Osnovni pryntsypy orhanizatsii diialnosti navchalnoho narodno-instrumentalnoho ansamblu u vyshchomu navchalnomu zakladi [Principal statuses about organization of folk student instrumental ensemble in universities]. *Osvitohichnyi diskurs.* 2014. № 1 (5). S. 149–155.

5. Malakhova M. O. Ansambleve muzykuvannia yak zasib optymizatsii motyvatsiinoi sfery studentiv do navchalno-profesiinoi diialnosti [Ensemble

music-making process as a way of optimizing of students' motivation during professional training]. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka* : zbiór raportów naukowych. Część 3. Warszawa, 2014. S. 103–108.

6. Malakhova M. O. Studentskyi instrumentalnyi ansambl: tekhnolohiia komandnoi interpretatsii khudozhnogo obrazu muzychnoho tvoru [Student's folk music band: technology of group interpretation of musical composition]. *Osvitohichnyi diskurs*. 2019. № 3–4 (26–27). S. 100–109.

7. Malakhova M. O. Osoblyvosti fakhovoi pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva u navchalnykh narodno-instrumentalnykh kolektyvakh [The peculiarities of music teacher-to-be professional training in educational folk-instrumental groups]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*. Kyiv, 2021. Vyp. 79. Tom 1. S. 187–192.

8. Malakhova M. O. Diialnisnyi aspekt orkestrovo-ansamblevoi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi muzychnoho mystetstva [Operational aspect of orchestra and ensemble professional training in the field of musical art]. *Herald pedagogiki. Nauka i praktyka. № 65 (pedagogika)*. Warszawa, 2021. S. 58–61.

Scientific papers certifying the approbation of the research materials

9. Malakhova M. O. Komunikativna tolerantnist yak dominantna osobystisna rysa vchytelia muzyky: problemy formuvannia v studentskomu instrumentalnomu ansambli [Communicative tolerance as a dominant personality trait of music teacher: problems of the formation in the students' instrumental ensemble]. *Liudski tsinnosti i tolerantnist u suchasnomu sviti: mizhkontynentalnyi dialog intelektualiv* : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 16 lystopada 2011 r. Kyiv : Kyiv. un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2011. S. 231–234.

10. Malakhova M. O. Studentskyi narodno-instrumentalnyi ansambl: pytannia vykonavskoi interpretatsii khudozhnogo obrazu muzychnoho tvor [Students folk instrumental ensemble: an issue of performing interpretation of artistic figure of musical composition]. *Vykonavska interpretatsiia ta suchasnyi*

navchalnyi protses : materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. Luhansk, 15–16 bereznia 2012 r. Luhansk : LDIKM, 2012. S. 147–149.

11. Malakhova M. O. Shliakhy formuvannia profesiinoi universalnosti u studentiv mystetskoho profilu vyshchych navchalnykh zakladiv [Ways of forming of professional universality in the arts higher schools' students]. *Mystetska osvita v konteksti hlobalizatsii ta poli kulturnosti* : zb. nauk. prats za materialamy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Luhansk, 22–23 lystopada 2012 r. Luhansk : Yantar, 2012. S. 213–217.

12. Malakhova M. O. Tsinnisna skladova profesiino-osobystisnykh yakosti uchytelia muzyky [A value component of professional and personal qualities of music teacher]. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky KhKhI stolittia* : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 16–17 zhovtnia 2014 r. Kyiv : Kyiv. un-t imeni Borysa Hrinchenka, 2014. S. 399–405.

13. Malakhova M. O. Formuvannia profesiinykh kompetentnostei studentiv u navchalnykh instrumentalnykh kolektyvakh [Formation of students' professional competencies in educational instrumental groups]. *Aktualni dyskursy mystetstva estrady: tradytsii ta yevropeiska inte hratsiia* : materialy Vseukr. zaoch. nauk. konf. Kyiv, 20 kvitnia 2021 r. Kyiv : Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv, 2021. S. 98–100.

14. Malakhova M. O. Naukovi pidkhody v orhanizatsii ansamblevoho navchannia studentiv-instrumentalistiv: systemnyi, aksiolohichni [Scientific approaches in the organization of ensemble training of instrumental students, i.e. systematic and axiological methods]. *Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeiskyi ta natsionalnyi vymiry zmin* : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Sumy, 20–21 kvitnia 2021 r. Sumy : Sum. derzh. ped. un-t imeni A. S. Makarenka, 2021. S. 169–172.

ЗМІСТ

ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У НАВЧАЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ	24
1.1. Формування професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва як наукова проблема	24
1.2. Сутність та структура професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва	41
1.3. Особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах	57
Висновки до першого розділу	80
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У НАВЧАЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ	83
2.1. Діагностика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки.....	83
2.2. Наукові підходи і принципи формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва в ансамблевому класі.....	111
2.3. Обґрунтування методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі	130
Висновки до другого розділу	148

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ	151
3.1. Організація та проведення експериментальної роботи	151
3.2. Експериментальна перевірка ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі	180
Висновки до третього розділу	199
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ	238

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні процеси глобалізації, глибинні соціальні, духовні й матеріально-технічні трансформації, що відбуваються в житті нашого суспільства і світової громадськості, обумовлюють впровадження у практику нової парадигми освіти, де центром освітнього процесу стає особистість, її здібності, індивідуальні особливості, потенційні можливості тощо. Характерними рисами нової доби стають мобільність, рух, новації, професіоналізм. У зв'язку з цим актуалізується завдання вищої школи щодо підготовки компетентного конкурентоспроможного фахівця в галузі загальної мистецької освіти, який характеризується високим ступенем мотивації до обраної професії, відповідними морально-етичними якостями, здатністю забезпечити естетичний розвиток школярів засобами музичного мистецтва. Великого значення у формуванні особистості студента як педагога й музиканта-виконавця набули навчальні народно-інструментальні колективи, у діяльності яких вбачаються значні резерви формування й розвитку професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Актуальність цих завдань визначена основними положеннями, сформульованими у Законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018), Професійному стандарті за професією «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2020) та інших державних актах і нормативних документах.

Проблема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя та особистості в системі вищої освіти стала предметом міждисциплінарних досліджень у галузі філософії (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк та інші), психології та педагогічної психології (І. Зимня, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маркова та інші), педагогіки вищої

школи (А. Алексюк, С. Архангельський, Г. Балл, М. Фіцула та інші), музичної педагогіки (О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька та інші). Теоретичні та методичні аспекти народно-оркестрового виконавства висвітлено у наукових роботах В. Воєводіна, М. Голючека, О. Ільченка та інших. Історії виникнення та становлення народно-інструментальних колективів, формуванню їх виконавського складу й репертуару, розробці принципів організації та діяльності присвячено праці В. Лабунця, В. Лапченка, В. Откидача, Т. Сідлецької, С. Хашчеватської та інших. Різні аспекти методики роботи з навчальними музично-інструментальними колективами розроблено такими вітчизняними науковцями, як А. Болгарський, Б. Брилін, В. Воєводін, М. Гуральник, О. Ільченко, І. Маринін, Т. Пляченко, В. Федоришин та інші.

Водночас проблема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі залишається малодослідженою.

Аналіз накопиченого у цій сфері досвіду та перспективи подальшого вивчення проблеми професійного розвитку вчителя музичного мистецтва дали змогу виявити низку *суперечностей*, а саме між:

- об'єктивними процесами в суспільстві, що обумовлюють соціальний запит на сформованість у вчителя музичного мистецтва професійно-особистісних якостей, та реальним рівнем їх сформованості у випускників закладів вищої мистецької освіти;
- специфікою педагогічної та музично-творчої діяльності вчителя музичного мистецтва та змістом фахової підготовки студентів на заняттях з оркестрово-ансамблевих дисциплін;
- необхідністю формування у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей та недостатньою розробленістю методик реалізації цього процесу в освітній та концертно-виконавській діяльності студентів.

Наявність означених суперечностей та актуальність порушеної проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри музикознавства та музичної освіти Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток духовного потенціалу особистості в неперервній мистецькій освіті» (реєстраційний номер 0116U003993). Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 1 квітня 2010 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 3 від 27 квітня 2010 р.), уточнено в бюро Міжвідомчої ради з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (лист № 417 від 16 березня 2021 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Предмет дослідження – методика формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідження науковцями проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

2. Визначити сутність та структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва.

3. Виявити особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах.

4. Розробити критерії, показники та рівні сформованості професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва в ансамблевому класі.

5. Обґрунтувати методiku формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі та перевірити її ефективність.

Методологічну основу дослідження становлять загальнотеоретичні та методологічні положення філософії щодо формування світогляду особистості, сутності творчої діяльності, єдності теорії та практики; теорії у сфері психології щодо всебічного розвитку особистості, особливостей формування музичних здібностей, умінь та якостей особистості; сучасні концепції щодо професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі, формування змісту оркестрово-ансамблевої підготовки вчителя музичного мистецтва; провідні теорії в галузі інструментального виконавства; аксіологічний, системний, діяльнісний та компетентнісний підходи в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Теоретичною основою дослідження є теоретичні концепції філософії освіти (В. Андрущенко, В. Кремень, В. Огнев'юк та інші); теоретичні аспекти професійної підготовки вчителя у вищій школі (А. Алексюк, Г. Балл, Н. Гузій, С. Сисоєва, М. Фіцула, Л. Хоружа та інші); концептуальні положення у галузі музичної педагогіки та музичної освіти (О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський та інші), теорії та історії сольного інструментального й ансамблевого виконавства (М. Давидов, І. Польська, М. Різоль та інші), організації та діяльності навчальних музично-інструментальних колективів (В. Воєводін, О. Ільченко, Т. Пляченко, В. Федоришин та інші).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань наукового дослідження застосовувався комплекс методів: *теоретичні* – аналіз та порівняння для вивчення стану розробленості досліджуваної проблеми, визначення сутності базових понять дослідження; узагальнення та систематизація для розроблення структури, критеріїв, показників та рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва; синтез та конкретизація для обґрунтування структури професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва та шляхів їх формування й розвитку; *емпіричні* – діагностичні (педагогічне спостереження, опитування, тестування, експертне оцінювання) для визначення рівнів сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей; експериментальні (педагогічний експеримент) для перевірки ефективності запропонованої методики; *статистичні* – для обробки кількісних і якісних даних педагогічного експерименту.

Експериментальна робота проводилась на базі Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, Факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Навчально-наукового інституту мистецтв імені Олександра Ростовського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: *вперше* визначено структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва (професійно-педагогічні, музично-творчі, соціально-особистісні), поняття «формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі» як процес, що здійснюється відповідно до розробленої методики та забезпечує розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей студентів; обґрунтовано

методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі як поетапний багатокомпонентний динамічний процес, що ґрунтується на визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання; охарактеризовано основні компоненти методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі (цільовий, змістово-процесуальний, результативно-оцінювальний); розроблено критерії (мотиваційно-ціннісний, творчо-діяльнісний, особистісний), показники та рівні (низький, середній, високий) сформованості професійно-особистісних якостей у майбутніх учителів музичного мистецтва; *уточнено* поняття «навчальний народно-інструментальний ансамбль» та особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах; *подальшого розвитку набули* зміст, форми, методи й педагогічні умови формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробленні робочих програм навчальних дисциплін «Оркестровий клас» та «Ансамблевий клас» для студентів спеціальності 025 «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; створенні діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості професійно-особистісних якостей студентів музично-педагогічної спеціальності.

Матеріали дослідження можуть бути використані в системі вищої мистецької освіти, зокрема в організації роботи навчальних оркестрів та ансамблів, а також у системі післядипломної педагогічної освіти, у проведенні майстер-класів для керівників навчальних музично-інструментальних колективів.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 09-н від 12.04.2021 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка про впровадження № 114 від 26.03.2021 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 10/21 від 18.03.2021 р.), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка про впровадження № 04/486 від 20.05.2021 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 14 наукових публікаціях, а саме: 6 статей – у наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних періодичних наукових виданнях, 6 – у збірниках матеріалів конференцій.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення та результати дослідження висвітлено, обговорено й позитивно оцінено на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (м. Київ, 2011 р.), «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (м. Київ, 2012 р.), «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності» (м. Луганськ, 2012 р.), «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (м. Київ, 2013 р.), «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 2014 р.), «Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka» (м. Вроцлав, 2014 р.), «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 2019 р.), «Забезпечення якості вищої освіти у країнах європейського союзу» (м. Київ, 2020 р.), «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 2020 р.), «Science, research, development» (м. Варшава, 2021 р.), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (м. Суми, 2021 р.), «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» (м. Кропивницький, 2021 р.), «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття»

(м. Київ, 2021 р.); *всеукраїнських* – «Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: традиції, новації, перспективи» (м. Київ, 2011 р.), «Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес» (м. Луганськ, 2012 р.), «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2013 р.), «Актуальні питання мистецької педагогіки: традиції та інновації» (м. Хмельницький, 2014 р.), «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (м. Дрогобич, 2014 р.), «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Кам'янець-Подільський, 2021 р.), «Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція» (м. Київ, 2021 р.), «Музична освіта та виконавство: теорія, методика, інноваційні концепції розвитку» (м. Ніжин, 2021 р.).

Структура та обсяг дисертації зумовлені логікою дослідження, яке складається із анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (333 найменування, із них 7 – іноземною мовою), 9 додатків. Загальний обсяг дисертації – 312 сторінок, основний зміст – 193 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У НАВЧАЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ

У розділі проаналізовано стан дослідження науковцями проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у філософському, психолого-педагогічному та методичному аспектах; розкрито сутність та структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва; висвітлено особливості формування професійно-особистісних якостей студентів у навчальних народно-інструментальних колективах закладів вищої освіти.

1.1. Формування професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва як наукова проблема

Дослідження проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва потребує критичного аналізу накопиченого у цій сфері науково-методичного і практичного досвіду, аналізу теоретичних основ цього процесу й упровадження ефективних форм, методів і засобів навчання студентів відповідно до сучасного рівня розвитку музичного виконавства та педагогічної науки.

Новий статус учителя музичного мистецтва як ретранслятора духовного надбання нації має вирізняти високий рівень фахової компетентності та особистісних якостей, здатність до творчості та опанування нової технології фахової діяльності відповідно до сучасних вимог, які висуває перед учителем європейська спільнота.

Як підкреслює Ж. Делор (J. Delor – французький економіст і політик, видатний європейський діяч, президент Європейської Комісії (1985 –

1995 pp.), учитель має встановити новий тип відносин зі своїми учнями, переходити від ролі «соліста» до ролі «акомпаніатора», бути віднині не стільки розповсюджувачем інформації, скільки провідником учня в його пошуку, організації та використанні знань, спрямовувати думки, а не моделювати їх, суворо дотримуючись фундаментальних цінностей, які є дороговказами життя [328, с. 150].

Формування у майбутніх учителів такого стилю педагогічної діяльності має здійснюватись під час навчання у виші. Саме на відповідності системи вищої освіти вимогам суспільства щодо культурного виміру особистості акцентує увагу В. Огнев'юк, зазначаючи, що розвиваючи у своїх вихованців певні особистісні та громадянські якості, сучасна професійна освіта має забезпечити поєднання підготовки висококваліфікованого, конкурентоспроможного на ринку праці фахівця і, водночас, плекання особистості з притаманною їй високою культурою та здатністю до продукування культури [210, с. 279 – 282].

Учителів нового типу мають характеризувати: висока громадянська відповідальність і соціальна активність; любов до дітей, потреба і здатність віддати їм своє серце; справжня інтелігентність, духовна культура, бажання і вміння працювати разом з іншими; високий професіоналізм, інноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей та ухвалення творчих рішень; потреба у постійній самоосвіті та готовність до неї; фізичне і психічне здоров'я, професійна працездатність. Але провідну роль у професіограмі вчителя посідає спрямованість його особистості (соціально-етична, професійно-педагогічна, пізнавальна), що є тим каркасом, навколо якого компонуються основні професійно значущі властивості особистості педагога [273, с. 30 – 34].

Тому дослідження феномену професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва ми здійснюємо крізь призму загальних вимог до особистості вчителя, засобами аналізу його професіографічних характеристик, специфіки професійної діяльності, педагогічної майстерності,

педагогічного професіоналізму, педагогічної творчості, педагогічних та спеціальних музичних здібностей, педагогічної спрямованості особистості, методики формування професійних та особистісних якостей музичного педагога.

Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі фахової підготовки в університеті обумовлене специфікою професійної діяльності педагога-музиканта, яка спрямована на формування й розвиток у підростаючого покоління високої моральності та духовності, що виражається у ціннісному ставленні вчителя до здобутків світової і національної культури, відповідальності за свої дії, прагненні до власного естетичного розвитку, поваги та розуміння індивідуальності окремої людини.

У цьому контексті слід зауважити, що високі морально-етичні якості вчителя музичного мистецтва та володіння методикою загальної музичної освіти можуть забезпечити успішність навчання і виховання школярів засобами музики.

Американський педагог, письменник, дослідник у галузі філософії освіти Дж. Стайнер (G. Steiner) зазначає, що надійно навчити – означає доторкнутись до того, що є життєво важливим для людини. Це пошук доступу до того, що є найбільш чуттєвим і особистим для дитини і дорослого. Погане викладання, педагогічна рутинна, цинічне навчання (свідоме, чи ні) є руйнівними у своїх утилітарних намірах, вони викорчуюють надію. Погане навчання – це майже буквально вбивство, а метафорично – це гріх. Погані вчителі, можливо, мимоволі мстяться за свою посередність [332, с. 25 – 26].

Продуктивна і якісна професійна діяльність учителя музичного мистецтва набуває сенсу тільки у разі наявності в арсеналі молодого фахівця комплексу стартових, тобто мінімальних і достатніх для початку роботи, фахових компетентностей, які ґрунтуються на розвинених професійно-особистісних якостях. Тому в сучасній вищій школі процес професійної

підготовки студентів будується на загальновизначених вимогах до вчителя. Відтак, випускник закладу вищої освіти має відповідати стандартам обраної професії, визначеній професіограмі – докладному описі будь-якої професії через систему вимог, пропонованих нею до людини, включаючи якості особистості, особливості розумових процесів, знання, вміння і навички, якими він має володіти, щоб успішно впоратися з означеною професією [76, с. 506].

Важливо пам'ятати, що професія вчителя не є непорушною, монолітною за своїм сутнісним змістом «конструкцією». Учитель – особистість, що прагне до самоосвіти й самовдосконалення, прагне вчитися і, головне, «він повинен бути людиною, що супроводжує процес самопізнання і саморозвитку дитини, скеровує й динамізує його відповідно до конкретних сутнісних задатків кожного школяра. <...> Сьогодні не можна звести навчальний процес лише до засвоєння учнем суми знань, а треба навчити його вчитися застосовувати набуті знання та інформацію <...>» [301, с. 137]. Учитель – це творча, динамічна особистість, що крокує в реальному часі з постійним поглядом у майбутнє.

У педагогічних працях багато уваги приділено саме особистості вчителя, її безпосередньому впливу на суб'єктів виховного процесу – учнів.

Так, Я. Коменський поряд із високим визнанням професії вчителя визначив низку серйозних вимог до педагога. Універсальний учитель (*pandidascaorum*) має бути обраним, праведним (благочестивим), серйозним, старанним, працьовитим і розсудливим [118, с. 422 – 423], привітним і ласкавим, залучати до учіння по-батьківському своїми манерами і словами, ставитись до учнів з любов'ю [117, с. 342]; повинен знати всі цілі своєї професії, усі провідні засоби, що ведуть до них, усе розмаїття методу. Я. Коменський ставить перед учителем триєдине завдання – універсальність (навчати всіх усьому), простота (вчити надійно надійними засобами), добровільність (навчати всього легко і приємно, ніби граючись, щоб усю

справу виховання людей дійсно можна було назвати школою-грою [118, с. 422 – 423].

Відомий педагог і психолог П. Каптерев ще на початку XX століття зазначав, що особистість учителя в ситуації навчання посідає перше місце, ті чи інші властивості його будуть підвищувати чи знижувати виховний вплив навчання [104, с. 369]. Окреслюючи структуру особистості вчителя, автор насамперед виокремлює спеціальні фахові властивості: наукову підготовку й особистий талант. Перша властивість об'єктивного характеру і полягає у ступені знання вчителем предмета, який він викладає, у ступені наукової підготовки з цієї спеціальності, за спорідненими предметами, у широкій освіті; потім – у знайомстві з методологією предмета, загальними дидактичними принципами і, нарешті, у знанні властивостей дитячої натури, з якою вчителеві доводиться мати справу; друга властивість носить суб'єктивний характер і полягає у викладацькому мистецтві, в особистому педагогічному таланті й творчості [104, с. 369 – 370]. Учитель має бути творчою особистістю, постійно працювати над своїм розвитком і самовдосконаленням. Поряд із спеціальними педагогічними властивостями П. Каптерев визначає особистісні (манера вчителя триматися, характер мови, зовнішній вигляд, охайність), у тому числі морально-вольові якості: справедливість, чуйність і уважність до невстигаючих учнів, сумлінність, витримка, наполегливість, любов до дітей [104, с. 377 – 381].

Видатний освітній діяч і педагог К. Ушинський писав, що у вихованні все має ґрунтуватись на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна створити характер [289, с. 63 – 64].

Ця теза є актуальною і для сучасних дослідників особистості педагога.

Високі вимоги до якостей особистості вчителя висувують науковці В. Андрущенко і Л. Губерський, наголошуючи, що вчителем може стати людина, яка володіє необхідними для реалізації цієї професії характеристиками – «педагогічними параметрами». На думку дослідників, ці параметри поділяються на дві групи: вроджені, які характеризують учителя як людину глибокої і невичерпної сердечності, душевної теплоти й любові до своїх вихованців, і набуті під впливом середовища та культури в процесі навчання, виховання та самовиховання – здатність учителя бачити в кожному вихованцеві особистість, «глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини» [285, с. 423], уміння проникнути в духовний світ свого вихованця, здатність учителя до терпіння, сердечність, чуйність, терпимість та інші емоційно-чуттєві якості мають поєднуватись із високими інтелектуальними характеристиками вчителя [72, с. 448 – 451].

Головною і постійною вимогою до вчителя Р. Нємов називає любов до дітей, до педагогічної діяльності, наявність геніальних знань у тій галузі, якої він навчає дітей, широка ерудиція, педагогічна інтуїція, високорозвинений інтелект, високий рівень загальної культури і моральності, професійне володіння різноманітними методами навчання і виховання дітей, товариськість, артистичність, весела вдача, гарний смак тощо [203, с. 447 – 448].

Польська дослідниця психолого-педагогічних основ музичної освіти З. Конашкевіч (Z. Konaszkiewicz) вважає, що у низці рис особистості педагога, визнаного авторитету і навіть майстра, на перший план можна поставити такі: внутрішня автономія, яка дає можливість педагогу не піддаватись зовнішньому тиску; автентичність, що спонукає педагога бути самим собою і не носити маску; емпатія, що є основою доброго ставлення до інших; відповідальність за себе та за учнів [330, с. 25 – 26].

У дослідженні феномену професійно-особистісних якостей вчені акцентують увагу на тому, що саме специфіка педагогічної діяльності визначає формування та розвиток відповідних якостей особистості вчителя.

Аналізуючи психологічний аспект праці вчителя, А. Маркова виокремлює три основні складові процесу – педагогічну діяльність, педагогічне спілкування, особистість учителя (як стрижневий чинник, що обумовлює професійну позицію в діяльності і спілкуванні), та дві складові результату – навченість і вихованість школярів. Актуальними для нашого дослідження є визначені А. Марковою професійно важливі якості, які характеризують: педагогічну діяльність (педагогічна ерудиція та цілепокладання, мислення, інтуїція, імпровізація, спостережливість, пильність, слух, оптимізм, винахідливість, передбачення, прогнозування, рефлексія); педагогічне спілкування (педагогічний такт, емпатія, товарииськість, педагогічна етика); особистість учителя (мотивація та педагогічна спрямованість, перцептивно-рефлексійні та конструктивно-проєктувальні здібності); позитивна Я-концепція та емоційність, новаторство; здатність до навчання школярів (мотивація до психологічної діагностики учнів у процесі навчання, специфічне діагностичне мислення, діагностичні здібності); вихованість і здатність до виховання школярів (мотивація до подальшого професійного росту, до самостійного вибору і творчого вирішення педагогічних завдань) [177, с. 6 – 75].

Визначення професійно-особистісних характеристик учителя, на думку С. Максименка, ґрунтується на розумінні об'єкта педагогічного процесу та педагогічних завдань – озброїти людину міцними і глибокими знаннями основ наук, усебічно розвинути її здібності. Зважаючи на означені факти, науковець ставить такі вимоги: учитель (викладач) має бездоганно володіти знаннями та вміннями зі свого предмету та постійно оновлювати їх, має орієнтуватись у віковій психофізіології, уміти передавати знання та організовувати пізнавальну і трудову діяльність учнів, має бути ініціативним та дієвим у своєму професійному розвитку. Великого значення С. Максименко надає наявності таких якостей особистості вчителя, як впливовість і контактність, образність, культура мови, переконливість, принциповість, а також його позитивним рисам характеру (любові до своєї

професії, до учнів, вимогливості й чуйному ставленню до них, педагогічному такту) [159, с. 358 – 359].

Успішність професійної діяльності вчителя, на думку Є. Клімова, визначається такими якостями: стійким гарним самопочуттям у ході роботи з людьми; потребою у спілкуванні; здатністю подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, думки, настрої інших людей; швидко розбиратися у взаєминах людей; добре пам'ятати особистісні якості багатьох і різних людей; уміння керувати, навчати, виховувати, здійснювати корисні дії з обслуговування різних потреб людей; уміння слухати й вислуховувати; широкий світогляд; мовна (комунікативна) культура [110, с. 176 – 181].

Вимоги до особистості вчителя із позиції загальнолюдського характеру педагогічної діяльності (безпосередньої взаємодії «людина – людина») висуває і фахівець у галузі музичної психології А. Готсдінер, зазначаючи, що успішність освітнього процесу суттєво залежить від наявності певних професійних компетентностей та педагогічної обдарованості вчителя. Серед важливих професійних якостей учений виділяє комунікативні здібності, особистісні якості та характерологічні особливості педагога. Розуміючи педагогіку як не тільки ремесло і професію, а як науку і мистецтво, А. Готсдінер закликає вчителя до постійного збагачення своїх знань, до вироблення особистої педагогічної техніки – уміння адаптувати навчальний матеріал і доносити його до свідомості учнів [67, с. 149 – 150].

Проблему розвитку професійно-особистісних якостей і необхідних фахових компетентностей науковці репрезентують через категорію педагогічної майстерності, трактуючи її як сукупність якостей особистості, які забезпечують високий рівень самоорганізації професійної діяльності педагога. Складовими професійної майстерності М. Фіцула визначає професійні знання, педагогічну техніку, педагогічні здібності, педагогічну моральність, професійно значущі якості, зовнішню культуру [303, с. 57].

На думку І. Зязюна, Л. Крамущенко, І. Кривоноса, комплекс важливих властивостей учителя, які забезпечують високий рівень його професійної майстерності, складають: гуманістична спрямованість діяльності вчителя (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації, спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків); його професійна компетентність (знання вчителя звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з іншого – до учнів, психологію яких мусить добре знати); педагогічні здібності (комунікативність, перцептивні здібності, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність); педагогічна техніка (уміння застосовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами) [94, с. 30 – 36].

Педагогічна майстерність як характеристика високого рівня педагогічної діяльності лежить в основі педагогічного професіоналізму. Н. Гузій розглядає професіоналізм педагога як психолого-педагогічний феномен, як індивідуальну проєкцію соціально детермінованих норм та еталонів висококваліфікованої професійно-педагогічної праці на рівні культури її здійснення, а також визначає її як складне інтегративне динамічне багатоступеневе утворення, що зумовлює продуктивність педагогічної діяльності (зовнішній план) та розвиненість особистості педагога-професіонала (внутрішній план) у діалектичній єдності культуровідповідної професійно-педагогічної позиції, компетентності та культури педагогічного мислення, емоційно-почуттєвої та поведінкової культури [73, с. 17].

Більш високими рівнями професіоналізму є педагогічна творчість та новаторство. С. Сисоева у творчому вчителеві вбачає насамперед творчу особистість із високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки та постійного

самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці, оволодіває уміннями формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі. Серед специфічних особистісних якостей, що характеризують наявність у вчителя педагогічної креативності, дослідниця виділяє такі: любов до дітей; безкорисність; сміливість; готовність до розумного ризику у професійній діяльності; цілеспрямованість; допитливість; самостійність; наполегливість; ентузіазм [269, с. 97 – 99].

Психологічними передумовами педагогічної творчості М. Фіцула визначає професійно-специфічні здібності і трактує їх як сукупність індивідуально-психологічних якостей особистості, що сприяють успішній педагогічній діяльності, та розподіляє на такі групи – організаторсько-педагогічні, дидактичні, перцептивні, комунікативні, сугестивні, гносеологічно-дослідницькі, науково-пізнавальні [303, с. 54].

Фахівці у галузі педагогічної (Ф. Гоноболін [64; 65], В. Крутецький [129], Н. Кузьміна [133], А. Маркова [176; 177], Л. Мітіна [187], К. Платонов [238; 239], В. Шадріков [318]) та музичної (Л. Готсдінер [67], Є. Назайкінський [199], В. Петрушин [234], Б. Теплов [287; 288], Г. Ципін [315]) психології, обґрунтовуючи вимоги до професії вчителя, акцентують увагу на педагогічних здібностях, які трактують як певні індивідуально-психологічні особливості людини, що проявляються в діяльності вчителя і є умовою успішності її виконання.

Грунтовне дослідження феномену здібностей здійснив видатний психолог Б. Теплов. Згідно з його концепцією, вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні особливості, тобто задатки, які лежать в основі розвитку здібностей, самі ж здібності завжди є результатом розвитку. Беручи до уваги той факт, що розвиток здібностей відбувається тільки в процесі конкретної практичної чи теоретичної діяльності, учений наголошує, що здібність не може виникнути поза межами відповідної конкретної діяльності [287, с. 9 – 20].

Досліджуючи системогенезу спеціальних професійних якостей особистості, В. Шадріков визначив, що здібності безумовно належать до професійно важливих якостей, але вони не вичерпують повного обсягу останніх. До того ж експериментальним шляхом науковець довів, що, спеціальні здібності є загальними здібностями, які набувають рис оперативності під впливом вимог діяльності, а системність прояву окремих здібностей у діяльності в результаті формування функціональної системи діяльності набуває нових якостей [318, с. 66 – 232].

Успіх у професійно-педагогічній діяльності, на думку В. Крутецького, засвідчує наявність у вчителя високих моральних якостей, високого рівня знань та професійних умінь і навичок, високого рівня загальної культури, але найголовніше – наявність деяких специфічних психологічних особливостей особистості, які вчений визначає як педагогічні здібності. Умовно автор поділяє їх на 3 групи: особистісні (прихильність до дітей, витримка і самоконтроль, здатність до контролю свого настрою), дидактичні (здатність до пояснень, мовна та академічна здатності) й організаційно-комунікативні (педагогічна спостережливість, комунікативна та суттєва здатності, педагогічний такт, педагогічна уява). Науковець наголошує, що коли йдеться про вчителя та про його якості, то дрібниць тут немає, адже для учня він завжди є прикладом особистості, яка в деяких випадках здатна визначити майбутній життєвий шлях своїх вихованців [129, с. 243 – 248].

Педагогічні здібності науковці вважають підґрунтям для формування професійно-особистісних якостей учителя. Л. Мітіна визначила два класи педагогічних здібностей (проектувально-гностичні, рефлексивно-перцептивні), які містять п'ять компонентів – професійно значущих якостей учителя: 1) педагогічна спрямованість (визначає ставлення вчителя до своєї праці, до навчальної дисципліни, до учнів; 2) педагогічне цілепокладання (вольові властивості та властивості, що передбачають результат діяльності); 3) педагогічне мислення (властивості, що визначають практично-дієве й теоретико-практичне мислення вчителя); 4) педагогічна рефлексія

(властивості, що характеризують ставлення вчителя до себе та своїх професійних якостей, а також властивості, які визначають учителя з точки зору морального регулювання поведінки; 5) педагогічний такт (група властивостей, які характеризують взаємодію вчителя з учнями, колегами, людьми взагалі) [187, с. 53 – 58].

Деякі науковці розглядають педагогічні здібності вчителя як широкий спектр професійних якостей і структурують їх у такий спосіб: дидактичні, експресивні, перцептивні, комунікативні, науково-пізнавальні, сугестивні тощо (Ф. Гоноболін [64, с. 100 – 111]). Педагогічні здібності Н. Кузьміна розглядає як специфічну форму чутливості педагога: 1) як суб'єкта діяльності до об'єкта, процесу і результатів власної педагогічної діяльності; 2) до учня як до суб'єкта спілкування, пізнання і праці. Відповідно до цього дослідниця виділяє два рівні педагогічних здібностей: перцептивно-рефлексивні (чуття об'єкта, чуття міри або такту, чуття причетності – як основу для прояву педагогічної інтуїції) та проєктивні (гностичні, проєктувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські – як основу для створення нових продуктивних способів навчання) [133].

Визначальними у формуванні професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва є музичні здібності. Б. Теплов репрезентує музичні здібності особистості через музичну обдарованість людини – своєрідну якісну комбінацію здібностей, від якої залежить успішність музичної діяльності. На думку вченого, музикальність визначають три основні музичні здібності: 1) відчуття ладу, тобто здатність емоційно розрізняти функції звуків мелодії – емоційний або перцептивний компонент музичного слуху; 2) здатність до слухового уявлення, тобто здатність довільно використовувати слухові уявлення – слуховий або репродуктивний компонент музичного слуху; 3) музично-ритмічне відчуття, тобто активно (рухово) переживати музику, відчувати виразність музичного ритму і точно відтворювати його. Проте означені здібності не існують незалежно одна від одної. Вони виникають і розвиваються у практичній музичній діяльності і,

розкриваючи окремий її вид, не можуть існувати окремо. А співвідношення певних здібностей і обумовлює якісну індивідуальну характеристику особистості [288, с. 24 – 316].

На важливості професійних умінь, знань і здібностей, помножених на комплекс особистісних людських якостей учителя, акцентує увагу В. Петрушин, виокремлюючи низку домінантних здібностей. Серед них – дидактичні (знання навчальної дисципліни і розуміння того, як необхідно її викладати), комунікативні (здатність до емпатії, уміння зрозуміло та чітко викладати як зміст предмету, так і власні почуття і настрої, щирість, емоційність, наявність виразних, але помірних жестів і міміки), організаційні. Учитель має прагнути до постійного оновлення професійних знань, щоб йому було що сказати і передати своєму учневі. Науковець акцентує увагу на тому, що саме «масштаб особистості вчителя» – міра залучення до загальнолюдської культури, його професійні знання і навички, людський такт у поведінці здійснює потужний позитивний вплив на розвиток особистості вихованця [234, с. 310 – 312].

Дослідники у галузі музичної педагогіки (О. Олексюк [211], Г. Падалка [226]) та колективного музикування (Т. Пляченко [241], В. Черкасов [317]) наголошують, що розвиток професійних і особистісних якостей, музичних здібностей та музично-педагогічної майстерності вчителя відбувається лише за умови чіткої педагогічної спрямованості особистості.

Саме спрямованість окремих видів діяльності музиканта-педагога, як зауважує О. Олексюк, визначає комплекс його професійно значущих якостей. Зокрема, вирішення організаційно-управлінських проблем впливає на формування організованості, ініціативності, відповідальності (якостей, пов'язаних із здатністю до самоорганізації й саморегуляції дій); професійне спілкування, взаємодія з людьми – на розвиток комунікативних якостей та емпатії (уміння встановлювати взаємовідносини з колективом, володіти культурою демократичного спілкування); дослідницький пошук формує ціннісні орієнтації, ідеали, світоглядні настанови; творчість впливає на

розвиток музично-творчих здібностей (здатності до переживання музичних образів, побудови художньої моделі цілого, розуміння логіки музичної думки); гуманістичний смисл педагогічної діяльності передбачає наявність толерантності та справедливості, ціннісного ставлення до особистості дитини, прагнення до самовдосконалення [211, с. 165 – 172].

Самовідданість і ентузіазм, переконаність у необмеженості виховних можливостей величного мистецтва музики, палке бажання й уміння зробити її необхідною всім людям, педагогічна майстерність і творче натхнення – на таких засадах, на думку Г. Падалки, ґрунтується професія вчителя музики [227, с. 14 – 15].

Великого значення стійким сформованим особистісним якостям учителя музики, які здатні впливати на активацію та розвиток елементів педагогічних і спеціальних здібностей, надає Л. Арчажнікова. Індивідуальні особливості особистості, які характеризують професійну придатність учителя, науковець визначає як відповідність обраний професії інтересів, схильностей, потреб, індивідуальних рис характеру. У процесі музично-педагогічної діяльності утворюється цілісна структура особистості вчителя музики, у якій музичні здібності постають необхідним і обов'язковим компонентом [18, с. 35 – 36].

До групи особистісних компетенцій, які має опанувати вчитель музики у підготовці до роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами, Т. Пляченко відносить особистісні якості, індивідуальні психологічні особливості, здібності, стиль роботи, творчий імідж. Професійно-педагогічні компетентності цього фахівця дослідниця репрезентує такими складовими, як аксіологічна настанова, фахові знання, спеціальні навички, уміння, володіння методикою роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами [241, с. 18].

Досліджуючи гурткові форми позакласної музичної діяльності учнів, В. Черкасов зазначає, що функціонування шкільних оркестрів залежить від особистості керівника-диригента, якому мають бути притаманні такі якості,

як креативність, вираженість, толерантність, мобільність. Такий фахівець повинен мати високий рівень фундаментальної та професійно-орієнтованої підготовки, а також сповідувати гуманні принципи, з любов'ю ставитись до дітей і позитивно впливати на їхнє громадянське становлення [317, с. 449 – 450].

Методичні засади формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва висвітлено у працях І. Коваленко [112], М. Моїсєєвої [189], Т. Пляченко [241].

У науковому дослідженні І. Коваленко компонентну структуру професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики як диригентів-хормейстерів представлено такими складовими: мотиваційно-оцінний, комунікативно-організаційний, емоційно-вольовий і діяльнісно-творчий компоненти. Мотиваційно-оцінний компонент визначає ставлення вчителя музики до хормейстерської діяльності та усвідомлення важливості самооцінювання й коригування професійно-особистісних якостей. Комунікативно-організаційний компонент характеризує потенційні можливості співпраці учителя музики з хоровим колективом, уміння організувати його на засадах толерантності та емпатії. Емоційно-вольовий компонент визначає розвиненість емоційно-вольових властивостей майбутнього вчителя музики як диригента-хормейстера, що виявляється у наполегливості, ініціативності, цілеспрямованості, самостійності, здатності активно і впевнено впливати на хоровий колектив, в артистизмі, умінні здійснювати саморегуляцію свого емоційного стану та глибоко відчувати, виразно й мімічно точно передавати емоції учасникам колективу. Діяльнісно-творчий компонент розкриває спрямованість майбутнього вчителя музики на творчу діяльність і характеризує здатність до педагогічної творчості як інтегративної якості особистості, яка поєднує фахову спрямованість, самоусвідомлення, саморозвиток, самовдосконалення та прагнення до особистісного і професійного зростання [112, с. 10].

Методику формування у студентів педагогічних і особистісно-психологічних якостей та музичних здібностей І. Коваленко обґрунтувала із позицій системного, гуманістичного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного та акмеологічного підходів, що дало змогу визначити значущість формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики у процесі фахової підготовки. На думку авторки, комплекс означених науково-методологічних підходів створює передумови для вивчення та ґрунтовного аналізу сутності професійно-особистісних якостей, а також дозволяє визначити наукові принципи, на яких ґрунтується запропонована методика, а саме: залежність розвитку особистісних якостей від створення педагогічних ситуацій; емоційна насиченість навчально-виховного процесу; взаємозв'язок теорії та практики; необхідність вивчення особи в її прогресивному розвитку як суб'єкта праці та індивідуальності; психологічний детермінізм; творчий розвиток особистості. Результативність авторської методики І. Коваленко підтверджена стимулюванням мотиваційної сфери студентів, упровадженням інноваційних методів навчання, варіативністю організаційних форм навчальної діяльності, підвищенням рівня теоретичної та практичної підготовки студентів, здатністю реалізувати набуті фахові знання у практичній діяльності [112].

Формування професійних якостей майбутнього вчителя музики М. Моїсєєва досліджує у контексті спільної музично-виконавської діяльності (на матеріалі концертмейстерського класу), яку визначає як «діяльність із самореалізації та розвитку особистості в ансамблі». На думку дослідниці, спільне музикування орієнтоване на творчий процес і є внутрішньо мотивованим, відповідно, самовдосконалення індивідів, розвиток їхніх музичних та педагогічних якостей є продуктом цієї діяльності [189; 190].

Домінантною дефініцією свого дослідження М. Моїсєєва визначає ансамблеву компетентність як професійно важливу якість, що передбачає здатність до орієнтації в різних ситуаціях музично-виконавської взаємодії та виявляється у розмірності й адекватності агогічних, динамічних, метро-

ритмічних намірів партнерів, ідентичності їх інтонаційно-синтаксичної, артикуляційної, віртуозно-технічної культури в кожному конкретному мікроепізоді партитури. Структуру ансамблевої компетентності вчителя музики представлено трьома складовими: професійні музично-теоретичні та психолого-педагогічні знання; відчуття ансамблю (увага, музична пам'ять; музично-ритмічне чуття, музично-слухові уявлення; емпатійність, артистизм, комунікативність); інтуїція та антиципація, які є основою для формування професійних навичок ансамблевого музикування (акомпанування): слухового контролю, виконавського ансамблю, вербалізації змісту музичного твору, невербального спілкування, перешкодостійкості. Система заходів із формування ансамблевої компетентності студентів у концертмейстерському класі включала змістовний (певний обсяг музично-теоретичних і психолого-педагогічних знань) та операційний (система видів діяльності, тренінгів, рольових ігор тощо) компоненти, що, у свою чергу, й обумовило цілеспрямований розвиток властивостей особистості, спеціальних музичних і професійно-педагогічних здібностей студентів та набуття ними професійних навичок у процесі ансамблевого музикування (акомпанування) [189, с. 49 – 143].

Методику формування особистісних якостей та професійно-педагогічних компетентностей студентів Т. Пляченко вибудовує на взаємозв'язку трьох компонентів: 1) проєктувального (постановка мети і завдань авторської методики; розроблення навчальних програм і навчально-методичних комплексів, методичних рекомендацій і посібників; визначення ефективних наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів оркестрово-ансамблевої підготовки студентів); 2) процесуального (що розкриває процедуру формування у майбутніх учителів музики оркестрово-методичної компетентності в процесі навчальної діяльності (на заняттях музично-інструментальних дисциплін та фахових методик), концертно-виконавської та педагогічної практик); 3) контрольної-оцінної (що висвітлює систему оцінювання та аналіз результатів підготовки

студентів відповідно до визначених критеріїв і показників сформованості оркестрово-методичної компетентності за особистісним, професійно-педагогічним і функціональним компонентами) [241, с. 19 – 21].

Отже, аналіз філософських, психолого-педагогічних і методичних основ формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі дає підстави стверджувати, що означена проблема відзначається поліаспектністю, міждисциплінарністю та варіативністю підходів науковців до її вирішення і потребує подальшого наукового дослідження.

1.2. Сутність та структура професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва

Визначення сутності та структури професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва передбачає аналіз таких понять, як «особистість», «індивідуальність», «професійна діяльність», «особистісні якості вчителя».

Поняття «особистість», маючи різне змістове навантаження за етимологічною характеристикою, за своєю сутнісною ознакою характеризує людину як певний соціалізований образ, що виступає у певній суспільній ролі. З метою уникнення плутанини в характеристиці таких понять, як «індивід», «індивідуальність» та «особистість» вважаємо за необхідне навести їх визначення та окреслити відмінності між ними.

Поняття «індивід» (лат. *individuum* – неподільний) розкриває родову приналежність людини та характеризує її як «соціальний атом, окрему людину, окремого представника людського роду і члена якоїсь соціальної спільноти» [301, с. 472]. Дитина (індивід) з'являється на світ і одразу потрапляє в уже діючі суспільні відносини. Її подальший розвиток обумовлений низкою комунікацій у соціальному середовищі, які формують якісно нову постать – особистість, «людину як істоту цілісну, яка об'єднує в

собі особисті, соціальні і природні якості» (В. Кремін, М. Горлач [301, с. 473]).

Термін «індивідуальність» містить набагато більше змістове навантаження, оскільки під індивідуальністю розуміють виключно особливу, неповторну якісну ознаку людини, яка виявляється у темпераменті, рисах характеру, особливостях когнітивних якостей (мислення, уява, логіка) тощо.

Проте у філософії не існує одного підходу до визначення феномену індивідуальності людини. Деякі автори [82; 279] вважають індивідуальність властивістю особистості й ототожнюють ці поняття, синтезуючи дві основні концепції особистості – особистість як функціональна (рольова) характеристика людини та як її сутнісна характеристика.

Як зазначає С. Гончаренко, поняття «особистість» не слід ототожнювати з поняттям «індивід» (одиничний представник людського роду) та «індивідуальність» (сукупність рис, що відрізняють даного індивіда від усіх інших). Учений дає такі визначення цих понять: особистість, особа – у широкому розумінні – це конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних, соціальних якостей; у вузькому, філософському розумінні – це індивід як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства [66, с. 243].

Сучасні українські філософи В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Надольний пропонують так розрізняти поняття «індивід», «індивідуальність» та «особистість»: індивід – це окремо взятий представник людського роду, якому властиві неповторні природні і соціальні якості, особистість – це суспільний індивід, якому притаманні соціально значущі риси, що утворюють стійку систему. Особистість же являє собою певну цілісність, систему багатоманітних якостей, рис індивіда [299, с. 374]. *Формування особистості здійснюється у практичній діяльності – спілкуванні з іншими людьми, праці тощо, у процесі чого особистість набуває неповторних професійних і моральних якостей, сукупність яких*

становить її індивідуальність – таку системну якість, яка виражає неповторну, оригінальну єдність природних та соціальних рис людини [299, с. 376].

Людську особистість не лише як джерело, але і як носія результатів її творчої активності тлумачить В. Петрушенко. У цьому сенсі науковець наголошує на визначальному значенні реальних якостей реальних особистостей, які, акумулюючи в собі історико-культурні здобутки минулих поколінь, актуалізують і опредметнюють останні в реальному бутті [233, с. 343].

Розмежування означених дефініцій спостерігаємо у працях психологів А. Петровського та М. Ярошевського. Вони визначають особистість як системну (соціальну) якість, що набувається індивідом у предметній діяльності та спілкуванні і характеризує міру представленості суспільних відносин в індивіді, зазначаючи, що людина, котра розвивається в суспільстві, яка здійснює спільну діяльність з іншими людьми та спілкується з ними, стає особистістю – суб'єктом пізнання й активного перетворення матеріального світу, суспільства та самого себе [232, с. 336 – 337].

Отже, особистість – це найвища індивідуальна форма в ієрархії соціального розвитку людини.

Трактуючи особистість через поняття «Я», І. Бех зауважує, що «Я» виражає єдність і цілісність особистості з її внутрішнього боку, як вона бачить і уявляє саму себе. «Я» розглядається вченим як один із компонентів особистості, як ставлення індивіда до самого себе: до своєї індивідуальності, інтересів, схильностей, ціннісних орієнтацій [33, с. 11].

Відтак, становлення особистості можливе лише в суспільстві на підставі обміну між людьми інтелектуальними, естетичними, трудовими та іншими ресурсами.

Дослідження особистості у педагогіці пов'язане, насамперед, із гуманістичною спрямованістю освітнього процесу, усі ресурси якого націлені на ключову постать – дитину (студента), на викриття її особистісних

рис, формування «довершеної» цілісної особистості. Саме тому в основу освітнього процесу покладено розуміння особистості як суб'єкта соціальних відносин, що поєднує в собі риси загальнолюдського, соціально-специфічного та індивідуально-неповторного [303, с. 44].

Людина як суб'єкт суспільних відносин наділена правом вибору тієї соціальної ролі, яка відповідає її індивідуальним запитам і потребам, естетичному ставленню до дійсності, внутрішнім спонуканням. Вона здатна не лише коригувати саму себе, але і впливати на навколишній світ, змінювати його. Тільки завдяки такому суспільному «колообігу», шляхом контакту з іншими та свідомій активній діяльності соціальний індивід (людина) набуває певних особистісних якостей і властивостей, «унікальний структурний синтез» [146, с. 13], який і визначає її як цілісну особистість.

На підставі аналізу дефініцій феномену особистості, широко висвітленому в наукових розвідках різних галузей науки, ми виокремили дві ключові умови, наявність яких забезпечує формування й розвиток особистості – це суспільство та діяльність.

З філософської точки зору вітчизняні науковці (В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Надольний) трактують категорію «діяльність» як ретранслятор природного світу та суспільного буття, впливовий соціальний чинник, який, перетворюючи й оновлюючи дійсність, справляє постійний вплив на людину, змінюючи її численні різноманітні риси [299, с. 315].

Подібним є тлумачення діяльності у соціології та психології. Приміром, у словнику соціальних термінів під редакцією Є. Біленького зазначено, що це форма активного ставлення людини до оточуючого її світу і самої себе, яка полягає у доцільних змінах і перетворенні світу та людської свідомості [35, с. 84]. Психолог С. Максименко діяльність людини характеризує як свідому активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети [159, с. 70].

У соціолого-педагогічному словнику діяльність визначено як спосіб буття людини в світі, здатність її вносити у дійсність зміни, а основними

компонентами діяльності визначено: суб'єкт із його проблемами; мету, відповідно до якої перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності [278, с. 63].

Культурну діяльність розглядають як соціальну діяльність людей, спрямовану на створення, засвоєння, збереження та поширення культурних цінностей суспільства, а соціальну діяльність розтлумачено як сукупність соціально значущих дій, здійснюваних суб'єктом (клас, група, особистість) у різних сферах і на різних рівнях соціальної організації суспільства [278, с. 64].

Аналізуючи наведені визначення, усвідомлюємо той факт, що підвалиною діяльності як такої є активність особистості – її свідомо діяльнісна позиція щодо перетворення навколишньої дійсності та самої себе, зокрема формування й розвитку професійно-особистісних якостей, ініціативність, творчість тощо. Водночас соціальний чинник діяльності людини обумовлює її професійну складову.

Досліджуючи сутність професійної діяльності викладача музичного мистецтва, Н. Сегеда зазначає, що вона (діяльність) полягає в діалектичній взаємодії двох компонентів: предмета (роду діяльності), на який спрямована дія, та власне дії. Зокрема, певна професія потребує від людини як окремих набутих навичок, які особистість має можливість шліфувати у процесі зайнятості, так і вродженого хисту. Виникнення будь-якої професії пов'язане насамперед із виокремленням предмета, який викликає інтерес опанування його сутності та змісту, що утворюють системні властивості відповідної професійної діяльності людини, спрямованої на його вдосконалення і передавання задля суспільного і культурного розвитку [267, с. 51].

Професійна діяльність загалом, а професія як квінтесенція її відповідних ознак, випереджається взаємозалежністю особистісних властивостей людини та характерними властивостями предметів, на які спрямовані її дії. Як зазначав В. Сухомлинський, «практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до

рівня мистецтва. Виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ» [285, с. 422].

Освітній простір вищої школи переорієнтовує процес засвоєння необхідних компетентностей студентами із предмету навчальної діяльності на засіб професійної діяльності, а розвиток особистісних характеристик – у процес формування професійно-особистісних якостей. А. Вербицький наголошує, що учіння тут не замикається саме на собі – вчитися, щоб отримати знання, – а виступає тією формою особистісної активності, яка забезпечує виховання необхідних предметно-професійних і соціальних якостей особистості фахівця [49, с. 32].

Відтак, *професійно-особистісні якості* є наріжним каменем музично-педагогічної діяльності як учителя-початківця, так і досвідченого фахівця. Тому доречним є уточнення одного із базових понять нашого наукового дослідження – «якість».

Якість, за визначенням А. Гусейнова, є філософською категорією, яка виражає істотну визначеність предмета, завдяки якій він існує саме як такий, а не інший предмет. Категорію якості зазвичай визначають за допомогою поняття «властивість». Властивістю є будь-яка ознака, відповідно до якої предмети можуть бути подібні між собою або відрізнятися один від одного за формою, розміром, кольором, об'ємом тощо. Науковець зазначає, що сукупність або система істотних властивостей предмета і є його якість. Саме якість визначає існування предмета як особливої сутності, відмінної від інших, і детермінує його властивості, які виявляються у відносинах з іншими предметами [208, с. 237].

Якості особистості є предметом дослідження соціальної філософії та розглядаються насамперед як прояв соціально-історичної співдії особистості із соціумом. Ця взаємодія носить інтегративний характер, однаковою мірою визначаючи життя окремої людини та суспільства в цілому.

У психології якість досліджують у контексті її приналежності до особистості людини, тому її вважають найбільш істотною властивістю особистості.

Зауважимо, що в наукових розвідках психологів поняття «властивість» тлумачать як найбільш широке поняття, як дещо, що є притаманним особистості, як її риса, яка обумовлює її подібність або відмінність з іншими особистостями. Особливість розглядають як властивість, яка відрізняє дану особистість чи даний тип особистостей від інших. Тобто особливість особистості – це її індивідуальна властивість або їх сукупність. Якість трактують як найбільш істотну властивість, що надає особистості визначеності; змінюється якість особистості – змінюється й вона в цілому (К. Платонов [237, с. 142]).

Саме поєднання психічних властивостей – спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, емоційно-вольової сфери) характеризує особистість (С. Гончаренко [66, с. 243]).

Отже, усі відмінності між поняттями «якість», «риса», «особливість», «властивість», безсумнівно, відносні й умовні, однак ми фіксуємо на них увагу для того, щоб окреслити місце феномену якостей у професійній діяльності вчителя музичного мистецтва.

Досліджуючи постать педагога як суб'єкта діяльності, науковці виділяють професійно-педагогічні й особистісні якості. Зокрема, Л. Мітіна вважає, що професіоналізація особистості призводить до формування особливих якостей і рис, притаманних представникам цієї професії, які полегшують виконання професійної діяльності та призводять до вироблення оптимальних способів і прийомів її здійснення [187, с. 52]. В. Шадріков професійно важливими якостями визначає індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність її опанування. До категорії професійно важливих якостей науковець відносить і

здібності, але надає їм тільки часткового значення [318, с. 66]. В. Сластьонін трактує якість фахівця через сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких властивостей та характеристик, що обумовлюють готовність до виконання певних соціальних і професійних функцій [274, с. 24]. К. Левітан наголошує, що професійно-значущі якості – це постійно закріплене ставлення до своєї професії, праці, природи, речей як певної системи мотивів, форм і способів професійно-рольової поведінки, у якій ці стосунки реалізуються [146, с. 33].

У результаті аналізу наведених визначень, опрацювання інших наукових джерел з означеної проблеми, акумулюючи власний практичний педагогічний досвід зазначаємо, що в контексті педагогічної професії чітке розмежування професійних та особистісних якостей не виявляється можливим.

Таку позицію ми обґрунтовуємо: *по-перше*, особистісним спрямуванням професії вчителя, який впливає на особистість дитини, «створює» його особистість, насамперед своєю особистістю, своєю індивідуальністю [187, с. 44]; *по-друге*, особистісною забарвленістю діяльності вчителя, адже набуті фахові компетентності обумовлюються його індивідуальними характеристиками; *по-третє*, інтегративним характером діяльності вчителя, у процесі якої особистісні якості інтегруються у професійні, а професійно значущі набувають значення особистісних.

У контексті професійної діяльності та фахової підготовки вчителя музичного мистецтва ми розглядаємо саме професійно-особистісні якості (їх дефініції, структуру й методику формування).

Вітчизняні науковці пропонують різні визначення феномену професійно-особистісних якостей.

Наведені в таблиці 1.2.1 дефініції та структура досліджуваного феномену обумовлені метою та завданнями конкретних наукових досліджень. Розглянемо їх.

Таблиця 1.2.1

**Визначення поняття «професійно-особистісні якості»
у науковій літературі**

Автори	Визначення поняття «професійно- особистісні якості»	Структура професійно-особистісних якостей учителя
В. Вітюк «Розвиток професійно- особистісних якостей вчителів- предметників у системі післядипломної освіти» [52, с. 8]	Це – «інтегрована сукупність професійних і особистісних якостей, яка виникає внаслідок трансформації професійно-важливих знань, вимог і вмінь в особистісно значущі для вчителя та виявляється у більш ефективній педагогічній діяльності, посиленні впливу на особистість учня»	Творче ставлення до своєї професійної діяльності, прагнення новаторства на базі сучасних наукових знань і досвіду, гуманістичний характер спілкування з учнями, усвідомлення себе носієм національної культури та полікультурності.
Р. Дорогих «Формування професійних якостей майбутніх учителів у процесі педагогічної взаємодії» [84, с. 14 – 15]	Це – «сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких властивостей та характеристик учителя, що обумовлюють готовність до виконання ним певних соціальних і професійних функцій»	Мобільність, комунікабе- льність, діловитість, як складна інтегрована якість особистості, що поєднує в собі декілька якостей: організованість і чіткість у роботі, здатність знаходити найбільш раціональні способи вирішення практичних завдань, що виникають, наполегливість і послідовність у подоланні труднощів і досягненні поставленої мети
О. Зуброва «Формування професійних особистісних якостей майбутнього учителя-філолога у навчально- виховному процесі	Це – «інтегроване комплексне утворення його (учителя-філолога) особистості, яке формується шляхом синтезу професійних і особистісних якостей, відповідає вимогам до вчителя з боку суспільства, дозволяє	Комунікативні якості – емпатія, толерантність і комунікативність; морально-вольові якості – гуманність, відповідальність, вимогливість до себе й до інших

Продовження таблиці 1.2.1

класичного університету» [93, с. 10 – 11]	ефективно здійснювати функції педагогічної діяльності, сприяє розвитку педагогічних і літературно-лінгвістичних здібностей»	
І. Коваленко «Методика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін» [112, с. 9 – 10]	Це – «складний комплекс індивідуально неповторних педагогічних, психолого-особистісних властивостей та музичних здібностей, який забезпечує успішність фахової діяльності майбутніх учителів музики»	Педагогічні якості – комунікативні, організаторські, творчі; особистісно-психологічні якості – цілеспрямованість, наполегливість, енергійність, ініціативність, витримка, емоційність, артистизм, емпатія; музичні здібності – музичний слух, почуття ритму, музична пам'ять, увага
М. Моїсєєва «Спільна музично-виконавська діяльність як засіб формування професійних якостей учителя музики (на матеріалі концертмейстерського класу)» [189, с.76 – 92]	Це – «складне особове утворення, комплекс властивостей особистості та професійних здібностей, спрямованих на реалізацію процесу спілкування засобами музичного мистецтва і забезпечення успішності музично-педагогічної діяльності» як складову поняття «почуття ансамблю», професійно важливу якість вчителя музики»	Професійно важливі властивості особистості: увага, музична пам'ять; спеціальні музичні здібності: музично-ритмічне чуття, музично-слухові уявлення; професійно-педагогічні здібності: емпатійність, артистизм, комунікативність
О. Панішева «Формування готовності майбутніх учителів математики до	Це – «певний рівень розвитку особистісних та професійних якостей студента, що забезпечують ефективність професійно-педагогічної діяльності, як	Загальна ерудиція та широкий кругозір, емпатія, уміння враховувати наочно-образний тип пам'яті, емоційно-чуттєвий цілісний сприйняття

Продовження таблиці 1.2.1

роботи в класах гуманітарного профілю» [228, с. 11, 16]	складову поняття «готовність майбутнього вчителя», тобто «сукупність фахових знань, умінь, навичок та способів діяльності, якими повинен оволодіти майбутній педагог, відповідне ставлення до роботи, сформованість рефлексивної позиції в навчально-виховному процесі, які, інтегруючись, забезпечують професійне здійснення цього аспекту майбутньої педагогічної діяльності»	інформації, наочно-образне мислення гуманітаріїв, експресивні якості педагога – емоційність, артистизм, яскравість, непередбачуваність, почуття гумору, комунікабельність
М. Федоренко «Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки» [290, с. 10 – 11]	Це – «інтегративні особистісні утворення, що сприяють його розвитку як суб'єкта педагогічної діяльності та формуванню компетентності у вирішенні професійних завдань»	Активність, професійно-педагогічна спрямованість, професійно-ціннісні орієнтації, рефлексія, педагогічна креативність, цілепокладання та компетентне вирішення професійно-педагогічних завдань

Джерело: складено автором самостійно на підставі проаналізованої літератури

З урахуванням різних тлумачень науковцями досліджуваного феномену ми визначили його сутність, уточнили зміст та сформулювали дефініцію.

Професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва – це сукупність професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність.

На основі аналізу наукових праць та практичного педагогічного досвіду можемо з певною мірою умовності структурувати професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва, сформованість яких, на нашу думку, забезпечить успішність музично-педагогічної діяльності.

Авторську структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва ми презентуємо такими домінантними складовими (компетентнісними характеристиками).

1. Професійно-педагогічні якості (мотиваційно-ціннісні характеристики вчителя музичного мистецтва, які обумовлюють рівень його педагогічної спрямованості):

- *професійна умотивованість* – характеризує свідомий вибір професії вчителя, високий рівень особистісної мотивації до педагогічної діяльності, захоплення своєю працею, потреба у творчих досягненнях і задоволенні від роботи, прагнення до професійного зростання та самовдосконалення;

- *освітньо-ціннісна зорієнтованість* – розуміння виховного й духовного потенціалу музичного мистецтва та значення професійної діяльності вчителя, здатність розвивати і збагачувати власний духовний світ, орієнтація на ідеальний образ особистості педагога й музиканта як взірця для саморозвитку та самовдосконалення;

- *педагогічний такт* – почуття міри, дотримання етичних принципів у проявах педагогічного впливу на учнів; повага до особистості учня, розуміння цінності кожного; доброзичливість і толерантність у розвитку учнівського колективу та кожного вихованця;

- *педагогічний стиль* – наявність власного педагогічного «почерку» вчителя, що виражається у певній манері педагогічних дій, формується на підставі власних бачень, рис характеру, досвіду, шліфується роками практики і є «візитівкою» – ознакою особистої професійної майстерності педагога;

– *професійний імідж* – здатність створити індивідуальний «образ» учителя музичного мистецтва, який характеризують зовнішні (манера спілкування, хода, жести, міміка, одяг, зачіска) та внутрішні (інтелект, ерудиція, духовність, естетичний смак) чинники, обумовлені позитивною життєвою позицією, вірою в себе та свої можливості.

2. Музично-творчі якості вчителя музичного мистецтва (формуються під час навчання, розвиваються в процесі музично-педагогічної діяльності, обумовлюються належним рівнем розвитку музичних здібностей, музично-виконавських та музично-творчих умінь):

– *музикальність* – здатність емоційно сприймати, розуміти, переживати і відтворювати (виконувати) музику; *музична обдарованість* як вищий прояв музичних здібностей – індивідуальних психофізіологічних властивостей людини, необхідних для спеціальної музичної підготовки (інструментальної, вокальної, диригентської тощо) та успішної музичної діяльності. Показниками музичних здібностей є природний музичний слух (мелодичний, гармонічний, архітектонічний, тембровий), відчуття метроритму, динаміки й агогіки, музично-слухова уява, музична пам'ять;

– *музично-методична спроможність* – здатність реалізувати у практичній діяльності основні положення музичної педагогіки, методики загальної музичної освіти та музичного виконавства; володіння методами роботи з оркестрами та ансамблями, методикою навчання гри на музичних інструментах тощо;

– *креативність* – здатність до творчості як найвищого рівня професійної свободи, що обумовлює варіативність вибору методів і засобів для забезпечення якості освітнього процесу. Довершена форма професіоналізму вчителя музичного мистецтва, що реалізується в розробленні різноманітних педагогічних і культурно-освітніх проєктів, створенні оригінальних варіантів інтерпретації музичних творів; виявляється у здатності до композиції, аранжування та обробки музичного матеріалу;

– *музично-виконавська мобільність* – здатність учителя вільно застосовувати музичний інструмент (інструменти) у різних видах музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності з дотриманням принципів сольо-інструментального, ансамблевого та оркестрового виконавства; вміння оперативно й одночасно поєднувати різні види виконавства (вокальне, інструментальне, диригентське) відповідно до ситуації, умов та завдань професійної діяльності;

– *сценічна адаптивність* – здатність швидко зорієнтуватись у різних умовах публічної музичної діяльності, що потребує високої емоційної напруги, сформованості вольових якостей, вміння керувати своїм психофізичним станом, швидкої адаптації до акустичних умов концертної зали (навчальної аудиторії, відкритого майданчика); спроможність виявити у процесі концертного виступу належний музично-виконавський рівень (техніку гри, інтерпретаційні вміння, навички управління музичним колективом), сценічну культуру й артистизм.

3. Соціально-особистісні якості (синтез природних і набутих у процесі навчання індивідуальних особливостей педагога, що характеризують здатність дотримуватись етичних норм поведінки в суспільстві, колективі та складають основу власного підходу вчителя до музично-педагогічної діяльності):

– *соціальна активність* – здатність людини до свідомої діяльності, орієнтованої на розв’язання завдань, що постають перед суспільством, соціальною групою, класом; розкриває суспільну позицію особистості; спрямована на перетворення суспільного середовища та формування особистісних соціальних якостей;

– *емоційна стабільність* – здатність учителя стримувати надмірні емоційні прояви та створювати сприятливий психологічний клімат у педагогічному й музично-творчому колективі; урівноваженість темпераменту – вміння застосовувати продуктивні складові свого темпераменту відповідно до визначеного типу: флегматик (сильна, врівноважена, але інертна нервова

система характеризується порівняно низьким рівнем активності в поведінці; йому притаманні такі риси, як настирливість, працелюбність), меланхолік (слабка нервова система; йому властиві стриманість і приглушеність моторики та мови); сангвінік (сильний, урівноважений, рухливий тип нервової системи, швидко пристосовується до нових умов, поверхово сприймає все, що відбувається навколо нього), холерик (сильна, але неврівноважена нервова система з надмірними емоціями та легкою збудливістю; притаманні такі характеристики, як емоційність, експресивність, вольовий вплив, артистизм тощо);

– *риса характеру* – сукупність відносно сталих індивідуальних властивостей особистості, які виявляються в її звичних формах поведінки, вчинках, спілкуванні, ставленні до суспільства, колективу, самого себе; зумовлюються соціальним буттям особистості, життєвим досвідом, вихованням; є показниками індивідуальності;

– *ерудованість* – набута в процесі навчання якість особистості, яка характеризує її освіченість (глибокі всебічні знання, поінформованість), здатність логічно мислити, робити критичні висновки;

– *авторитетність* – загально визнана (дітьми, батьками, колегами) значущість особистості вчителя, що виражається у підтримці його ідей, довірі, вірі й упевненості у правильності його вчинків; є запорукою вдалої педагогічної діяльності вчителя та спонукає учнів до наслідування його професійно-особистісних якостей. Найбільш авторитетна особистість – *лідер* – член музичного або педагогічного колективу, якому довіряють право приймати відповідальні рішення у значущих ситуаціях. *Лідерство-служіння* – це вміння піклуватися про тих, хто навколо, і співпрацювати з ними, спираючись на авторитет, а не на статус.

Ієрархічну структуру професійно-особистісних якостей ми визначили у такій послідовності тому, що найвищими і більш довершеними якостями вважаємо соціально-особистісні, які формуються на основі професійно-

Отже, визначення сутності та структури професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва є необхідним для виявлення можливості їх ефективного формування на заняттях навчальних народно-інструментальних колективів.

1.3. Особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах

Дослідження особливостей формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах передбачає аналіз науково-педагогічних праць з означеної проблеми та навчальних програм з оркестрового й ансамблевого класів для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

У цьому контексті доцільним є аналіз таких понять, як «ансамбль», «оркестр», «навчальний оркестр», «оркестровий клас», «оркестрово-ансамблева підготовка», а також уточнення дефініцій «навчальний народно-інструментальний ансамбль» та «формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва».

Логічний зв'язок цих понять ми пояснюємо тим, що у структурі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в університеті оркестровий клас є однією із профілюючих навчальних дисциплін, в межах якої функціонують і навчальні інструментальні ансамблі.

Поняття *ансамбль* (франц. *ensemble* – спільно, разом) має кілька визначень: 1) група виконавців, які виступають спільно – дует, тріо, квартет, квінтет, секстет тощо (у практиці музичного виконавства існують ансамблі різного складу: вокальні, інструментальні, вокально-інструментальні; об'єднані ансамблі хору, оркестру, балету тощо); 2) спільне виконання музичного твору кількома виконавцями; 3) узгодженість, злагодженість

виконання в музиці, хореографії тощо; 4) музичний твір, написаний для виконання кількома виконавцями; 5) завершений номер з опери, ораторії, кантати для групи співаків із супроводом або без нього; 6) великий виконавський колектив [326, с. 13].

Науковці визначають ансамбль як: невелику групу музикантів, що грають разом, тобто музикують; технологічно узгоджену групу виконавців (виокремлених із основного складу оркестрового колективу); постійно діючий художній колектив з незначною кількістю виконавців, які займаються концертною діяльністю (В. Воєводін [54, с. 89 – 90]).

Оркестром називають колектив музикантів-інструменталістів, об'єднаних для спільного виконання різних за характером музичних творів. Класифікують оркестри за різними критеріями: за складом (мішані, однорідні), а також за призначенням. Ю. Юцевич до основних видів оркестрів відносить: симфонічні, струнні, духові, неаполітанський оркестр, оркестр баяністів (складається з баянів та акордеонів), оркестр народних інструментів, естрадні оркестри, шумові, оркестри електромюзичних інструментів, електронні оркестри тощо [326, с. 186].

Виконавський склад навчальних оркестрів та ансамблів у системі університетської освіти визначається відповідно до спеціалізації студентів-інструменталістів. Специфічним для навчальних музично-інструментальних колективів є те, що інколи до їх складу входять студенти різних курсів, а це позитивно впливає на професійний розвиток майбутніх учителів музичного мистецтва.

Сутність музично-інструментального колективу, його ознаки, функції, закономірності організації та принципи роботи як діючої соціально-педагогічної системи досліджено у наукових працях Т. Пляченко [241 – 243]. *Навчальний студентський оркестр (ансамбль)* у закладі вищої освіти авторка розглядає як творчу лабораторію, у якій майбутні вчителі музичного мистецтва мають змогу: вивчати специфіку оркестрово-ансамблевого виконавства; розвивати творчі здібності й індивідуальні інструментально-

виконавські навички; оволодівати фаховими знаннями й уміннями, необхідними для оркестрово-ансамблевої діяльності (педагогічної, виконавської); набувати досвіду практичної роботи з музично-інструментальним колективом [242, с. 28 – 29].

До основних характеристик, спільних як для студентських навчальних, так і для учнівських оркестрів та ансамблів, Т. Пляченко відносить: 1) *ознаки* музично-інструментального колективу (спільна мета; спільна діяльність; творчі традиції; видова і типова ознаки, що визначаються кількісним і якісним складом оркестру чи ансамблю; стильова і жанрова ознаки; вікові ознаки); 2) *функції* музично-інструментального колективу (організаційна, культурно-освітня, навчальна, виховна, розвивальна, стимулювальна, комунікативна); 3) *принципи організації* музично-інструментального колективу (вільний вибір музичного колективу залежно від напряму індивідуальної інструментальної підготовки учня/студента та його уподобань; ієрархічність структури оркестру та ансамблю; нестабільність виконавського складу; урахування вікових особливостей і фізичних можливостей виконавців; поєднання індивідуальної, групової і колективної форм роботи в оркестрі/ансамблі; публічне висвітлення досягнень колективу); 4) *принципи діяльності* музично-інструментального колективу (науковість; педагогічна доцільність форм, методів, прийомів і засобів роботи в оркестрі та ансамблі; систематичність; доступність; поступовість; єдність теорії і практики; колегіальність, творча співпраця; духовність; толерантність; зацікавленість керівника й учасників у результатах спільної діяльності) [243, с. 10 – 12].

Наведені характеристики є актуальними для нашого наукового дослідження, оскільки формування професійно-особистісних якостей студентів у навчальних народно-інструментальних колективах здійснюється з урахуванням специфіки майбутньої професії вчителя музичного мистецтва, яка передбачає окрім навчальної роботи на уроках музичного мистецтва

також і позакласну музично-творчу діяльність (керівництво учнівськими музичними колективами).

Колективне музикування є одним із найскладніших видів музичної діяльності школярів і має свою специфіку. Інструментально-виконавські навички учні набувають у шкільних гуртках, а оркестри та ансамблі мають статус аматорських, на заняттях з яких керівник колективу навчає учнів основ музичної грамоти та гри на музичних інструментах. Різноманітні учнівські оркестри та інструментальні ансамблі функціонують і в системі позашкільної мистецької освіти (школах мистецтв, центрах дитячої та юнацької творчості тощо), де працюють випускники педагогічних і класичних університетів, які отримали професійну кваліфікацію вчителя музичного мистецтва.

Тому на заняттях з ансамблевого й оркестрового класів майбутні вчителі музичного мистецтва мають опанувати специфічні навички роботи з дитячими інструментальними колективами, розвивати професійно значущі особистісні якості, а також реалізувати їх у концертно-виконавській діяльності та під час педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти. Відтак, формування професійно-особистісних якостей музичного педагога набуває ефективності саме у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки.

Оркестрово-ансамблева підготовка студентів університету першого (бакалаврського) рівня вищої освіти здійснюється в межах музично-інструментальної підготовки, складовими якої є теоретичні, методичні і практичні навчальні дисципліни, заняття з яких проводять у колективній, груповій та індивідуальній формах.

Оркестрово-ансамблеву підготовку майбутнього вчителя музичного мистецтва ми розуміємо як процес навчання студентів в оркестровому та ансамблевому класах та результат, що характеризується рівнем володіння оркестровим інструментом (інструментами), сформованістю ансамблевих навичок та культури колективно-інструментального виконавства.

Найбільш поширеними на музично-педагогічних і мистецьких факультетах університетів є оркестри та ансамблі народних інструментів. Як зазначає М. Давидов, народно-інструментальне музичне мистецтво сучасної незалежної України є органічною часткою цілісної вітчизняної культури. Творчі, виконавські, науково-методичні та педагогічні напрацювання у цьому жанрі відбивають глибокий зміст і неповторність національного характеру; вони є активними засобами творчого взаємопроникнення з музичним всесвітом, бо сама природа музичного інструментарію, покликаного відображати загальнолюдські почуття, не обмежена національними кордонами, а має інтернаціональний аспект звучання. Різновиди струнно-щипкових, струнно-ударних, язичково-духових інструментів споконвіку були притаманні культурам народів світу на всіх континентах [79, с. 7].

Специфіка навчання майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестрах народної музики полягає в тому, що оркестр є не тільки навчальним, але й концертним колективом, у складі якого студенти проходять музично-виконавську практику [217, с. 4].

На заняттях оркестрового й ансамблевого класів студенти старших курсів (залежно від завдань навчального курсу) також опановують основи керівництва музично-інструментальним колективом у процесі роботи над оркестровими й ансамблевими творами різної форми, реалізуючи знання й навички, набуті на заняттях з оркестрового диригування, основного музичного інструменту, музично-теоретичних дисциплін та фахових методик.

Враховуючи освітнє значення навчальних оркестрів та ансамблів, ми уточнили дефініцію одного із базових понять нашого дослідження.

Навчальний народно-інструментальний ансамбль – це одна із форм музично-інструментальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, що ґрунтується на принципах колективного музикування та забезпечує опанування навичок гри на народних інструментах, набуття досвіду ансамблевого виконавства та професійного спілкування, розвиток творчих здібностей та професійно-особистісних якостей студентів.

Зміст фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах вітчизняних закладів вищої освіти було визначено ще у XX столітті. Він зумовлений специфікою гри на народних інструментах, естетикою народно-інструментального виконавства та полягав у формуванні у студентів навичок колективної гри в процесі засвоєння творів вітчизняної та зарубіжної інструментальної музики. Тембровий колорит, розмаїття палітри виражальних засобів та конструктивні можливості народних інструментів – усе це сприяє об'єднанню виконавців у різні форми інструментальних ансамблів, заняття в яких сприяють взаємовпливу індивіда й колективу, мобілізують творчі здібності студентів та формують їх ціннісні орієнтації.

Ретроспективний аналіз навчальних програм музично-педагогічних факультетів педагогічних інститутів/університетів показав, що формування у студентів професійних умінь здійснювалось на заняттях з оркестрового класу, в межах якого функціонували оркестри народних інструментів, ансамблі скрипалів, ансамблі та оркестри баяністів, духові оркестри тощо. Такі заняття проводились у колективній формі двічі на тиждень по 2 години, але передбачали й індивідуальну та групову форми роботи зі студентами, особливо з тими, для кого оркестровий інструмент є додатковим.

Пізніше, у 1990-х – 2000-х рр., перелік навчальних інструментальних колективів музично-педагогічних та мистецьких факультетів значно розширився, а до його складу увійшли навчальні камерні та естрадно-симфонічні оркестри, ансамблі бандуристів, ансамблі гітаристів, диксиленди та різноманітні естрадні й народно-інструментальні ансамблі.

Специфіку та зміст фахової підготовки майбутніх учителів музики (пізніше – музичного мистецтва) в оркестровому та ансамблевому класах висвітлено в науково-методичних працях викладачів-керівників студентських навчальних народно-інструментальних колективів.

Одними з перших для студентів музично-педагогічної спеціальності у 1960-х – 1980-х рр. були опубліковані науково-методичні праці В. Лапченка,

у яких детально проаналізовано основні етапи роботи вчителя музики з учнівськими народно-інструментальним ансамблями у початковій школі та наведено навчально-допоміжний і художній репертуар для таких колективів [139], розкрито зміст навчання в оркестрі народних інструментів [140; 141]. У 1990-х рр. науковцем розроблено методичні рекомендації до курсу «Дидактичні, організаційні та методичні основи роботи з дитячим українським народно-інструментальним ансамблем» [142], обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування гуманних якостей учасників народно-інструментальних ансамблів [143].

Особливості цього виду фахової підготовки майбутніх учителів музики науково обґрунтовано в дослідженні О. Ільченка ще в 1980 р., у якому науковець визначив роль оркестрового класу як навчальної дисципліни в системі музично-педагогічної освіти та розробив зміст навчання в оркестровому класі (структура занять, основні види роботи), виявивши специфіку поєднання індивідуального й колективного навчання, визначивши систему навчальних завдань, спрямованих на формування у студентів музично-виконавських якостей [97, с. 3 – 4].

У науково-педагогічних працях О. Ільченка основну увагу в підготовці студентів в оркестровому класі зосереджено на опануванні навичок гри на оркестрових інструментах та формуванні ансамблевих умінь, на розвитку інтерпретаційно-творчих якостей і здібностей. Ефективність навчання студентів в оркестровому класі О. Ільченко вбачав у досягненні навчальним оркестром високого виконавського рівня – техніки оркестрової гри (техніка виконання штрихів, одночасне відтворення першої ноти, колективне відтворення гармонії, відтворення темпоритму, відтворення нюансів і раціональне використання динамічних можливостей кожного інструмента й усього оркестру, динаміка функціонального взаємозв'язку оркестрових партій тощо) [97, с. 5 – 10]. Важливим аспектом професійно-практичної підготовки вчителя музики автор визначає знання та практичні навички з інструментування, інструментознавства, методики роботи з музично-

інструментальним колективом, зазначаючи при цьому, що їх можна опанувати безпосередньо в оркестровому класі або на заняттях з дисциплін за вибором студента. Проте конкретних рекомендацій щодо формування професійно-педагогічних та особистісних якостей ми не знайшли.

Окремі аспекти розвитку професійних якостей майбутніх учителів музики в оркестровому колективі розкрито в методичних працях Т. Пляченко та Г. Бродського [202]. Специфічним у досвіді роботи свого творчого колективу (оркестру та вокальної групи) автори визначають те, що деякі його учасники не тільки володіють кількома оркестровими інструментами, але й навичками комплексного виконавства (одночасної гри та співу). Причому сольні вокальні партії виконують як учасники вокальної групи, так і оркестранти. У процесі спільних занять оркестрової та вокальної груп у студентів розвиваються навички орієнтації в загальному оркестровому звучанні, аналізу мелодичного й гармонічного строю, тембрового забарвлення окремих партій та ритмічного ансамблю. Автори зазначають, що заняття в такому колективі стимулюють у студентів розвиток інструментальних і вокальних умінь, сприяють формуванню навичок точного звуковисотного інтонування у специфічних умовах колективного виконавства, спонукають до творчості й відповідальності за результати спільної концертної діяльності, спрямовані на розвиток у студентів художнього смаку, емоційності, артистизму [202, с. 11 – 12]. Такий феномен, на нашу думку, є характерним для професійної підготовки вчителя музики як універсального фахівця.

Формуванню готовності майбутнього вчителя музики до керівництва шкільним народно-інструментальним колективом присвячена дисертаційна робота І. Мариніна [175]. Розглядаючи готовність до педагогічної діяльності як своєрідний синтез розумових, мотиваційних, операційних, емоційних, вольових та інших рис особистості, автор репрезентує структуру готовності вчителя-керівника до керівництва шкільним народно-інструментальним колективом мотиваційним, операційно-пізнавальним, емоційно-вольовим та

оцінним компонентами [175, с. 9 – 10]. Відповідно до сучасних уявлень про зміст професійно-педагогічної діяльності керівника шкільного народно-інструментального колективу І. Маринін виявив і теоретично обґрунтував основні компоненти її структури: 1) організаційно-підготовчий; 2) навчально-виховний; 3) художньо-творчий [175, с. 14 – 15].

Актуальними для нашого дослідження є наукові доробки 2000-х рр. Теоретичні аспекти організації та керівництва народно-інструментальними колективами (інструментальний склад оркестрів народних інструментів; методичні вказівки щодо навчання гри на народних інструментах; загальні положення про музичний колектив тощо) висвітлені М. Гуральником [75].

Проблему формування виконавської майстерності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі колективного музикування досліджено і в наукових працях В. Федоришина [291]. Основою запропонованої дослідником методики є: формування виконавської майстерності студентів, забезпечення творчої взаємодії між керівником оркестрового колективу і його учасниками, з одного боку, та взаємодії оркестрантів між собою, з іншого боку; спонукання оркестрантів до спільного вирішення художніх проблем, орієнтація студентів на досягнення єдності між усвідомленням змісту музичного твору і застосуванням засобів його виконавської інтерпретації. Побудований на таких засадах процес колективного музикування, на думку автора, уможливорює продуктивний виконавський розвиток кожного студента, а також активізує становлення виконавської самостійності та індивідуального педагогічного стилю студентів.

Фахово необхідні аспекти формування у майбутніх учителів музики навичок виконавської взаємодії у процесі ансамблевої гри висвітлені в методичних рекомендаціях Ж. Клименко до навчального курсу «Ансамблевий клас» [109], у яких стисло визначено: роль ансамблевого класу в музично-виконавській підготовці студентів спеціальності «Музична педагогіка і виховання»; основи ансамблевої техніки; синхронність звучання; характерні проблеми музично-виконавського ритму; роль динаміки;

специфіка ансамблевого виконання напам'ять; функції і види штрихів (скрипкових, фортепіанних, баянних, бандурних, цимбальних) тощо.

Актуальним у дослідженні особливостей фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у народно-інструментальних колективах є аналіз науково-методичних праць В. Воєводіна [53; 54], у яких обґрунтовано педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі та науково доведено, що: навчальний оркестровий колектив має широкі виховні можливості, які реалізуються через колективну співпрацю його учасників; студентський оркестр народних інструментів акумулює основні риси й вимоги суспільного життя, вводить майбутніх музикантів-виконавців у систему суспільних відносин і накопичення ними досвіду цих відносин; оркестровий колектив наділяє знаннями й навичками професійної і соціальної діяльності (суспільної, педагогічної, художньо-творчої, концертно-виконавської тощо), розвиває особисті та суспільні інтереси, пов'язує особистість музиканта-виконавця із суспільством через універсальність відносин, застосованих у професійній і суспільних ситуаціях; створює гармонійну єдність між особистою і суспільною оцінкою; наділяє студентів соціальною активністю, внутрішньою і зовнішньою культурою [54, с. 193 – 194].

Для організації продуктивної роботи навчальних оркестрів та інструментальних ансамблів доцільним є розгляд теоретичних і методичних положень, викладених Т. Пляченко у «Методиці роботи з музично-інструментальними колективами» [240]. Засвоєння студентами специфіки оркестрового виконавства авторка пропонує починати з: ознайомлення першокурсників з оркестром як виконавським колективом (його кількісним та якісним складом, розташуванням оркестрових партій, роллю диригента і концертмейстера тощо); вивчення основних функцій оркестрового твору (тема, підголосок, педаль, бас, фігурація тощо), які виконуються усім оркестром та окремими групами інструментів (оркестровими партіями); засвоєння правил колективного музикування (здатність чути інших учасників

колективу, виховання «чуття партнера», формування навичок контролю й оцінки власних виконавських дій та діяльності інших учасників колективу); виховання почуття відповідальності за якість виконання власної партії; засвоєння специфіки виконання оркестрової та ансамблевої музики з диригентом і без нього (розуміння диригентських жестів; робота з концертмейстером тощо). А формування у студентів навичок оркестрового виконавства дослідниця радить здійснювати засобами: вивчення музичних творів великої форми, п'єс, мініатюр, обробок народних мелодій, творів сучасної музики; засвоєння технічних оркестрових прийомів (робота над звуком, динамікою, нюансуванням, артикуляцією, строем, ансамблем); дотримання виконавцями точності темпу, ритму, штрихів, динаміки, агогіки, специфіки тембрового звучання певних груп інструментів; самостійної роботи студентів над оркестровими партіями [240, с. 138 – 139].

Упродовж навчання в оркестровому класі відбувається систематичний розвиток ансамблевих навичок студентів засобом поетапного ускладнення навчальних завдань: вивчення більш складних оркестрових творів; засвоєння складних прийомів оркестрового виконавства; вивчення оркестрових супроводів до вокальних, хорових та інструментальних творів; робота із солістами (вокалістами, інструменталістами) і хоровими колективами (ансамбль між солістами та оркестровим супроводом); дотримання точності темпу, ритму, динаміки й агогіки відповідно до диригентського жесту; робота в ансамблях без диригента тощо [218, с. 11 – 12].

Важливою складовою оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є формування *професійних якостей*, необхідних для успішної діяльності в закладах освіти. Складовими цього процесу Т. Пляченко визначила: розвиток музичних здібностей студентів (музичного слуху, чуття метроритму, музичного мислення, пам'яті, уваги, образної уяви, миттєвої реакції) у процесі роботи над оркестровими та ансамблевими творами різних стилів і жанрів; розширення сфери музично-історичних і художньо-естетичних знань та уявлень студентів; застосування

музично-теоретичних знань та інструментально-виконавських умінь, набутих у класах спеціальних дисциплін; розвиток комунікативних умінь та навичок педагогічного спілкування; формування й розвиток специфічних навичок і прийомів оркестрово-ансамблевого виконавства; формування навичок управління музичним колективом [240, с. 136 – 143].

Слід зазначити, що для ефективності фахової підготовки студентів в оркестровому та ансамблевому класах дослідниця, як педагог-практик, рекомендує застосовувати активні методи навчання, а саме моделювання педагогічних ситуацій. З цією метою до структури занять навчального оркестру уведено практикум роботи з оркестром, який є обов'язковим для студентів старших курсів [218]. Участь студентів початкових курсів у цьому практикумі обмежується такими завданнями: моделювання діяльності учасників учнівського оркестру; створення нестандартних педагогічних ситуацій; виконання навчальних завдань, поставлених диригентом-практикантом; спостереження за роботою старшокурсників з оркестровим колективом, аналіз їхніх педагогічних дій, оцінка власної діяльності [240, с. 140]. Застосування методу педагогічного моделювання, на думку авторки, дозволяє синтезувати знання з різних фахових дисциплін у процесі вирішення музично-виконавських та музично-педагогічних завдань [218, с. 28].

Специфіка, зміст та методи фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних музично-інструментальних колективах зафіксовано у *навчальних програмах* з оркестрово-ансамблевих дисциплін різних років.

Одну із перших програм з оркестрового класу для студентів музично-педагогічних факультетів педагогічних інститутів у 1974 р. розробив Ю. Юровецький [256], сформулювавши у загальних рисах навчальні вимоги до студентів та завдання педагога (без визначення відведеного на цей предмет навчального часу). Наведений у програмі орієнтовний репертуар навчального оркестру представлений лише творами вітчизняних і зарубіжних

композиторів для симфонічного і струнного оркестру, у той час, коли найбільш поширеними на музично-педагогічних факультетах були оркестри народних інструментів, менше – духові, камерні й симфонічні.

У програмі з основ методики викладання диригування 1975 р. (укладач В. Овод) визначено навчальні й залікові вимоги до студентів та орієнтовний розподіл годин за основними темами навчального курсу, а також деякі методичні вказівки стосовно роботи зі шкільними оркестрами [255].

Спеціальну програму з дисципліни «Інструментування дитячого оркестру» для студентів педагогічних інститутів у 1987 р. розробив І. Лаптев [98]. Але зміст цієї дисципліни орієнтує студентів здебільшого на організацію колективного музикування учнів початкової школи із застосуванням елементарних музичних інструментів на уроках музики та в позакласній діяльності, а методи формування у майбутніх учителів фахово необхідних якостей у роботах цього автора не висвітлені.

Щодо опанування навичок народно-інструментального виконавства та творчого розвитку студентів в оркестровому класі, то в цьому аспекті заслуговує на увагу навчальна програма 1992 р. (укладачі Ю. Бай та В. Овод, [254]). Основними завданнями курсу «Оркестровий клас» автори визначили:

- 1) виховання у студентів професійних умінь і навичок гри в оркестрі;
- 2) управління оркестровим колективом на основі оволодіння методами роботи з оркестром, дидактичними принципами і знаннями психофізіології виконавства на оркестрових інструментах;
- 3) розвиток у студентів музичного слуху, музичної та емоційної пам'яті, музичного мислення, артистизму;
- 4) формування у студентів системи знань, умінь і навичок, які забезпечують можливість творчо здійснювати оркестрову роботу в загальноосвітній школі (володіння інструментарієм народного оркестру; способи спілкування з оркестром; методи осягнення оркестрового твору та його інтерпретації; вибір і накопичення репертуару для роботи з дитячими оркестрами) [254, с. 3].

Слід зазначити, що не в усіх програмах з оркестрово-ансамблевих дисциплін структуровано й систематизовано інструментальний репертуар.

Усе ж у деяких програмах для вузів культури і мистецтв ми знаходимо чіткий розподіл навчального репертуару за роками навчання, типами й видами оркестрів або ансамблів. Наприклад, програма 2003 р. «Клас ансамблю» (укладач А. Гладких [108]) містить вказівки автора щодо рівня складності творів, їхнього навчального призначення, жанрової різноманітності, складу виконавців (ансамблі духових інструментів; естрадні ансамблі; струнно-смічкові тощо). На наш погляд, таких вимог необхідно дотримуватися і в розробленні навчальних програм для студентів педагогічних та класичних університетів, що сприятиме вдосконаленню фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестровому й ансамблевому класах.

За роками навчання, рівнем складності, жанрами, педагогічним і виконавським призначенням систематизовано оркестровий репертуар у навчальній програмі 2006 р. «Оркестровий клас (камерний оркестр)» для студентів педагогічних університетів (укладач Т. Пляченко [218]). Це одна із перших програм з оркестрового класу, розроблених за вимогами кредитно-модульної системи. Автором упорядковано репертуар для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за принципом ускладнення від I по IV курси та визначено такі розділи: 1) оркестрові твори великої форми (симфонії, інструментальні концерти, оркестрові перекладення сонат і квартетів); 2) оркестрові п'єси (оригінальні й авторські перекладення викладача); 3) оркестровий супровід до вокальних та хорових творів; 4) репертуар учнівського струнного оркестру (ансамблю); 5) практикум роботи з оркестром (струнним ансамблем) для студентів IV курсу. У програмі також наведено: змістові модулі відповідно до завдань підготовки студентів певного курсу; розподіл годин та видів навчальної і концертно-виконавської діяльності студентів у семестрах; зміст контрольних завдань для проведення, модульного й підсумкового контролю; навчальні та заліково-екзаменаційні вимоги до студента; завдання для самостійної роботи та методичні поради студентам різних курсів; методи навчання в оркестровому класі; система оцінювання навчальних досягнень студентів;

методичне забезпечення та література для самостійного опрацювання [218].

Особливості фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва у народно-інструментальних колективах педагогічних університетів відображено у програмі навчального курсу «Оркестр народної музики» 2007 р. (укладачі Т. Пляченко, Г. Бродський [217]). Метою викладання цієї дисципліни автори визначили формування у студентів професійних знань умінь і навичок, необхідних для музично-виконавської, музично-просвітницької та музично-педагогічної діяльності. А до завдань навчального курсу віднесли: ознайомлення студентів зі специфікою народно-оркестрового виконавства; вивчення широкого кола народно-оркестрової літератури; опанування студентами навичок оркестрової гри засобом вивчення кращих зразків вітчизняної та зарубіжної класичної, народної і сучасної музики; подальший розвиток індивідуальних музичних здібностей та виконавських умінь студентів; формування й розвиток навичок управління дитячим оркестровим колективом; розвиток артистизму та формування сценічної культури. Такий широкий спектр навчальних завдань обумовлений тим, що учасниками оркестру є студенти різних курсів. Орієнтовний репертуар для проведення практичних занять в оркестрі народної музики автори структурували у такий спосіб: 1) оригінальні оркестрові твори вітчизняних композиторів; 2) народна музика в обробці вітчизняних і зарубіжних авторів; 3) оркестровий супровід до пісень сучасних українських композиторів, ансамблевих та хорових творів; 4) естрадно-симфонічна музика (перекладення для народно-інструментального складу творів композиторів-класиків та сучасних авторів) [217].

У розробленій нами програмі з оркестрового класу для майбутніх учителів музичного мистецтва, у межах якого функціонують і навчальні народно-інструментальні ансамблі, визначено: обсяги знань, які повинен опанувати студент відповідно до вимог освітньої програми, алгоритм вивчення навчального матеріалу дисципліни «Оркестровий клас»; необхідне методичне й інструментальне забезпечення, складові та технологію

оцінювання навчальних досягнень студентів; визначені обов'язкові форми діяльності учасників оркестрового колективу (виконання музичних творів, читання нот з аркуша, транспонування); різні способи оволодіння навчальним репертуаром (ескізне вивчення оркестрових творів – ознайомлення з різноманітними музичними стилями, формування навичок орієнтування у стильових і жанрових ознаках; ґрунтовне відпрацювання оркестрових творів – вивчення нотного тексту, робота над штрихами, темпом, агогікою тощо; повторне виконання оркестрових творів – актуалізація оркестрово-виконавського досвіду; самостійне вивчення оркестрових творів – закріплення отриманих знань, умінь і навичок тощо) [222].

Головними завданнями навчального курсу ми визначили: ознайомлення студентів з історією створення, будовою, способами звуковидобування, технікою гри, виконавськими функціями та різновидами оркестрових інструментів; оволодіння навичками гри на одному або кількох оркестрових інструментах; ознайомлення студентів зі специфікою оркестрового (ансамблевого) музикування; опанування студентами навичок оркестрової та ансамблевої гри засобом вивчення високохудожніх зразків вітчизняної та зарубіжної класичної, народної і сучасної музики; виховання адекватного відчуття ритму й динаміки, архітектоніки твору, вміння слухати інших учасників колективу; розвиток музичного мислення й пам'яті, чуття форми, образного уявлення твору, музичного світогляду студентів; виховання почуття відповідальності за якість опанування оркестрових (ансамблевих) партій, навичок самоконтролю та самооцінки власних і колективних ігрових (музично-виконавських) дій, творчої ініціативи студентів; формування та розвиток музично-пізнавальних здібностей, музичного смаку, емоційно-ціннісного ставлення до музики, культурних надбань свого народу та мистецтва у цілому [222, с. 4].

У розробленні цієї та наступних робочих програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін ми виходили з того, що в діяльності навчального

народно-інструментального ансамблю взаємовідносини «особистість – колектив» мають певні *особливості*. Їх ми вбачаємо у тому, що:

1) ансамбль у музичному сенсі є організацією виконавців, які свідомо об'єднуються з метою колективного виконання музичних творів, а статус «навчальний» передбачає наявність викладача-керівника, чітке професійне спрямування процесу музикування й орієнтування, насамперед, на формування у студентів-ансамблістів фахових компетентностей. Саме ідея колективної співтворчості, взаємозалежність кожного ансамбліста (виконавця певної партії), навіяна музичними творами позитивно-творча атмосфера співпраці і є одним із чинників, який обумовлює ту потужну силу впливу колективу на особистість, що здатна коригувати й удосконалювати професійно-особистісні якості, поглиблювати любов до мистецтва та обраної професії;

2) використання у складі навчального ансамблю народних інструментів із притаманним їм тембровим колоритом, розмаїттям палітри виражальних засобів, конструкційними можливостями сприяє об'єднанню виконавців у різні форми інструментального музикування, які, своєю чергою, обумовлюють взаємовплив індивіда й соціуму, активізують особистісний потенціал кожного учасника ансамблю, формують низку ціннісних орієнтацій. До того ж виконавство на народних інструментах дає змогу долучитися до фольклорного досвіду людства, авторських творів на народні теми, що суттєво розширює репертуарний діапазон виконавців-ансамблістів, поглиблює світогляд, позитивно впливає на розвиток національної самосвідомості студентів.

Щодо першої позиції визначених нами особливостей, то науково встановлено три шляхи розвитку взаємовідносин особистості та колективу: конформізм – особистість підкорюється колективу; гармонія – особистість і колектив перебувають у оптимальних відносинах; нонконформізм – особистість підкорює собі колектив. У першому випадку (конформізм) людина природно, можна сказати, добровільно погоджується з умовами

колективних дій і може зберігати свою незалежність та індивідуальність, удаючи, що підкорюється колективу. Гармонія репрезентує ідеальну модель колективно-індивідуальних відносин, де атмосфера співпраці й товарищескості, зацікавленості кожного члена колективу у тривалому співіснуванні є підґрунтям взаємовідносин. Нонконформізм виявляється у домінантній позиції окремого чи деяких членів колективу, які наполегливо відстоюють особисті погляди, відмінні від позиції більшості колективу.

Будь-який колектив, уособленням якого в музичному мистецтві є ансамбль або оркестр, – це, на думку А. Макаренка, – «цілеспрямований комплекс осіб, організованих, що володіють певними колективними якостями. Там, де є організація колективу, де є органи колективу, там є організація уповноважених осіб, довірених колективом, і питання ставлення людини до людини – це не питання дружби, не питання любові, не питання сусідства, а це – питання відповідальної залежності» [156, с. 58]. Саме ця теза видатного педагога є актуальною для учасників музичного колективу, оскільки професіоналізм кожного із них обумовлює виконавський рівень усього оркестру чи ансамблю.

В. Сухомлинський наголошував на тому, що «колектив – це багатство індивідуальностей, і чим більше самодостатніх індивідуальностей буде в кожному колективі, тим багатшим він буде. Треба враховувати особистість, якщо вона щось вміє, щось знає і може цим поділитися. Чим більше буде таких дітей, тим більш діяльнішим буде колектив» [283, с. 26].

Відтак, передумовою розвитку динамічної комунікації в системі «колектив-особистість» є відкритість останньої до взаємодії з іншими членами колективу, професійна і людська довіра до партнера, наявність гармонії інтересів, здатність до співпраці. Такі взаємовідносини колективу й особистості обумовлюють успішність діяльності й інструментального ансамблю.

Ансамблеве виконавство І. Польська визначає як феномен виникнення певної художньої цілісності замкненого континіуму в процесі

консолідованого й погодженого сумісного виконання музики кількома (від двох до десяти) виконавцями, партії яких не дублюються» [245, с. 286]. З огляду на це, виконавський процес та всі його структурні елементи мають розглядатись у ракурсі соціальних стосунків – вплив особистості на колектив та колективу на особистість, що, у свою чергу, призводить до формування в ансамблів специфічних фахових якостей.

На нашу думку, винятковість останніх обумовлена низкою завдань і ситуацій, які виникають перед ансамблістом у процесі виконавської діяльності. Багатовекторність слухової уваги, контроль за своїми ігровими діями та діями партнерів, безпосередній енергетичний обмін, тісне розташування інструментів (вплив звукової хвилі, гучності, тембру на слухове сприймання) – такі умови спонукають до формування й розвитку екстримально гнучких комунікативних здібностей, тренованої уваги, розвиненої інтуїції, витривалої психіки та наявності професійних умінь і навичок, насамперед, досконалого володіння виконавсько-психологічною технікою. Однак слід зауважити, що успішність досягнення студентами високого рівня ансамблевої майстерності, як і оволодіння будь-яким іншим видом діяльності, залежить від комплексу «стартових», вроджених якостей індивіда, які дають «зелене світло» для формування й розвитку професійних умінь, але лише за умови спільної практичної діяльності.

Відтак, успішність фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах обумовлюється встановленням толерантних стосунків у системі «особистість – колектив», а також залежить від рівня інструментально-виконавської підготовки студентів і професіоналізму викладача – керівника й диригента. У комплексі ці складові мають забезпечити формування у студентів професійно-особистісних якостей, необхідних для подальшої музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Щодо толерантності, то у навчальному музичному колективі актуальною є комунікативна толерантність, яка характеризує «ставлення

особистості до людей та показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії» (Л. Харченко [306]). Комуникативна толерантність є одним із видів соціально-психологічної толерантності, який репрезентує ставлення особистості до інших людей, їхніх психічних станів, якостей чи вчинків у ситуаціях комуникативної взаємодії (А. Скок [272]).

В інструментальному ансамблі до питання комуникативної толерантності слід підходити по-іншому, оскільки учасники колективу та його керівник виступають рівноправними партнерами, яких поєднують у групу не лише спільні особистісні якості, а й рівень інструментально-виконавської майстерності, необхідний для досягнення мети – концертного виступу. «Чим багатші та яскравіші творчі індивідуальності оркестрантів, тим багатшим і яскравішим є сам оркестр, – зазначав М. Різоль у «Нарисах про роботу в ансамблі баяністів». – Підкорити свою індивідуальність спільному задуму, спрямувати її в загальне русло колективної творчості, вписатися в загальне звучання, зберігши власне творче обличчя, – у цьому особливість і водночас складність становища учасника ансамблю» [260, с. 21].

Результатом спільної ансамблевої творчості є інтерпретація музичного твору, яка неможлива без адекватного специфічно-виконавського, філософського й артистичного, емоційно-інтелектуального мислення. У середовищі студентського ансамблю ініціативним інтерпретатором виступає керівник ансамблю. Але тільки спільна колективна праця у процесі постійної партнерської взаємодії формує певний ансамблевий стиль виконання, створює умови для узагальнення окремих виконавських знахідок та розвитку творчого потенціалу, інтуїції, художнього чуття. За висловом Б. Харитонова, шлях до художньої правди у ансамблістів лежить через досягнення розуміння один одного у процесі гри [305, с. 31].

Характерною особливістю ансамблевої гри є те, що в процесі спільного виконання музичних творів великого значення набуває здатність до «спільно-

інтуїтивного творчого перевтілення». Уміння перехопити виконавський задум партнера та його настроїв, відобразити хід думок іншого члена колективу, одночасно запропонувавши власне бачення, і створює умови для єдиного образного плану. Здатність до співпереживання і співтворчості формується в результаті тісної виконавської та особистісної взаємодії, яка, своєю чергою, напрацьовується шляхом довготривалої комунікації в умовах практичних репетицій та концертних виступів.

Саме концертний виступ є важливим аспектом сольного та ансамблевого виконавства, оскільки в його процесі демонструють результати творчої діяльності окремого інструменталіста або музичного колективу. У цьому зв'язку постає питання психотехніки як виконавсько-психологічної стабільності на естраді. Деякі автори (А. Готсдінер [68], Л. Слуцька [275], Є. Фьодоров [294], Г. Ципін [36]) розглядають сценічний стан виконавця як наслідок особливостей його вищої нервової системи. Так, в умовах сценічної діяльності психофізичний стан музиканта може змінюватися від повного спокою до сильного емоційного підйому, і навпаки. З іншого боку, спираючись на досвід музикантів-виконавців Д. Благого, Ф. Ліпса, С. Ріхтера, стан особливої сценічної поведінки можна визначити як прояв інтелектуально-творчих якостей особистості [150].

Практика роботи навчальних оркестрів та ансамблів засвідчує, що не всі викладачі ураховують значення психологічного аспекту та індивідуально-особистісного й колективного чинників у розвитку студентів-інструменталістів, що певною мірою обмежує оркестрово-ансамблеву підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва лише формуванням ансамблевих умінь та навичок гри на оркестрових інструментах. Наявність такої проблеми ще раз доводить актуальність нашого наукового дослідження.

Отже, аналіз науково-методичних праць і навчальних програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін, а також власний багаторічний практичний досвід роботи з навчальними оркестрами та ансамблями уможливили визначення особливостей формування професійно-особистісних

якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах та виявлення позитивних і негативних тенденцій досліджуваного процесу.

Особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах обумовлені специфікою оркестрово-ансамблевої підготовки студентів, яка полягає в тому, що: 1) заняття з оркестрового та ансамблевого класів є суто практичними та передбачають інтеграцію знань і вмінь, набутих студентами на заняттях з фахових дисциплін; 2) до складу навчальних ансамблів та оркестрів можуть входити студенти одного курсу або різних курсів (залежно від контингенту студентів – виконавців на оркестрових інструментах), що позитивно впливає на саморозвиток студентів молодших курсів та набуття педагогічного досвіду студентами старших курсів; 3) заліки та екзамени з оркестрово-ансамблевих дисциплін проводяться у формі відкритого публічного виступу, що сприяє формуванню у студентів сценічної культури та досвіду музично-творчої діяльності.

Позитивними тенденціями досліджуваного процесу, на наш погляд, є: 1) обумовленість змісту оркестрово-ансамблевої підготовки студентів університету сучасними вимогами до цього виду музичного виконавства; 2) відповідність форм, методів і засобів навчання студентів в оркестровому й ансамблевому класах рівню розвитку педагогічної науки; 3) урахування специфіки музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності сучасного вчителя музичного мистецтва у плануванні репертуару навчальних інструментальних колективів.

До негативних тенденцій ми відносимо: 1) недостатню орієнтацію оркестрово-ансамблевої підготовки студентів на розвиток актуальних для сьогодення професійно-особистісних якостей; 2) щорічну зміну учасників навчальних оркестрів та ансамблів; 3) недостатню кількість аудиторних годин для повноцінного засвоєння студентами складного оркестрового й ансамблевого репертуару; 4) різний рівень доуніверситетської

інструментально-виконавської підготовки студентів; 5) необхідність щорічної адаптації (аранжування, інструментування, обробки) викладачем навчального репертуару відповідно до виконавського складу студентського оркестру чи ансамблю; 6) недостатнє врахування викладачами оркестрово-ансамблевих дисциплін взаємовпливу індивіда (студента) й соціуму (музичного колективу) у розвитку особистісного потенціалу кожного учасника навчального оркестру (ансамблю).

На нашу думку, означені недоліки цього виду фахової підготовки гальмують процес формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних інструментальних колективах.

Узагальнюючи викладений вище матеріал, маємо визначити сутність формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Формування соціальної якості науковці трактують як один із видів розвитку особистості, як зміну якісного стану особистості, який залежить головним чином від зовнішніх впливів [278, с. 287]. Розвиток особистості полягає передусім у якісних змінах психічної діяльності, у переходах від її нижчих щаблів до вищих, у набутті нових рис характеру, способів мислення, нових особистісних якостей. А формування особистості вбачають у становленні людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Оскільки формування особистості відбувається у процесі розвитку її інтересів (спрямованості людини на певний об'єкт чи певну діяльність, зумовлену позитивним, зацікавленим ставленням до неї), потреб (необхідності у чомусь), схильностей (стійкої орієнтованості людини на певний вид діяльності), то можна стверджувати, що формування й розвиток професійних та особистісних якостей майбутнього вчителя залежить від його природних задатків, освітнього середовища, методів навчання й виховання, мотивів, мети та результату професійної підготовки у закладі вищої освіти.

На підставі цих тверджень сформулюємо визначення базового поняття нашого дослідження.

Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі – це процес, що здійснюється відповідно до розробленої методики та забезпечує розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей студентів.

Теоретичному обґрунтуванню методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі присвячено наступний розділ дисертаційної роботи.

Висновки до першого розділу

Теоретичне дослідження проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі дало змогу:

- 1) проаналізувати філософський та психолого-педагогічний аспекти формування педагогічного професіоналізму, педагогічної майстерності, професійних умінь, педагогічних та спеціальних музичних здібностей, фахових компетентностей, моральних якостей та загальної культури вчителя;
- 2) з'ясувати, що визначення професійно-особистісних якостей учителя ґрунтується на розумінні професійних вимог до нього, особливостей його фахової діяльності, об'єкта педагогічного процесу, педагогічних завдань, особистісних характеристик учителя;
- 3) виявити вже досліджені аспекти формування професійних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва в окремих видах діяльності.

У результаті цього з'ясовано, що проблема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі є міждисциплінарною,

поліаспектною, комплексною щодо свого вирішення та недостатньо дослідженою, що потребує розроблення і впровадження в освітній процес спеціальної методики.

З урахуванням накопиченого у досліджуваній галузі і науково-педагогічного і практичного досвіду розроблено такі аспекти:

1) визначено структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва, представлену трьома домінантними складовими (компетентнісними характеристиками) – професійно-педагогічні якості (професійна умотивованість, освітньо-ціннісна зорієнтованість, педагогічний такт, педагогічний стиль, професійний імідж), музично-творчі якості (музикальність та музична обдарованість, музично-методична спроможність, креативність, музично-виконавська мобільність, сценічна адаптивність), соціально-особистісні якості (соціальна активність, емоційна стабільність, риси характеру, ерудованість, авторитетність та лідерство);

2) охарактеризовано сутність та уточнено зміст базових понять дослідження. *Професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва* визначено як сукупність професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність. *Навчальний народно-інструментальний ансамбль* охарактеризовано як одну із форм музично-інструментальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, що ґрунтується на принципах колективного музикування та забезпечує опанування навичок гри на народних інструментах, набуття досвіду ансамблевого виконавства та професійного спілкування, розвиток творчих здібностей та професійно-особистісних якостей студентів. *Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі* визначено як процес, що здійснюється відповідно до розробленої методики та забезпечує розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей студентів;

3) проаналізовано особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах; виявлено негативні тенденції досліджуваного процесу, на подолання яких буде спрямовано упровадження в освітній процес авторської методики.

Матеріали, які увійшли до першого розділу, опубліковані автором у наукових статтях і матеріалах конференцій [161; 163; 166; 170; 173].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У НАВЧАЛЬНОМУ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОМУ АНСАМБЛІ

У розділі розроблено діагностику формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва на основі визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваного феномену; доведено доцільність застосування в авторській методиці наукових підходів; обґрунтовано методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

2.1. Діагностика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки

Діагностика стану формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва проводилась на базі Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, Факультету мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Навчально-наукового інституту мистецтв Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Контингент респондентів на констатувальному етапі дослідження складали (див. Додаток А. 2):

– 204 студенти спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти означених університетів;

- 33 викладачі музично-інструментальних дисциплін та 15 керівників навчальних інструментальних колективів тих самих університетів;

- 35 учителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів середніх загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва (№ 3, № 56, № 170, № 182, № 193, № 195, № 197, № 211, № 245, № 257, № 267, № 327), центрів дитячої та юнацької творчості (Деснянського, Дніпровського, Солом'янського районів м. Києва; Київського державного будинку художньої і технічної творчості; Київського палацу дітей та юнацтва), які отримали вищу музично-педагогічну освіту в педагогічних та класичних університетах.

Діагностика рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва здійснювалась під час академічного контролю з оркестрово-ансамблевих дисциплін студентів III – IV курсів, оскільки ці студенти вже мають досвід інструментального виконавства та здатні до самооцінки власних професійно-особистісних якостей.

Система оцінювання учасників констатувального, формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту була однаковою.

Визначення рівнів сформованості професійно-особистісних якостей респондентів здійснювалось за 10-бальною шкалою із застосуванням *методу експертного оцінювання* (див. підрозділ 2.3 – Результативно-оцінювальний компонент; Додаток Б. 4 – Анкета експертного оцінювання).

Для цього було встановлено критерії, показники та рівні відповідно до визначеної структури досліджуваного феномену.

Поняття «критерій» науковці трактують як ознаку, за якою класифікують та оцінюють явища, дії або діяльність [278, с. 122]. Критерій виступає засобом, інструментом оцінювання, а не самою оцінкою.

Показниками в широкому розумінні називають засоби спостереження й виміру, а також знаково-символічні засоби, соціальні явища і процеси [278, с. 185]. Слід зазначити, що єдиної науково обґрунтованої системи понять

«критерій» і «показник» немає, тому їх вибір обумовлений специфікою досліджуваного явища чи процесу та логікою педагогічного дослідження.

Поняття «рівень» розглядається науковцями як ступінь, що характеризує якість, висоту, величину розвитку чогось [66]. Воно також характеризує ступінь розвитку сутнісних сил соціального суб'єкта, досягнутий у результаті його діяльності. Це поняття стосується не тільки особистості, але й групи, класу, суспільства у цілому [278, с. 215].

У визначенні критеріїв, показників та рівнів сформованості професійно-особистісних якостей студентів у навчальному народно-інструментальному ансамблі ми виходили зі специфіки професійної діяльності вчителя музичного мистецтва, яка за своєю сутністю є поліаспектною, оскільки передбачає одночасне володіння різними видами музичного виконавства та педагогічною технікою і багато в чому залежить від особистості педагога – його музичних здібностей, педагогічного таланту, особистісних якостей.

З цією метою ми конкретизували зміст домінантних складових професійно-особистісних якостей, які можливо сформувати у студентів на заняттях навчального народно-інструментального ансамблю.

Наявність у майбутнього вчителя музичного мистецтва **професійно-педагогічних якостей** ми вбачаємо у: 1) професійно-педагогічній мотивації, задоволенні від спільної діяльності в музичному колективі, потребі у музично-творчих досягненнях, прагненні до професійного зростання та самовдосконалення; 2) розумінні та дотриманні освітніх цінностей (гуманізму, духовності, толерантності, педагогічної доцільності, науковості, систематичності й послідовності, художньої цінності навчального матеріалу); здатності створити ідеальний образ педагога-музиканта та інструменталіста-виконавця як орієнтирів у фаховій підготовці; 3) дотриманні педагогічного такту та етичних принципів в освітній, педагогічній і концертно-виконавській діяльності; прояві поваги до особистості керівника навчального ансамблю та кожного його учасника, учителів та учнів; 4) наявності власного

педагогічного стилю в роботі над музичними творами у навчальному ансамблі; набутті педагогічного досвіду у самостійній роботі з окремими студентами та ансамблевими групами (взаємонавчання студентів); здатності до рефлексії та готовності до педагогічних новацій; 5) наявності професійного іміджу педагога, музиканта-виконавця, керівника ансамблю; умінні виявити у практичній діяльності свою ерудицію, естетичний смак, манеру професійного спілкування, застосовуючи засоби вербальної та невербальної комунікації (специфічний тембр голосу, хода, жести, міміка, зовнішній вигляд – одяг, зачіска, аксесуари) відповідно до ситуації.

Критерії, показники та діагностичні методики, за якими визначались рівні сформованості професійно-педагогічних якостей студентів, наведено в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Критерії та показники сформованості професійно-педагогічних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва

<i>Домінантна складова</i>	<i>Критерій</i>	<i>Показники критерію</i>	<i>Діагностичні методики</i>
Професійно-педагогічні якості	Мотиваційно-ціннісний критерій	– наявність професійної мотивації; – орієнтація на освітні цінності та ідеал педагога й музиканта-виконавця; – міра виявлення педагогічного такту; – оригінальність педагогічного стилю; – сформованість професійного іміджу	Опитування (Додаток А.1, Опитувальний лист 1); педагогічне спостереження; педагогічний аналіз; методика діагностики навчальної мотивації студентів (Додаток Б.2); метод експертного оцінювання (Додаток Б.4)

Джерело: складено автором самостійно на підставі проаналізованої літератури

На підставі показників мотиваційно-ціннісного критерію визначено рівні сформованості професійно-педагогічних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

Низький рівень характеризується: відсутністю у студента професійно-педагогічної мотивації та сформованої системи освітніх цінностей; нездатністю до формування власного стилю музично-педагогічної діяльності; недостатнім проявом педагогічного такту у спілкуванні з учасниками навчального народно-інструментального колективу та викладачем-керівником; неспроможністю самостійно обирати необхідні засоби й методи вирішення поставлених завдань; невмінням застосовувати на практиці засоби вербальної та невербальної комунікації (необхідні для спілкування у навчальному музичному колективі); нерозумінням значення індивідуального образу педагога-музиканта у створенні свого професійного іміджу; відсутністю прагнення до самоосвіти та розвитку власних професійно-особистісних якостей.

Середній рівень характеризує студента: сформованістю системи професійних цінностей та мотивів; частковими виявленнями інтересу до педагогічного досвіду, освітніх новацій і технологій; здатністю орієнтуватися на ідеальний образ педагога-музиканта; фрагментарним дотриманням етичних принципів в освітній та концертно-виконавській діяльності; наявністю комунікативної культури; потребою в музично-творчих досягненнях; здатністю до формування власного педагогічного стилю та професійного іміджу за активної участі викладача.

Високий рівень вираження професійно-педагогічних якостей характеризується: наявністю особистісної мотивації студента до музично-педагогічної діяльності; розумінням виховного й духовного потенціалу музичного мистецтва та значення професійної діяльності вчителя; умінням виявити у практичній діяльності свою фахову ерудицію, толерантність, комунікативність, цілеспрямованість, естетичний смак; самостійністю у виборі форм і методів виконання навчальних завдань; наявністю

індивідуальної манери педагогічних дій; оригінальністю стилю роботи з навчальним ансамблем; задоволенням від виконуваної роботи; здатністю розвивати і збагачувати власний духовний світ; прагненням до професійного зростання та особистісного самовдосконалення; здатністю до рефлексії та готовністю до сприйняття нового.

Сформованість у студента *музично-творчих якостей* виявляється у:

1) здатності застосовувати у практичній діяльності власні музичні здібності (музичний слух, музичну пам'ять; відчуття метроритму, динаміки й агогіки; музично-слухову уяву, музично-аналітичні здібності); 2) спроможності реалізувати на практиці основні положення музичної педагогіки, методики загальної музичної освіти, теорії та методики музичного виконавства; володінні методами роботи з ансамблем, методикою навчання гри на оркестрових інструментах; 3) вияві креативності у створенні оригінальних варіантів інтерпретації музичних творів засобами елементарної імпровізації, аранжування, перекладення, інструментування, композиції; умінні творчо підходити до вибору методів і засобів виконання поставлених завдань; 4) вільному володінні музичним інструментом (інструментами), здатності легко переключатися з одного виду музичного виконавства на інший (з інструментального на диригентський або вокальний) та одночасно поєднувати їх; умінні застосовувати ці навички в роботі над ансамблевим репертуаром відповідно до поставлених завдань; 5) готовності до публічної музично-виконавської діяльності, умінні керувати своїм психофізичним станом у процесі концертного виступу; здатності швидко адаптуватись до різних умов роботи, продемонструвати належний інструментально-виконавський рівень, сценічну культуру й артистизм.

Критерії, показники та діагностичні методики, за якими визначались рівні сформованості музично-творчих якостей майбутніх учителів музичного мистецтва, наведено в таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2

**Критерії та показники сформованості музично-творчих якостей
майбутнього вчителя музичного мистецтва**

<i>Домінантна складова</i>	<i>Критерій</i>	<i>Показники критерію</i>	<i>Діагностичні методики</i>
Музично- творчі якості	Творчо- діяльнісний критерій	– здатність застосовувати у практичній діяльності власні музичні здібності; – музично-методична підготовленість; – здатність до творчості; – розвинені інструментально-виконавські уміння та ансамблеві навички; – сценічна культура, артистизм	Педагогічне спостереження; педагогічний аналіз; метод експертного оцінювання (Додаток Б.4)

Джерело: складено автором самостійно на підставі проаналізованої літератури

З урахуванням змісту показників творчо-діялісного критерію виділено рівні сформованості музично-творчих якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

Низький рівень характеризується: нездатністю студента застосовувати в ансамблевому класі музично-слухові та музично-аналітичні навички; нерозвиненістю тембрового слуху та музично-слухової уяви; невмінням відчувати агогічні відхилення та динаміку; посереднім художньо-технічним відтворенням на інструменті своєї партії, наявністю текстових помилок, зупинок, невідповідністю штрихів; несформованістю навичок читання нот з аркуша; слабкою орієнтацією в ансамблевій звучності, відсутністю відчуття партнера з ансамблю; недостатнім володінням спеціальною термінологією, необхідною для розуміння сутності ансамблевого виконавства; методичною невідповідністю до управління інструментальним колективом; невмінням володіти власним психофізичним станом у процесі концертного виступу,

навичками комунікації, артистизму та сценічної культури; якістю виконання поставлених завдань, що задовольняє мінімальні вимоги.

Середній рівень характеризується: свідомим оперуванням музично-слуховими та музично-аналітичними уміннями; художньо переконливим виконанням своєї ансамблевої партії з невеликою кількістю змістових і технічних помилок, що забезпечує прояв необхідної інструментально-виконавської компетентності; володінням штриховою технікою відповідно до характеру виконуваного твору, звуковеденням, динамікою, агогікою; умінням швидко читати нотний текст з аркуша; володінням методами роботи над ансамблевим твором із застосуванням знань, набутих на заняттях з фахових дисциплін; бажанні та здатності до опанування кількох оркестрових інструментів; епізодичним проявом креативності в інтерпретації та адаптації творів навчальної програми; умінням застосовувати навички вербальної та невербальної комунікації у репетиційному процесі та концертній діяльності; наявністю сценічного образу та сценічної культури.

Високий рівень сформованості музично-творчих якостей виявляється у: яскравому прояві музичних здібностей та інструментально-виконавських умінь студента; вільному оперуванні спеціальною термінологією та знаннями щодо історії створення й конструкції оркестрових інструментів, специфіки колективного музикування; здатності легко поєднувати різні види музичного виконавства у роботі над ансамблевим репертуаром; володінні кількома оркестровими інструментами; здатності артистично виконувати складні сольні партії в ансамблевому творі; швидкій адаптації до різних умов концертної діяльності (оцінка акустичних особливостей залу, володіння власним психофізичним станом, концентрація уваги на художньому образі твору); володінні методикою роботи з інструментальним ансамблем (самостійний підбір репертуару, репетиційна техніка, оригінальна інтерпретація твору); прояві самостійності та креативності у виконанні поставлених завдань (здатність до інструментальної імпровізації,

аранжування музичних творів, композиції); індивідуальній виконавській манері, стилі роботи з ансамблем, іміджі авторитетного інструменталіста.

Розвинені **соціально-особистісні якості** студента характеризують:

- 1) здатність виявити власну соціальну активність у різноманітних творчих проєктах з метою самореалізації, набуття професійного досвіду, формування соціально значущих особистісних якостей;
- 2) уміння контролювати власний емоційний стан та застосовувати продуктивні складові свого темпераменту відповідно до ситуації, умов, мети та виду діяльності;
- 3) наявність професійно значущих рис характеру (відповідальність, пунктуальність, доброзичливість, ввічливість, вимогливість, колективізм, комунікативність, толерантність, емпатійність тощо);
- 4) здатність виявляти у практичній діяльності позитивні особистісні якості – внутрішні (ерудованість, здатність до самоаналізу та самокритики) та зовнішні (поведінка у музично-творчому колективі, манера професійного спілкування, загальна культура);
- 5) наявність авторитету (як виконавця-інструменталіста) та лідерських якостей (як організатора), необхідних для керівництва музичним колективом, музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Критерії, показники та діагностичні методики, за якими визначались рівні сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва соціально-особистісних якостей, наведено в таблиці 2.1.3.

Таблиця 2.1.3

**Критерії та показники сформованості соціально-особистісних якостей
майбутнього вчителя музичного мистецтва**

<i>Домінантна складова</i>	<i>Критерій</i>	<i>Показники критерію</i>	<i>Діагностичні методики</i>
Соціально-особистісні якості	Особистісний критерій	– активна участь у мистецьких проєктах; – уміння володіти власним емоційним станом;	Педагогічне спостереження; педагогічний аналіз; метод експертного оцінювання

Продовження таблиці 2.1.3

		– наявність фахово необхідних рис характеру; – фахова ерудиція; – наявність авторитету та лідерських якостей	(Додаток Б.4); експрес-тест самооцінки лідерства (Додаток Б.3)
--	--	--	--

Джерело: складено автором самостійно на підставі проаналізованої літератури

На підставі показників особистісного критерію визначено рівні сформованості соціально-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Низький рівень характеризується: відсутністю соціально значущих особистісних якостей; небажанням брати участь у суспільних проєктах і мистецьких заходах; слабо розвиненими комунікативними навичками; невмінням стримувати надмірні емоційні прояви у колективній музичній діяльності; відсутністю культури спілкування у творчому колективі, критичного ставлення до себе, пунктуальності, рішучості й наполегливості у виконанні поставлених завдань; відсутністю лідерських якостей, необхідних для музично-педагогічної та музично-виконавської діяльності.

Середній рівень характеризується: частковим виявленням інтересу до суспільно корисної діяльності у складі навчального ансамблю; епізодичним контролем за своїм емоційним станом у різних ситуаціях; виявленням позитивних рис характеру (доброзичливість, ввічливість, чесність, працелюбність, критичність тощо); бажанням розширювати свій світогляд; фрагментарним проявом ерудиції та здатності до самоаналізу; сформованістю загальної культури.

Високий рівень соціально-особистісних якостей характеризується: соціальною активністю студента та свідомою участю у мистецьких і культурно-освітніх проєктах; здатністю застосовувати продуктивні складові свого темпераменту відповідно до ситуації, умов, мети та виду діяльності;

сформованістю рис характеру, що забезпечують успішність музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності (відповідальність, вимогливість, критичність, ввічливість, чесність, працелюбність, акуратність, спостережливість, чуйність, рішучість, наполегливість, колективізм тощо); здатністю до рефлексії; сформованістю високих морально-етичних якостей, інтелекту, естетичного смаку; яскраво вираженою потребою у наданні допомоги іншим студентам; наявністю авторитету серед студентів та лідерських якостей.

З метою визначення реального рівня сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва на констатувальному етапі дослідження було проведено **констатувальний зріз** серед студентів III – IV курсів Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, Факультету мистецтв Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Навчально-наукового інституту мистецтв Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (усього – 204 респонденти).

Рівень сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва *професійно-педагогічних якостей* визначався за показниками мотиваційно-ціннісного критерію на заліках та екзаменах з оркестрово-ансамблевих дисциплін, а також під час педагогічної практики та культурно-освітньої діяльності студентів у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах. Ступінь вираження у респондентів професійно-педагогічних якостей наведено в Додатку Е (Таблиця Е. 1).

Рівень розвитку *музично-творчих якостей* респондентів ми визначали за показниками творчо-діяльнісного критерію під час складання заліків та екзаменів з методики загальної музичної освіти, оркестрового та ансамблевого класів, а також у процесі концертно-виконавської діяльності студентів. Результати проміжних вимірювань за цією домінантною

складовою професійно-особистісних якостей наведено в Додатку Е (Таблиця Е. 2).

Ступінь вираження у респондентів *соціально-особистісних якостей* визначався комплексно: у процесі практичної роботи студента з навчальним оркестром чи ансамблем на заняттях в оркестровому класі; під час контрольних заходів з оркестрово-ансамблевих дисциплін; у ході концертно-виконавської діяльності студентів (публічні виступи навчальних музично-інструментальних колективів під орудою студентів випускних курсів); у процесі проходження виробничої практики в закладах загальної середньої освіти. Рівні сформованості у респондентів соціально-особистісних якостей за показниками особистісного критерію наведено в Додатку Е (Таблиця Е. 3).

Зведені дані констатувального зрізу за трьома складовими професійно-особистісних якостей наведені в Додатку Е (Таблиця Е. 4) та в таблиці 2.1.4.

Таблиця 2.1.4

**Рівні сформованості професійно-особистісних якостей респондентів
(за результатами констатувального зрізу)**

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості у %		
	низький	середній	високий
Професійно-педагогічні якості	44,6	52,5	2,9
Музично-творчі якості	14,2	80,4	5,4
Соціально-особистісні якості	22	73,1	4,9
Усереднений показник у %	26,9	68,7	4,4

Аналіз результатів констатувального зрізу надав змогу виявити реальний рівень сформованості професійно-особистісних якостей у майбутніх учителів музичного мистецтва:

– більшість респондентів (68,7 %) продемонстрували *середній рівень*, мали непогані природні музичні здібності та набуті в процесі навчання професійні якості, свідомо застосовували фахові знання й навички у нових умовах, виявили інтерес до педагогічної та музично-творчої діяльності, здатність до самоосвіти і самоорганізації, але не завжди могли проявити свою

соціальну активність, сценічну майстерність та здатність до творчої адаптації (аранжування, інструментування) музичного матеріалу;

– *низький рівень* виявили 26,9 % досліджуваних, які на посередньому рівні володіють музично-творчими навичками, мають слабо розвинені вербальні уміння, що не давало їм можливості чітко формулювати вимоги до учасників ансамблю та в доступній формі ставити педагогічні й музично-творчі завдання; у цих студентів відсутні прагнення до самовдосконалення, захоплення своєю працею та потреба у творчих досягненнях;

– *високий рівень* зафіксовано у 4,4 % респондентів, які виявили гарні організаторські й комунікативні уміння, інструментально-виконавську мобільність, музично-методичну підготовленість, належний рівень ерудиції; ці студенти швидко адаптувалися до умов роботи в закладах загальної середньої освіти, продемонстрували високий рівень мотивації до фахової діяльності, музично-творчі здібності, оригінальний педагогічний стиль і професійний імідж.

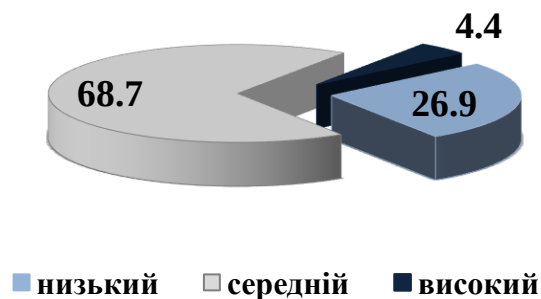
Така значна перевага середнього рівня (порівняно з низьким і високим) пояснюється тим, що студенти III – IV курсів вже мають добре сформовані інструментально-виконавські уміння та, як наслідок, продемонстрували належний рівень сформованості музично-творчих якостей, за рахунок чого середній рівень зріс у відсотковому відношенні. Водночас рівень вираження у респондентів професійно-педагогічних і соціально-особистісних якостей є значно нижчим, що спонукає до розвитку саме цих аспектів у процесі педагогічного експерименту.

З урахуванням результатів констатувального зрізу зазначимо, що завдання упровадження авторської методики в освітній процес полягало саме у збільшенні кількості учасників експерименту з високим рівнем вираження професійно-особистісних якостей та зменшенні кількості досліджуваних із низьким рівнем.

Співвідношення респондентів із різними рівнями сформованості професійно-особистісних якостей на констатувальному етапі експериментального дослідження графічно зображене в діаграмі 2.1.1.

Діаграма 2.1.1

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва (за даними констатувального зрізу)

Діагностика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки передбачала також застосування *методів* опитування (анкетування, інтерв'ювання, бесіди), тестування та педагогічного спостереження.

Науковці трактують опитування як метод збору первинної інформації у дослідженні, що передбачає: 1) усне чи письмове звертання дослідника до визначеної групи людей з питаннями, зміст яких пояснює досліджувану проблему на рівні емпіричних індикаторів; 2) реєстрацію і статистичну обробку отриманих відповідей, а також їхню теоретичну інтерпретацію [278, с. 163].

Опитування студентів – майбутніх учителів музичного мистецтва – проводилося з метою виявлення рівня їхньої доуніверситетської музичної освіти, професійної мотивації, пріоритетів у різних сферах музичної діяльності та рівня самооцінки власних професійно-особистісних якостей.

Аналіз відповідей на запитання, сформульованих в опитувальному листі для студентів III – IV курсів (Додаток А. 1, Опитувальний лист 1), дав змогу з'ясувати, що на момент вступу до університету 97 % респондентів

отримали музичну освіту у спеціалізованих закладах мистецької освіти (дитячі музичні школи, школи мистецтв, музичні коледжі, училища культури і мистецтв тощо), а 3 % – займались у музичних гуртках.

Відповіді студентів на запитання «Фахівцем якої галузі діяльності Ви бажаєте стати?» додали аргументів для визначення загального рівня їх професійної спрямованості: 14,7 % надають перевагу виконавській діяльності, 23,5 % – педагогічній, 20,6 % бачить себе фахівцем у галузі звукорежисури, 41,2 % спрямовують свою подальшу професійну діяльність у різні сфери музичного мистецтва (диригування, керівництво музичними колективами, композиторство, продюсінг тощо). Такий результат вважаємо позитивним і визначаємо як потенційну основу для формування професійно-особистісних якостей студентів засобами ансамблевого музикування.

Для з'ясування ступеня розуміння студентами поняття «професійно-особистісних якостей» респондентам було запропоновано відповісти на низку запитань (Додаток А. 1, Опитувальний лист 1), серед відповідей на які виокремимо найбільш цікаві: «набуті якості особистості, які допомагають сформувати себе як професіонала своєї справи» (36,3 %), «швидка віддача та реалізація в обраному особистісному шляху задля досягнення конкретної мети» (3,4 %), «знання, уміння й навички, напрацьовані у процесі навчання та практичної діяльності, об'єднані з особистими рисами характеру задля досягнення професійних цілей» (19,1 %), «якості, які притаманні людині певної професії» (21,1 %), «ті, що використовуються у професійній діяльності», «якості, якими володіє особистість у певній галузі діяльності» (8,3 %). Отже, запропоновані формулювання означеної дефініції мали тотожний зміст, а їх сутність можна висловити так: професійно-особистісні якості (у тому числі знання, уміння й навички) – це якості, які формуються і розвиваються у процесі навчання і є необхідними для професійної діяльності. Разом з тим були анкети (11,8 %), у яких відповідь на це запитання була відсутня. На нашу думку, цей факт свідчить про неусвідомлення цією групою студентів сутності професійно-особистісних якостей.

Серед основних позитивних якостей професії вчителя музичного мистецтва було названо: комунікабельність (21,1 %), любов до своєї професії (34,3 %), професіоналізм (83,3 %), відповідальність (3,9 %), позитив (1,5 %), творчість (28,4 %), ерудицію (10,8 %), такт (2 %), толерантність (17,2 %). До професійно-неприпустимих респонденти віднесли: байдужість до професії (7,3 %), некомпетентність (49,5 %), відсутність музичних здібностей (96 %), грубість (1 %), авторитаризм (8,8 %), упередженість (3 %), агресивність (2,5 %).

Відповіді на наступний пункт опитувального листа «Із перелічених Вами якостей поставте у рейтинговому порядку (від найбільшої до найменшої) ті, які притаманні Вам особисто» дозволили з'ясувати ступінь усвідомлення самими студентами наявних у них професійно-особистісних якостей. Так, професіоналізм визначають домінантною якістю 29,4 % респондентів, любов до професії та відповідальність – по 8,8 %, комунікативність і такт – по 5,9 %, творчість – не визначив жоден. Друге місце означені якості посіли в такому порядку: такт і творчість – по 20,6 %, любов до професії – 11,8 %, комунікативність – 14,7 %, відповідальність – 8,8 %, професіоналізм – 5,9 %. Наступні показники визначають кількісні співвідношення респондентів, які поставили обумовлені якості на третє місце: любов до професії, комунікативність, творчість – 61,7 %, відповідальність – 64,7 %, такт – 55,8 %, професіоналізм – 47 %. 17,7 % респондентів визначили наявність усіх якостей у власному професійно-особистісному розвитку в однаковій кількості (див. Додаток Б. 1).

Аналіз відповідей на це запитання свідчить про доволі поверхове розуміння сутності професійно-особистісних якостей і категорій, що до них належать, а також про низький рівень усвідомлення самими студентами наявних професійно-особистісних якостей.

Наступний блок запитань був спрямований на визначення ступеня зацікавленості студентів інструментальним виконавством та музикуванням у навчальних ансамблях. Опрацювання відповідей на запитання «Якому виду

виконавської підготовки Ви надаєте перевагу?» дало такі результати: 58,9 % респондентів схильні до інструментальної підготовки, 17,6 % – до вокальної, 14,7 % – цікавить оркестрове та ансамблеве виконавство, 5,9 % – хоровий спів, 2,9 % – диригування. У процесі обробки відповідей на запитання «Чи займалися Ви до вступу в університет у будь-яких формах ансамблю?» вдалося з'ясувати, що 82,2 % респондентів до вступу в університет займалися у різних видах ансамблів чи оркестрів (47 % – в інструментальних, по 17,6 % – у вокальних та вокально-інструментальних), а 17,8 % опитаних почали набувати досвід ансамблевої майстерності лише під час навчання в університеті.

На інструментальних кафедрах педагогічних і класичних університетів освітній процес побудований так, що всі студенти проходять підготовку в оркестровому класі (або ансамблі). Розподіл у різні інструментальні колективи здійснюється відповідно до того, яким оркестровим інструментом володіє студент, а також з урахуванням побажань самих студентів. Відповіді на запитання «В якому виді навчального ансамблю Ви займаєтесь у ЗВО?» визначили перевагу інструментальних колективів – 61,7 %, на другому місці вокально-інструментальні ансамблі – 35,3 %, на третьому, вокальні – 3 %. Це свідчить про пріоритет інструментальної підготовки студентів та їхню особистісну зацікавленість музикуванням в інструментальних колективах. Вважаємо це гарними підвалинами для впровадження методики формування професійно-особистісних якостей студентів саме у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Ключовим в анкетуванні студентів є запитання «На Вашу думку, чи впливає музикування в ансамблі на формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва? І яких саме». Воно пов'язане із підсвідомим узагальненням респондентом вже написаних відповідей. До того ж запитання спонукає до актуалізації не тільки теоретичних знань, але й опори на власний досвід ансамблевої гри. Отже, відповідь «Так» надали 91,1 % респондентів, «Ні» – 3 %; у 5,9 % відповідь

взагалі відсутня. Серед професійно-особистісних якостей, які формуються в процесі ансамблевої гри, студенти визначили уміння працювати в команді, відповідальність, розвиток музичного слуху, вдосконалення навичок гри на музичному інструменті, а також розширення світогляду, виховання поваги, толерантності, психологічної стійкості, любові до своєї професії.

Узагальнимо результати опитування майбутніх учителів музичного мистецтва. *Позитивним* є те, що більшість студентів надають пріоритет інструментальній підготовці, виявляють особистісну зацікавленість музикуванням у навчальних оркестрах і ансамблях та бажання займатись концертно-виконавською діяльністю. До професійно-особистісних якостей, які можливо сформувати і розвинути в процесі ансамблевої гри, студенти відносять уміння працювати в команді, комунікабельність, відповідальність, розвиток музичного слуху, вдосконалення інструментально-виконавських навичок, розширення світогляду, виховання толерантності, психологічної стійкості, любові до професії. *Негативним* показником вважаємо те, що розуміння студентами сутності професійно-особистісних якостей та категорій, що до них належать, є поверховим. А рівень оцінки самими студентами власних професійно-особистісних якостей – низьким.

На констатувальному етапі експериментального дослідження також було проведене *тестування* студентів III – IV курсів з метою виявлення мотивів їхнього навчання в університеті та участі у навчальних оркестрах і ансамблях. Це комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні, широкі соціальні мотиви, а також мотиви творчої самореалізації, престижу, уникнення невдачі [23, с. 151 – 154].

З метою виявлення наявної мотивації до навчальної діяльності респондентам було запропоновано дати відповіді на тестові запитання (Додаток Б. 2, таблиця Б. 2.1). Результати тестування графічно зображено на рисунку 2.1.1.

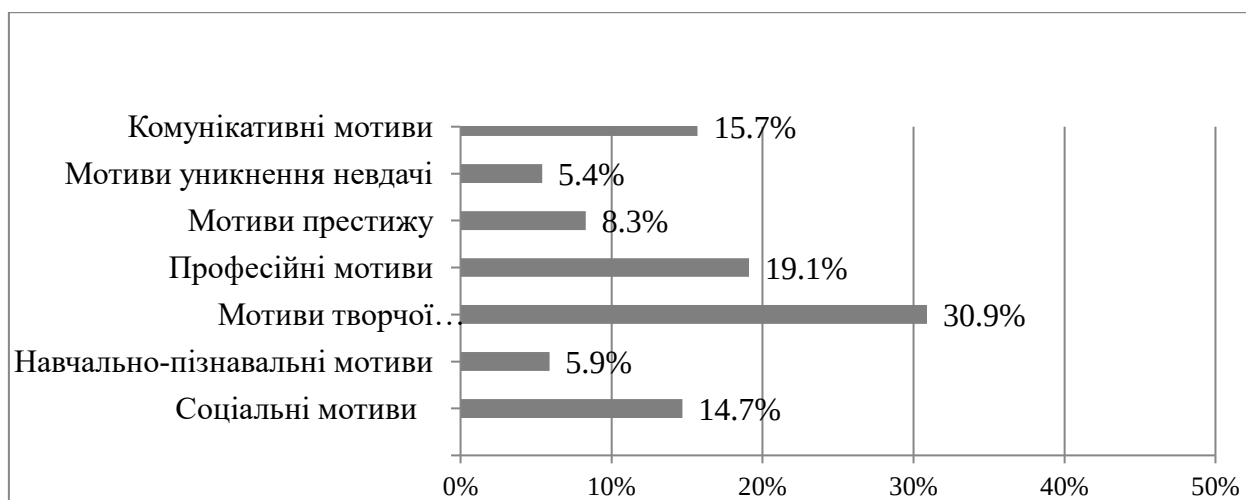

Рис. 2.1.1. Результати тестування респондентів за «Методикою для діагностики навчальної мотивації студентів» (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої)

За результатами тестування ми з'ясували, які мотиви до навчання є пріоритетними серед студентів. Найбільша кількість респондентів (30,9 %) визначили такими мотиви творчої самореалізації, для 19,1 % респондентів головними стали професійні мотиви. Комунікативні мотиви є вирішальними у навчальній діяльності для 15,7 %, соціальні – для 14,7 %, мотиви престижу – для 8,3 % студентів. Найменш актуальними було визначено навчально-пізнавальні мотиви (5,9 %) та мотиви уникнення невдачі (5,4 %). Отримані результати свідчать про спрямованість студентів на творчу самореалізацію, набуття професійних компетентностей, комунікацію у процесі навчання та соціальну відповідальність, що вважаємо визначальним для формування професійно-особистісних якостей у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Для розроблення авторської методики формування професійно-особистісних якостей нам необхідно було виявити рівні самооцінки респондентами своїх лідерських якостей. Для цього студентам було запропоновано пройти експрес-тест за методикою «Експрес-тест самооцінки лідерства», розробленою Е. Гуцало [78] (див. Додаток Б. 3).

У результаті тестування було з'ясовано, що 13,2 % респондентів оцінили свій рівень лідерства як високий, 64,7 % – як середній, 22,1 % – як низький. Результати експрес-тесту графічно зображено на рисунку 2.1.2.

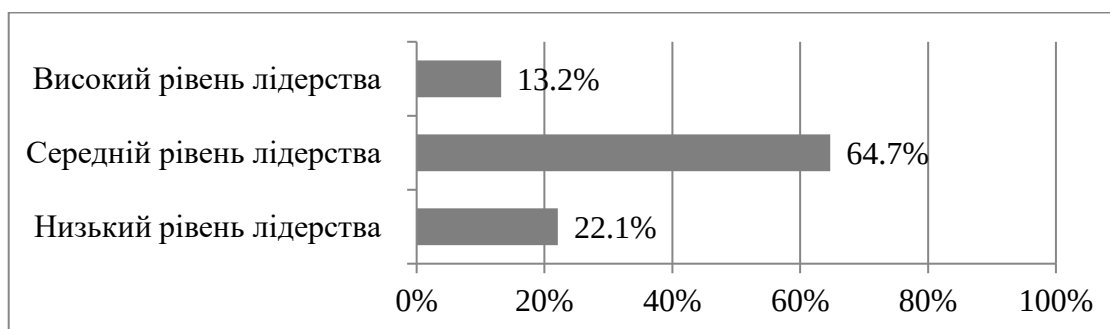

Рис 2.1.2. Результати тестування респондентів за методикою Е. Гуцало «Експрес-тест самооцінки лідерства»

Маємо зауважити, що самооцінка студентами своїх лідерських якостей є значно вищою, порівняно із результатами експертного оцінювання, коли низький рівень авторитету та лідерських якостей продемонстрували 42,1 % респондентів, середній – 57,4 %, а високий – усього 0,5 % (див. Додаток Е, таблиця Е. 3). Таку розбіжність у цифрових показниках можна пояснити тим, що студенти або мають завищену самооцінку, або в процесі виконання контрольних завдань на констатувальному етапі експериментального дослідження не змогли виявити свої лідерські якості, що доводить необхідність застосування в авторській методиці активних методів навчання з метою підвищення рівня лідерських якостей студентів та формування досвіду професійної діяльності.

Необхідну для нашого дослідження інформацію ми отримали і в процесі *інтерв'ювання викладачів* музично-інструментальних дисциплін закладів вищої освіти, метою якого було виявлення ставлення до формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному інструментальному ансамблі (Додаток А. 1, Опитувальний лист 2).

Сформулюємо стисло запитання та відповіді на них. *Запитання:* «Який зміст Ви вкладаєте у поняття «ансамбль» (інструментальний, вокально-

інструментальний тощо)?» *Відповіді:* це колектив виконавців-інструменталістів або інструменталістів і вокалістів (12,2 %); це творча співдружність музикантів-однодумців (18,2 %); це спільне виконання музичного твору кількома учасниками музичного колективу (9 %); це музичний «організм», що складається із висококваліфікованих виконавців (60,6 %). *Запитання:* «Сформованість яких знань, умінь та навичок, на Вашу думку, передбачає ансамблева форма колективної співтворчості?» *Відповіді:* високий виконавський рівень, техніка гри, музикальність (45,5 %); відчуття партнера з ансамблю та темпо-ритмічна синхронність (21,2 %); знання своєї партії та партитури (6 %); розвинений музичний слух, уміння чути себе та партнера з ансамблю (18,2 %); професійна толерантність (9,1 %). *Запитання:* «На Вашу думку, яке місце посідає навчальний ансамбль, у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва?» *Відповіді:* як дисципліна, на заняттях якої студенти розвивають фахово необхідні якості – пунктуальність, відповідальність, колективізм (66,7 %); навчальний колектив, робота в якому сприяє розвитку музичних здібностей та артистизму (30,3 %); як вибіркова дисципліна (3 %). *Запитання:* «Ваше розуміння поняття «професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва». *Відповіді:* риси характеру та природні здібності вчителя, які обумовлюють успішність його професійної діяльності (48,5 %); поєднання педагогічних умінь, музично-виконавської майстерності та особистісних якостей (30,3 %); професійні знання, уміння й навички, які впливають на розвиток особистості вчителя як музиканта й педагога (21,2 %). *Запитання:* «З Вашої точки зору, на формування яких професійно-особистісних якостей впливає музикування у навчальному ансамблі?» *Відповіді:* на вдосконалення виконавської техніки та музичного слуху (18,2 %); на розвиток власного творчого потенціалу та відповідальності за загальну справу (27,3 %); на формування ансамблевих навичок та уміння працювати з інструментальним колективом (30,3 %); на впевненість у своїх силах як інструменталіста та можливості реалізувати себе у концертній діяльності (24,2 %).

Особливо цінними для нас були результати *опитування керівників навчальних інструментальних колективів* закладів вищої освіти (Додаток А. 1, Опитувальний лист 3), відповіді яких ґрунтувались на багаторічному досвіді практичної роботи зі студентськими ансамблями та оркестрами, що дало можливість виявити проблемні аспекти оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та запропонувати ефективні шляхи їх усунення.

Запитання: «Спираючись на Ваш практичний досвід, визначте, яку роль відіграють ансамблі народних інструментів у сучасному соціокультурному середовищі?» *Відповіді:* відроджують національну самосвідомість та любов до народної музики (20 %); сприяють популяризації українського музичного мистецтва за кордоном (26,7 %); виховують естетичні смаки та ціннісні орієнтації учнівської і студентської молоді (20 %); спонукають майбутніх інструменталістів до вдосконалювати своїх виконавських умінь та розвитку творчих здібностей (33,3 %). *Запитання:* «На Вашу думку, в чому полягає специфіка діяльності навчального народно-інструментального ансамблю?» *Відповіді:* у тому, що щорічна зміна складу студентського ансамблю потребує повторного інструментування творів залежно від кількості виконавців на певному інструменті (40 %); у тому, що спільна діяльність студентів різних курсів в одному ансамблі є стимулом для першокурсників в оволодінні оркестровими інструментами (46,7 %); у тому, що студенти за час навчання можуть опанувати кілька оркестрових інструментів та методи роботи з ансамблями різного складу (13,3 %). *Запитання:* «Які освітні завдання допомагає вирішувати ансамблева форма колективної співтворчості?» *Відповіді:* реалізація в ансамблевій грі знань, умінь і навичок, набутих на заняттях фахових дисциплін (20 %); формування педагогічного стилю й такту у процесі взаємонавчання студентів різних курсів або однокурсників із різним рівнем музичної підготовки (26,7 %); накопичення репертуару для подальшої педагогічної та концертної діяльності (20 %); у тому, що студенти з посереднім рівнем розвитку інструментально-

виконавських умінь можуть розвивати свої здібності й реалізувати їх у спільній навчальній та концертній діяльності (33,3 %). *Запитання:* «Спираючись на Ваш професійний досвід зазначте, на які аспекти необхідно звернути увагу в діяльності навчального народно-інструментального ансамблю». *Відповіді:* на регулярність концертних виступів ансамблю та його солістів (33,3 %); на залучення студентів старших курсів до проведення репетицій та окремих занять (20 %); на поповнення навчального і концертного репертуару ансамблю сучасними аранжуваннями класичної музики та творами сучасних українських композиторів (46,7 %). *Запитання:* «Ваші пропозиції щодо покращення фахової підготовки студентів, майбутніх учителів музичного мистецтва, у навчальному народно-інструментальному ансамблі». *Відповіді:* поповнити ансамблевий інструментарій сучасними електронними й електромузичними інструментами та оркестровою перкусією, що сприятиме зацікавленості студентів ансамблевим виконавством (33,3 %); залучати студентів до самостійного пошуку репертуару та нотного матеріалу в інтернет-мережі, що сприятиме активній підготовці до педагогічної та концертно-виконавської практик (13,4 %); розвивати позитивні особистісні та високі морально-етичні якості студентів (20 %); розвивати інтелектуальну сферу та пізнавальну активність студентів у процесі підготовки навчальних творчих проєктів – створення нескладних аранжувань для певного складу ансамблю, пошук цікавих методів роботи з ансамблем тощо (33,3 %).

Анкетування учителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів закладів загальної середньої освіти та позашкільних навчальних закладів, які отримали вищу освіту в педагогічних і класичних університетах (Додаток А. 1, Опитувальний лист 4), дало змогу висвітлити ставлення учителів-практиків до колективних форм музикування та їх значення у формуванні професійно-особистісних якостей учителя-музиканта.

Запитання: «Чи займалися Ви у студентські роки у навчальних ансамблях (оркестрах)? Якого складу?» *Відповіді:* так, в оркестрі народних інструментів (71,5 %); так, у струнному ансамблі (17,1 %); так у духовому оркестрі (11,4 %). *Запитання:* «На Вашу думку, чи сприяли заняття у навчальних ансамблях (оркестрах) формуванню Ваших професійно-особистісних якостей? Яких саме?» *Відповіді:* сприяли розвитку комунікативних умінь (37,1 %); сприяли формуванню навичок творчого спілкування й толерантності (11,4 %); сприяли поглибленню знань у галузі інструментального виконавства та методів навчання гри на оркестрових інструментах (22,9 %); сприяли розвитку інструментально-виконавських умінь та артистизму (28,6 %). *Запитання:* «Визначте, якою мірою впливають на формування професійно-особистісних якостей заняття у навчальному ансамблі або оркестрі». *Відповіді:* позитивно впливають (74,3 %); не впливають (0 %); інше – розвивають загальну культуру та вміння працювати в колективі (25,7 %). *Запитання:* «Зважаючи на Ваш власний досвід визначте: студент має займатися у навчальному ансамблі (оркестрі)?» *Відповіді:* тільки за власним бажанням, якщо це вибіркова дисципліна (11,4 %); обов'язково, якщо це дисципліна навчального плану (80 %); інше – щоб підвищити рівень професійної компетентності (8,6 %). *Запитання:* «Чи є Ви керівником шкільного музичного ансамблю (оркестру)? Можливо раніше були ним, чи плануєте організувати колектив у майбутньому?» *Відповіді:* так, я є керівником (77,2 %); був керівником (14,3 %); планую організувати ансамбль (8,5 %). *Запитання:* «Вкажіть причини, що спонукали Вас до організації шкільного музичного колективу». *Відповіді:* реалізація власного творчого потенціалу (71,5 %); професійна необхідність (11,4 %); бажання бути музикантом-лідером (17,1 %).

Для отримання більш детальної інформації щодо визначення основних якостей, необхідних для організаційно-педагогічної та музично-творчої діяльності в закладах загальної середньої освіти, також були проведені *бесіди з учителями музичного мистецтва*, які є керівниками учнівських

інструментальних колективів, взяли участь в опитуванні, але хотіли висловити ще й деякі пропозиції та побажання. Аналіз результатів проведених нами бесід свідчить про те, що вчителі музичного мистецтва звертають особливу увагу на ті труднощі, які постають перед випускниками факультетів (інститутів) мистецтв на початку їхньої педагогічної діяльності та керівництва учнівськими інструментальними колективами, а саме: а) неспроможність у доступній для дітей формі пояснити деякі інструментально-виконавські прийоми та правила елементарної теорії музики, які учасники шкільних гуртків засвоюють безпосередньо на заняттях ансамблю; б) невміння поєднувати власну гру на інструменті з елементами диригування або тактування однією рукою, корпусом, головою тощо; в) недостатнє володіння навичками інструментування й аранжування музичного матеріалу для певного складу виконавців з урахуванням різного рівня музичної підготовки учнів; г) брак організаційних умінь та лідерських якостей.

Учителі-керівники учнівських інструментальних колективів (які функціонують у шкільних і районних центрах дитячо-юнацької творчості та шкільних центрах естетичного розвитку) акцентували увагу на тому, що означені навички та фахово необхідні якості слід формувати ще під час навчання в університеті, що значно полегшить процес адаптації випускників до роботи в закладах загальної середньої освіти. Зазначимо, що формування мінімального досвіду професійної діяльності передбачає міждисциплінарну взаємодію у фаховій підготовці майбутнього вчителя – музично-теоретичних та інструментально-виконавських дисциплін, педагогіки та методики загальної музичної освіти, педагогічної практики та концертно-виконавської діяльності. Цей аспект ураховано в розробленні авторської методики та проведенні формувального етапу педагогічного експерименту.

Спостереження за роботою студентів у навчальних музично-інструментальних колективах під час складання заліків та екзаменів з фахових дисциплін, а також у період проходження педагогічної і концертно-

виконавської практик дали можливість визначити рівень сформованості їх професійно-особистісних якостей та виявити проблемні аспекти оркестрово-ансамблевої підготовки.

Наукове спостереження спрямоване на досягнення визначеної наукової мети – навмисне одержання спеціальної інформації, необхідної для розв'язання завдань наукового дослідження [278, с. 250].

У процесі спостережень було виявлено *позитивні* аспекти в організації оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Вони полягають у тому, що студенти регулярно відвідують заняття з оркестрового й ансамблевого класів та із задоволенням у складі навчальних інструментальних колективів беруть участь у різноманітних мистецьких заходах. До складу більшості навчальних оркестрів і ансамблів входять студенти різних курсів, що, на нашу думку, сприяє спадкоємності оркестрово-ансамблевого навчання, швидкій адаптації першокурсників до умов навчання в університеті, бажанню оркестрантів-початківців систематично підвищувати свій виконавський рівень, формуванню навичок взаємонавчання студентів із різним рівнем доуніверситетської підготовки, залученню всіх студентів (починаючи з першого курсу) до концертно-виконавської діяльності.

В оркестровому й ансамблевому класах майбутні вчителі музичного мистецтва опановують навички колективно-інструментального виконавства у процесі засвоєння творів великої форми (інструментальні концерти, сюїти або окремі їх частини), різнохарактерних оркестрових п'єс, супроводів до інструментальних і вокально-хорових творів, творів сучасних композиторів тощо. У деяких навчальних музичних колективах студенти також опановують навички настроювання оркестрових інструментів (під керівництвом викладача або інших студентів, які до вступу в університет мали досвід гри на них). Настроювання струнно-щипкових, струнно-смичкових і духових інструментів перед початком занять в оркестровому й ансамблевому класах є для майбутнього вчителя музичного мистецтва

фахово необхідним умінням, оскільки учасники дитячих інструментальних колективів не володіють такими навичками.

З огляду на завдання нашого дослідження суттєвим *недоліком* оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва є те, що зміст їх освітньої діяльності в оркестровому та ансамблевому класах зводиться лише до опанування навичок ансамблевої гри й удосконалення індивідуальних інструментально-виконавських умінь. Практична робота студентів випускних курсів із навчальним інструментальним колективом переважно зводиться до закріплення оркестрово-диригентських умінь, набутих на заняттях з оркестрового диригування, і здебільшого спрямована на опанування навичок управління оркестром чи ансамблем, у той час, коли діяльність учителя-музиканта потребує розв'язання низки педагогічних завдань, пов'язаних із вихованням та музичним розвитком школярів у процесі репетицій і концертів. А формуванню у студентів професійно-особистісних якостей приділяється недостатньо уваги.

Відтак, освітня діяльність майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестровому й ансамблевому класах більшою мірою орієнтована на інструментальне виконавство, ніж на музично-педагогічну роботу, і недостатньо забезпечує формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

З метою виявлення у студентів наявних професійно-особистісних якостей були також проведені спостереження за їх роботою у процесі підготовки до заліків та екзаменів з оркестрово-ансамблевих дисциплін, а також за *репетиційною та концертно-виконавською діяльністю*, що дало змогу констатувати: 61,7 % студентів у процесі репетицій та в «закулісному» спілкуванні перед концертним виступом не виявляють таких якостей, як педагогічний такт, толерантність, емпатійність, доброзичливість тощо; 73,5 % студентів у процесі концертного (залікового, екзаменаційного) диригування оркестром чи ансамблем в основному надають перевагу таким якостям, як емоційність, експресивність, вольовий вплив на колектив

виконавців, звертаючи особливу увагу на свою зовнішність і ефектність жестів; 58,8 % респондентів у репетиційній роботі та концертній діяльності користуються інструментальними навичками й диригентськими прийомами, запозиченими у викладачів та відомих виконавців, не застосовуючи при цьому оригінальні методи, які формують власний стиль роботи з музично-інструментальним колективом.

Спостереження за діяльністю студентів випускних курсів у період проходження *педагогічної практики* в закладах загальної середньої освіти уможливили виявлення реального рівня сформованості професійно-особистісних якостей і здатності їх застосовувати на уроках музичного мистецтва та в позанавчальній роботі з фаху. У результаті спостережень виявлено: 1) виконання основних видів діяльності вчителя як керівника учнівських музичних гуртків значною кількістю студентів (68,6 %) здійснюється на інтуїтивному рівні без застосування певної методики; 2) набуті за час навчання навички спілкування в освітньому та репетиційному процесі студенти механічно переносять у практику роботи з учнівськими аматорськими ансамблями без урахування специфіки дитячих творчих колективів; 3) у переважної кількості студентів (93,1 %) не виявлено творчих навичок щодо адаптації ансамблевих партитур з урахуванням рівня загальної музичної підготовки та виконавських можливостей учнів певної вікової групи; 4) у репетиційному процесі учнівських музичних колективів 49 % студентів відчують труднощі у виборі доцільних методів виховної роботи з учнями (зацікавити школярів цим видом музичної діяльності, мобілізувати їх на виконання творчого завдання, зацікавити результатом спільної діяльності тощо); 5) маючи добру інструментально-виконавську підготовку деякі студенти відчують скутість у процесі ілюстрації (показу) прийомів гри на різних оркестрових інструментах, а також відчують брак комунікативних умінь для спілкування із школярами певної вікової групи.

Отримані у процесі спостереження дані ще раз доводять необхідність формування у студентів означених професійно-особистісних якостей в оркестровому й ансамблевому класах.

Отже, проведене діагностування дає підстави стверджувати, що за чинної системи оркестрово-ансамблевої підготовки значна частина студентів не в змозі набути професійно значущі якості, що доводить необхідність упровадження в освітній процес розробленої нами методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

2.2. Наукові підходи і принципи формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва в ансамблевому класі

Формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва в ансамблевому класі здійснюється з дотриманням основних вимог освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів музичного мистецтва в університеті, що передбачає реалізацію в освітньому процесі таких підходів, які забезпечують формування загальних та фахових компетентностей і конкретизуються у робочих програмах навчальних дисциплін.

Виходячи зі специфіки роботи навчальних народно-інструментальних ансамблів у класичних і педагогічних університетах та завдань нашого наукового дослідження, вважаємо доцільним застосування *наукових підходів*, за допомогою яких можливо: 1) реалізувати освітньо-ціннісний аспект як важливий чинник формування професійно-особистісних якостей студентів в ансамблевому класі; 2) розкрити сутність навчального народно-інструментального ансамблю як соціально-педагогічної системи; 3) визначити принципи організації та діяльності навчальних ансамблів; 4) окреслити загальні й фахові компетентності майбутнього вчителя

музичного мистецтва, у процесі формування яких розвиваються професійно-особистісні якості учасників навчального ансамблю.

З урахуванням цих завдань обґрунтуємо педагогічну доцільність організації освітнього процесу в ансамблевому класі на принципах аксіологічного, системного, діяльнісного та компетентнісного підходів.

Застосування *аксіологічного підходу* в організації освітнього процесу у навчальних інструментальних ансамблях обумовлене тим, що аксіологічний компонент посідає особливе місце у структурі фахової діяльності педагога, оскільки цінності виступають духовними феноменами, які мають особистісний смисл і є орієнтирами людської поведінки та формування життєвих і професійних установок.

Аксіологічний компонент фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає залучення студентів до знань про освітні цінності, які характеризують професійне становлення і самовдосконалення особистості сучасного педагога. Тому для реалізації аксіологічного підходу в оркестрово-ансамблевій підготовці студентів необхідно проаналізувати педагогічно-аксіологічні функції музики, які обумовлюються цінністю музичного мистецтва як універсального засобу виховання й духовного розвитку особистості на основі виявлення її індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів.

Аксіологію називають теорією цінностей. Вона є розділом філософії, який вивчає питання, пов'язані з природою цінностей, їхнім місцем у реальності, зі структурою ціннісного світу, а також зв'язки різних цінностей між собою, із соціальними, культурними чинниками, зі структурою особистості.

Цінності є основними складовими структури особистості. Вони визначають спрямованість, активність, діяльність, волю; орієнтують людину на визначені цілі та регулюють соціальну поведінку людей. Вони виявляються в особистісних установках (настановах), властивостях, якостях і відображають ставлення особистості до суспільства, природи, до самої себе.

Особливого значення цінності набувають у професійній діяльності митців та музичних педагогів. В естетиці й мистецтвознавстві музику розглядають як вид мистецтва, як суспільне, соціальне, комунікаційне явище. Б. Асаф'єв [20] говорив, що музика за своєю глибинною сутністю є чимось більшим, ніж мистецтво. Тому очевидним є той факт, що музику слід розглядати як унікальне багатогранне явище.

Аксіологічні аспекти музичного мистецтва розкриті у працях таких музикознавців і педагогів, як Г. Коломієць [115], Л. Мазель [155], В. Медушевський [183] та інші.

Визначаючи аксіологічний статус музики, Г. Коломієць розглядає її як:

- 1) самодостатню субстанцію із філософської точки зору – музика, яка завжди є і яка є естетичним феноменом, що має надкомунікативне значення;
- 2) самодостатню субстанцію, яка, як вид мистецтва, є способом ціннісної взаємодії людини зі світом; цінність для людини, що знаходиться в діалозі з нею та існує в людському бутті, виконуючи світоглядну, етичну, естетичну й інші функції;
- 3) спосіб упровадження теорії цінностей у процесі музичного сприймання, що здійснюється в системі «автор – твір – виконавець – слухач».

Загальнолюдські цінності, на думку дослідниці, складають аксіологічне ядро музичних творів, що є ознакою смислової наповненості твору, яку «вичитує» реципієнт у процесі сприймання музики відповідно до своїх ціннісних орієнтацій. Однією з основних умов ціннісної взаємодії в системі «людина – світ – музика» виступають загальнолюдські цінності, культурним стрижнем яких є Краса, Добро, Істина [115].

Ці тези повною мірою можна віднести і до ансамблевого виконавства, яке забезпечує як цілеспрямоване формування ціннісних орієнтацій та інструментальних умінь студентів, так і художньо-творчий розвиток, загальну культуру й естетичні смаки. Але найважливішим у цьому процесі є творче спілкування та формування духовних цінностей.

Духовні цінності є продуктом духовної діяльності людей. Вони формують і розвивають духовний світ людини, енергетично збагачують його

(знання, ідеї, ідеали, принципи, цілі тощо). Упровадження цих цінностей в освітній процес має велику соціальну значущість.

У сфері музичного мистецтва сутність, структурні й функціональні компоненти духовного потенціалу особистості ґрунтовно досліджені в наукових працях О. Олексюк, у яких розкрито зміст організаційно-методичної системи формування духовного потенціалу студентів музично-педагогічної спеціальності та визначено ціннісні пріоритети модернізації музичної освіти в Україні. Розглянуті дослідницею функції духовного потенціалу музиканта-педагога утворюють структуру, в якій комунікативно-діалогова функція реалізує Добро, евристично-пізнавальна є аналогічною до пошуку Істини у спільній з учнем творчій діяльності, а ціннісно-орієнтаційна і діяльнісно-практична функції спрямовані на творення Краси в моделях художнього світу [213, с. 98].

Ціннісно-орієнтаційна функція духовного потенціалу особистості, на думку О. Олексюк, полягає в тому, що вона дає змогу музиканту-педагогу вибудовувати модель своєї діяльності, яка стає орієнтиром його саморозвитку. Ціннісні орієнтації відіграють смислоутворюючу роль: усвідомлення значущих моментів педагогічної діяльності як цінних для себе забезпечує психологічну готовність до визначення мети й особистісного смислу цієї діяльності, до прийняття і проєктування розвитку учня, формування професійного ідеалу і «Я»-концепції [213, с. 97 – 98].

Поряд із ціннісно-орієнтаційною функцією духовного потенціалу особистості музиканта-педагога О. Олексюк відмічає діяльнісно-практичну функцію, яка виявляється в упровадженні у практику художніх засобів та установок різних мистецтв і культур, а також у стимулюванні в учнів творчої самореалізації у музично-виконавській діяльності [213, с. 98].

Педагогічні умови формування морально-естетичного досвіду студентів вузів культури в оркестрових колективах обґрунтовано в кандидатській дисертації О. Олексюк [214]. Дослідниця доводить, що успішність означеного процесу залежить від активізації спільної діяльності

студентів у художньо-творчому колективі, спрямованої на формування досвіду музичного сприймання, засвоєння категорій естетики, оцінної та ціннісно-орієнтаційної діяльності з дотриманням таких педагогічних умов: 1) організація сприймання й оцінювання музичних творів на основі формування музично-слухового досвіду; 2) формування здатності до засвоєння моральної та естетичної сутності категорій естетики через засвоєння навичок порівняння, співставлення, аналізу й синтезу в процесі вивчення музичних творів; 3) відповідність сформованості морально-естетичного досвіду характерові професійно-виконавської діяльності учасників художньо-творчих колективів. Поняття «морально-естетичний досвід» у сфері музичного мистецтва авторка розглядає як інтегроване духовне утворення, що містить досвід сприймання, засвоєння категорій естетики, оцінної та ціннісно-орієнтаційної діяльності [214].

Дотримуючись аксіологічного підходу на заняттях навчального народно-інструментального ансамблю, ми маємо на меті формування у майбутніх учителів музичного мистецтва таких професійно-особистісних якостей, як:

1) позитивна мотивація до музично-педагогічної діяльності та ансамблевого виконавства (усвідомлення соціальної значущості роботи вчителя музичного мистецтва; можливість реалізувати свої педагогічні й музичні здібності; можливість творчого самовираження у педагогічній та концертно-виконавській діяльності; реалізація власного творчого потенціалу в інтерпретації ансамблевих творів; актуалізація набутих на заняттях з фахових дисциплін компетентностей);

2) усвідомлення виховних функцій та художньої цінності музичного мистецтва (здатність відбирати для освітньої діяльності високохудожні твори вітчизняної і зарубіжної музики; розширення художньо-естетичного досвіду у процесі сприймання та виконання ансамблевих творів);

3) наявність професійного ідеалу та розвиток власної інструментально-виконавської майстерності (орієнтація у навчальній

діяльності на кращих виконавців-інструменталістів, музичних педагогів, керівників музичних колективів та виховання в собі відповідних якостей; саморозвиток і самовдосконалення відповідно до створеного ідеалу);

4) здатність до інтелектуального, естетичного й духовного розвитку (спрямування музично-творчої діяльності на розвиток власного духовного потенціалу; формування у студентів толерантності, духовності та ціннісних орієнтацій у сфері музичного мистецтва; стимулювання творчої самореалізації студентів у колективній музично-виконавській діяльності);

5) формування загальної та сценічної культури (культура мовлення, культура поведінки, культура одягу; культура спілкування у творчому колективі; культура поведінки в репетиційному процесі та концертно-виконавській діяльності).

Формування у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей у музично-творчому колективі потребує розгляду навчального народно-інструментального ансамблю як соціально-педагогічної системи, тобто із позицій системного підходу.

Науковці розглядають *системний підхід* як важливий методологічний засіб наукового пізнання, який передбачає системне охоплення, системне уявлення, системну організацію дослідження об'єктів із наступною оптимізацією їхньої структури і функцій [270]. Відомий австрійський учений ХХ ст. Л. фон Берталанфі зазначав, що системне мислення відкриває нові перспективи не тільки в теорії, але і в практиці [31].

Поняття «система» вживається в науковій літературі у різних значеннях. Під системою розуміють іноді сукупність предметів, іноді форму, вид тощо. Найчастіше цей термін використовують для позначення упорядкованої кількості елементів. У філософських і педагогічних словниках термін «система» визначають як сукупність елементів, які перебувають у стосунках і зв'язках один з одним, що утворює певну цілісність, єдність [297, с. 610], а системний підхід трактується як напрям у спеціальній методології науки, завданням якого є розроблення методів дослідження і конструювання

складних за організацією об'єктів як систем [278, с. 234 – 235]. Системний підхід не є методикою з чітко визначеною логічною концепцією, він є сукупністю логічних прийомів (системний аналіз і синтез), методичних правил і принципів теоретичного дослідження, що виконує евристичну функцію в загальній системі наукового пізнання.

Аналіз філософських та науково-педагогічних праць [31; 32; 132; 191; 270; 273; 278; 295; 297] уможливив визначення *принципів системного підходу*, основними з яких є цілісність, ієрархічність, структуризація, функціональність, детермінованість, розвиток і саморозвиток, самоорганізація тощо.

Для вирішення певної наукової проблеми або проблемної ситуації принципи системного підходу мають визначатися й конкретизуватися відповідно до об'єкта і предмета наукового дослідження.

У педагогіці застосування системного підходу спрямоване на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення у них різноманітних типів зв'язку та зведення їх у єдину теоретичну систему. Наприклад, як систему можна розглядати будь-яку пізнавальну діяльність, а її складовими будуть сам суб'єкт пізнання (особистість), процес пізнання, продукт пізнання, мета, умови, в яких вона перебуває. Своєю чергою, складові системи (підсистеми) можна розглядати як самостійні системи [278, с. 235].

Застосування системного підходу в педагогічних дослідженнях дає можливість прогнозувати тенденції розвитку освітніх систем у різних соціокультурних умовах, а також проєктувати й реалізувати різні моделі управління освітою. На думку В. Сластьоніна, системний підхід в освіті орієнтує на виділення в педагогічній системі інтегративних інваріантних системоутворюючих зв'язків і відношень, які дозволяють визначити роль окремих компонентів у розвитку особистості як системного цілого, а також реалізувати в освітньому процесі принцип єдності педагогічної теорії і практики [191; 273].

Системний підхід є тією методологічною основою, яка сприяє дослідженню педагогічного процесу як цілісності з усією різноманітністю взаємозв'язків між її компонентами, ефективність функціонування якої залежить від кінцевої мети, до якої вона спрямована, та від її внутрішньої структури. Прикладом цього є концепція Н. Кузьміної, в якій уведено поняття «педагогічна система» і наведено її визначення як «множини взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, що підпорядковані меті виховання, освіти і навчання підростаючого покоління та дорослих людей». Серед структурних компонентів педагогічної системи дослідниця виокремлює: навчальну інформацію; засоби педагогічної комунікації (методи, форми, засоби навчання і виховання); учнів; педагога; мету. Н. Кузьміною визначено функціональні компоненти педагогічної системи (конструктивний, комунікативний, організаційний, гностичний, проєктувальний або прогностичний) які розглядаються автором як зв'язки між структурними компонентами [132, с. 10].

У контексті нашого дослідження ми застосовуємо системний підхід як: а) засіб наукового пізнання, який сприяє уявленню навчального народно-інструментального ансамблю як соціально-педагогічної системи; б) метод дослідження процесу формування професійно-особистісних якостей студентів на заняттях навчального ансамблю, який дає змогу визначити сутність цього процесу, здійснити його структурний аналіз, встановити характер взаємодії його складових компонентів, пояснити закономірності їхнього функціонування як єдиного цілого; в) методологічний принцип, реалізація якого спрямована на розроблення й упровадження в освітній процес авторської методики та обґрунтування її як цілісної багатокomпонентної системи.

У формуванні професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва ми враховували системні особливості процесу оркестрово-ансамблевої підготовки студентів та навчального ансамблю як творчої лабораторії, у якій закладаються основи музично-творчої діяльності. Ці

особливості обумовлені тим, що систему освіти можна розглядати як відкриту, у якій постійно присутній зворотний процес обміну інформацією (знаннями, когнітивними структурами) між викладачем і вихованцем, що значною мірою зумовлює появу під час цього процесу нових цілей, методів і засобів навчання. При цьому спостерігається швидке збільшення освітнього інформаційного простору, що виводить освітню систему зі стійкої рівноваги, відкриваючи перед нею багатоваріантність вибору шляхів подальшого розвитку [295, с. 24 – 25].

Системність досліджуваного процесу ми вбачаємо у дотриманні таких принципів: 1) цілісність (єдність і взаємодоповнюваність складових компонентів розробленої нами методики та процесу її реалізації, які перебувають у взаємодії та специфічному порядку, необхідному для успішного формування професійно-особистісних якостей студентів); 2) функціональність (кожний компонент методики і його складові елементи мають своє призначення та виконують певну функцію у досліджуваному процесі); 3) структуризація, ієрархічність (упорядкованість основних компонентів методики та їхніх складових елементів відповідно до визначених функцій і завдань досліджуваного процесу); 4) детермінованість (причинно-наслідковий, функціональний і цільовий взаємозв'язок складових елементів методики; взаємозалежність і взаємообумовленість усіх етапів формування професійно-особистісних якостей студентів).

В аналізі системних особливостей навчального народно-інструментального ансамблю ми спираємось на положення, розроблені вітчизняними науковцями й педагогами-практиками.

Розглядаючи музично-інструментальний колектив (оркестр, ансамбль) з *організаційної* точки зору, Т. Пляченко визначає його як: 1) самодетерміновану систему, що має чітку організаційно-функціональну структуру (актив, виконавський склад, художня рада); 2) соціально-педагогічну систему (одновікову або різновікову), що саморозвивається, самоорганізується, постійно перебуває в русі [242, с. 29].

На *діяльнісному* рівні авторка характеризує навчальний оркестровий або ансамблевий колектив як: 1) систему, функціонування якої здійснюється за рахунок різнорівневої взаємодії її підсистем – «диригент – оркестр», «диригент – соліст – оркестр», «соліст – оркестр», «диригент – оркестрова група – оркестрант», «оркестрова група – оркестрова група», «оркестрант – оркестрова група», «оркестрант – оркестрант», «оркестрант – диригент»; 2) соціально значущу групу людей, об'єднаних спільною метою, узгоджена діяльність яких спрямована на досягнення означеної мети; 3) соціально-педагогічну систему, що має свої ознаки, принципи організації і діяльності та виконує певні функції; 4) універсальну педагогічну систему, в межах якої здійснюється навчальна, виховна й музично-освітня діяльність учнів (студентів); 5) педагогічну систему, в якій керівник та оркестранти-виконавці є суб'єктами навчальної діяльності, а музичний твір, у процесі засвоєння якого здійснюється навчання й виховання, є об'єктом навчальної діяльності [242, с. 29 – 30].

Відтак, досліджувану проблему слід розглядати й у контексті *діяльнісного підходу*, що сприятиме організації освітнього процесу в навчальному народно-інструментальному ансамблі на засадах: демократичного стилю спілкування; творчої самореалізації у колективній діяльності; зацікавленості в опануванні нових знань і прийомів ансамблевого виконавства у процесі спільної навчальної та концертно-виконавської діяльності; комунікабельності й толерантності; заохочення до саморозвитку і самовдосконалення.

Діяльнісний підхід в освіті розглядають як сукупність окремих освітніх технологій або методичних прийомів, як методологічний базис, на якому будуються різні системи навчання зі своїми конкретними технологіями, прийомами і теоретичними особливостями. Діяльнісний підхід є альтернативним методу трансляції знань та їх пасивного засвоєння. Його реалізація сприяє досягненню освітніх цілей, що втілюють потреби суспільства і держави.

Однією із категорій цього підходу є категорія діяльності. У філософському словнику соціальних термінів діяльність розглядається як форма активного ставлення людини до навколишнього світу з метою перетворення [302, с. 255].

Для *педагогічної діяльності* характерним є те, що основоположними знаряддями праці тут слугують переважно психологічні утворення суб'єктивного досвіду людини – знання, навички, уміння, а також рівні розвитку професійно значущих особистісних якостей, когнітивних функцій та комунікативних умінь особистості вчителя.

Якщо, наприклад, розглядати професійну діяльність керівника оркестру чи ансамблю як *музично-педагогічну*, то її практичний аспект також не можна назвати матеріально-предметним, оскільки окремі види діяльності, що її складають (організаційна, педагогічна, музично-виконавська) спрямовані не на об'єктивний світ, а на світ духовний, на сферу людської свідомості. Але продуктом спільної діяльності педагога-диригента й учнів-оркестрантів є звукове втілення музичного твору – матеріальна субстанція, обмежена в просторі і часі, утворена засобами виконавських прийомів у процесі гри на музичних інструментах (матеріальних предметах) [242, с. 227].

Одним із видів діяльності педагога й музиканта є *творчість*. Науковці визначають її як продуктивну людську діяльність, здатну породжувати якісно нові матеріальні й духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини [278, с. 266]. Творчість – це здатність, здібність людини, що виникає у процесі праці, створювати (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) із наданого дійсністю матеріалу нову реальність, що задовольняє багатоманітність суспільних потреб [301, с. 490]. Базою творчості виступають знання й досвід, набуті людиною у процесі пізнання і практичної діяльності. Ці науково-педагогічні тези ми врахували у визначенні змісту професійно-педагогічних та музично-творчих якостей учителя музичного мистецтва (див. підрозділ 1.2).

Творчість по-різному виявляється у різних видах професійної діяльності. Так, наприклад, *педагогічна творчість* полягає в оригінальному й високоефективному підході вчителя до навчально-виховних завдань, збагаченні теорії й практики виховання і навчання. Досягнення її творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду [278, с. 266].

А *творча діяльність керівника музичного колективу* полягає у створенні оригінальних варіантів інтерпретації музичних творів, які втілюються засобами аранжування й обробки музичного матеріалу і реалізуються через диригентську майстерність у звучанні оркестру, хору чи ансамблю. Творчість виявляється й у формуванні керівником нестандартного виконавського складу оркестру чи ансамблю, що дає змогу використовувати нові, незвичні, але цікаві у тембровому відношенні сполучення музичних інструментів, застосовувати нестандартні прийоми гри тощо [242, с. 233].

Відомо, що успішність художньо-творчої діяльності залежить від наявності природних задатків (природжених анатомо-фізіологічних передумов розвитку здібностей), спеціальних здібностей (індивідуально-психологічних особливостей особистості, які зумовлюють успішність діяльності та визначають відмінність в опануванні необхідних для її здійснення знань, умінь і навичок), таланту (сукупності здібностей, які дозволяють отримати продукт діяльності, що відрізняється оригінальністю й новизною, високою досконалістю й суспільною значущістю), геніальності (високого ступеня розвитку таланту, що дозволяє здійснити принципові зрушення у певному виді творчості).

Будь-яка форма *музичної діяльності* має суб'єктивний характер, тому в процесі взаємодії особистості з музикою (а надто у процесі її виконання) діалектика об'єктивного й суб'єктивного наочно виявляється у формі інтерпретації музичного твору. Як зазначає М. Каган, музичне виконавство є повноцінним видом художньої творчості, поряд із діяльністю композитора,

драматурга, але має відмінності, зумовлені рівнем сформованості особистісних якостей музиканта як виконавця та специфічними особливостями художньо-творчої діяльності, суспільною значущістю, цінністю цього виду мистецтва [101, с. 56].

У структурі *професійної діяльності вчителя музики* Л. Арчажнікова виокремлює такі компоненти, як конструктивний і організаційний, орієнтаційний, мобілізаційний, інформаційний, комунікативний, інтелектуальний, емоційний, дослідницький та спеціальний музичний. Останній характеризує систему суто фахових знань, умінь і навичок учителя з навчальних дисциплін трьох спеціальних циклів (історико-теоретичного, диригентсько-хорового, інструментального), він пов'язаний із формуванням у школярів музичної культури, виробленням естетичної позиції щодо музичного мистецтва, розвитком музичного мислення та художнього світогляду учнів [19].

У роботі навчального народно-інструментального ансамблю яскраво виявляються особливості *колективної творчості* викладача і студентів, які обумовлюються специфікою оркестрово-ансамблевого виконавства та завданнями цього виду фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Ці особливості прослідковуються в роботі навчальних ансамблів та оркестрів.

Спираючись на наукові здобутки і накопичений у цій галузі практичний досвід [242; 243], ми визначили принципи організації та діяльності навчального народно-інструментального ансамблю:

– принципи організації – вільний вибір музичного колективу залежно від напрямку індивідуальної інструментальної підготовки кожного студента і його уподобань; ієрархічність структури ансамблю (викладач-керівник-диригент, ансамблеві групи, окремі виконавці, солісти тощо); нестабільність виконавського складу (щорічна зміна учасників навчального ансамблю; можлива зміна викладача, керівника колективу на початку навчального року тощо); комплектування виконавського складу ансамблю з урахуванням

фізичних можливостей та рівня інструментальної підготовки студентів; поєднання індивідуальної, групової і колективної форм роботи в ансамблі (визначається керівником колективу залежно від рівня інструментально-виконавської підготовки його учасників та рівня складності репертуару); публічне висвітлення досягнень ансамблю та окремих його учасників (солістів), що стимулює творчу активність студентів, спонукає до професійного самовдосконалення;

– принципи діяльності – *науковості* (організація діяльності ансамблю на наукових засадах із дотриманням основних положень педагогіки і психології, анатомії та фізіології, теорії і методики музичного виконавства); *систематичності* (регулярність проведення занять, систематичність самостійної роботи студентів); *доступності* (урахування індивідуальних можливостей і рівня розвитку студентів при плануванні навчального репертуару та виборі методів його засвоєння); *колективного музикування* (узгодженість і взаємозалежність виконавських дій партнерів з ансамблю; колективна співтворчість учасників і керівника ансамблю в дотриманні авторського задуму композитора; колегіальність у вирішенні творчих завдань; зацікавленість викладача та студентів у результатах спільної діяльності, спрямованість спільних зусиль учасників і керівника ансамблю на досягнення високого музично-виконавського рівня колективу).

Якщо розглядати роботу навчального народно-інструментального ансамблю в системі університетської освіти, то він є однією із форм оркестрово-ансамблевої підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, що здійснюється в межах музично-інструментальної підготовки, яка, своєю чергою, є складовою фахової підготовки студентів (разом із музично-теоретичною, вокально-хоровою, психолого-педагогічною та методичною). Окрім цього систему професійної підготовки студентів музично-педагогічних спеціальностей складають також навчальні дисципліни соціально-гуманітарного та художньо-естетичного циклів, на

заняттях з яких здійснюється формування загальних компетентностей майбутнього вчителя.

Саме формування компетентностей (а не окремих знань, умінь і навичок) відповідає сучасним вимогам до професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця в галузі музичного мистецтва.

Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів реалізується в орієнтації навчальних програм і педагогічних технологій на формування у студентів компетентностей, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності. Сутність компетентнісного підходу полягає в тому, що головним результатом освіти мають стати здатність і готовність людини до ефективної та продуктивної діяльності в різних соціально-значущих ситуаціях. У зв'язку з цим у межах компетентнісного підходу провідним постає завдання не стільки нарощування обсягу знань, скільки надбання досвіду професійної діяльності.

Характерною відмінністю компетентнісного підходу від традиційного знаннєвого є його націленість на оцінювання та рефлексію суб'єктом навчального процесу своїх можливостей, усвідомлення меж своєї компетентності або некомпетентності.

Поняття «компетентність», запропоноване в європейському проєкті Tuning [333], включає не тільки когнітивну й операційно-технологічну складові, але й мотиваційну, етичну, соціальну, поведінкову сторони (результати освіти, систему ціннісних орієнтацій тощо). У формуванні компетентностей вирішальну роль відіграє не тільки зміст освіти, але й освітнє середовище вищих навчальних закладів, організація освітнього процесу, освітні технології, включаючи самостійну роботу студентів.

Поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», а «компетентність» пов'язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю (І. Родигіна [262]).

Компетенцію науковці визначають як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є

заданими щодо відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної, продуктивної дії стосовно них; а *компетентність* – як володіння людиною відповідною компетенцією, що характеризує її особистісне ставлення до предмета діяльності. Тобто, компетенцію слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки учня (студента), а компетентність – як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності (А. Хуторской [312]).

У нормативних документах, які розкривають необхідність компетентнісного підходу в розробленні нових галузевих стандартів вищої освіти України, зазначається, що ці заходи спрямовані на формування нової системи діагностичних засобів із переходом від оцінювання знань до оцінювання компетентностей та визначення рівня компетентності фахівця у цілому. Відповідність якості підготовки випускника вимогам галузевого стандарту вищої освіти має визначатись такими компетентностями: 1) соціально-особистісні – розуміння та сприйняття етичних норм поведінки; здатність учитися; здатність до критики й самокритики; креативність, здатність до системного мислення; адаптивність і комунікабельність; наполегливість у досягненні мети; турбота про якість виконуваної роботи; толерантність; екологічна грамотність; 2) загальнонаукові – базові уявлення про основи філософії, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури та соціалізації особистості, схильності до етичних цінностей, знання вітчизняної історії, економіки і права, розуміння причинно-наслідкових зв'язків розвитку суспільства та вміння їх використовувати у професії та соціальній діяльності; володіння математичним апаратом відповідної галузі знань; базові знання в галузі інформатики та сучасних інформаційних технологій; уміння використовувати інтернет-ресурси; базові знання фундаментальних наук в обсязі, необхідному для освоєння загальнопрофесійних дисциплін; 3) інструментальні – здатність до письмової та усної комунікації рідною мовою; знання іншої мови (мов); навички роботи з комп'ютером; навички управління інформацією;

дослідницькі навички; 4) професійні – загальнопрофесійні (базові уявлення про основні закономірності й сучасні досягнення певної галузі; знання й застосування на практиці наукових принципів діяльності у певній галузі; здатність до планування й реалізації основних методів фахової діяльності; здатність організувати роботу відповідно до фахових вимог; здатність до ділової комунікації у професійній сфері); спеціалізовано-професійні (здатність використовувати професійно-профільовані знання, уміння й навички у фаховій діяльності) [120].

У контексті нашого наукового дослідження компетентнісний підхід реалізовано у визначенні змісту професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва та методики їх поетапного формування на заняттях навчального народно-інструментального ансамблю.

Ці аспекти відображено в розроблених нами робочих програмах з оркестрово-ансамблевих дисциплін [222], у яких (відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра музичного мистецтва в університеті) передбачене формування таких загальних і фахових *компетентностей*: 1) інструментально-виконавська (вільне володіння музичним інструментом (інструментами) та здатність його використовувати у навчальній і концертно-виконавській діяльності; володіння навичками читання нот з аркуша, транспонування, добору музики на слух; сформованість навичок оркестрової та ансамблевої гри; здатність до колективного музикування); 2) світоглядна (наявність ціннісно-орієнтаційної позиції; загальнокультурна ерудиція, світогляд; розуміння сутності і соціальної значущості майбутньої професії; збереження національних духовних традицій); 3) комунікативна (здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності; здатність працювати у команді; вільне володіння українською мовою відповідно до норм культури мовлення); 4) інформаційна (здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань; здатність до ефективного використання інформаційних ресурсів мережі

Інтернет, які містять текстовий, аудіо- і відеоматеріал у соціальній та професійній діяльності); 5) самоосвітня (здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку; спрямованість на розкриття особистісного творчого потенціалу та самореалізацію; прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху) [222, с. 5].

Означені компетентності за своєю сутністю є професійно-особистісними, оскільки передбачають формування й розвиток таких якостей і здатностей особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва, які забезпечують не тільки ефективність його фахової підготовки у навчальному народно-інструментальному колективі, але й успішність професійної діяльності загалом.

З урахуванням основних положень визначених нами наукових підходів ми окреслили *принципи*, на яких ґрунтується *формування професійно-особистісних якостей* майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі, інтерпретували та класифікували їх у такий спосіб:

1) наукові принципи – *системності* (розуміння навчального народно-інструментального ансамблю як системи, що розвивається і функціонує за певними законами та принципами, має свою структуру та ознаки, виконує соціальні й освітні функції); *цілісності* (формування професійно-особистісних якостей студентів є цілісним багатокомпонентним процесом, який здійснюється відповідно до розробленої методики); *інтегративності* (органічне поєднання в авторській методиці визначених наукових підходів, форм, методів і засобів навчання); *комплементарності* (взаємообумовленість та взаємодоповнюваність індивідуальних, групових і колективних форм роботи з учасниками навчального ансамблю);

2) дидактичні принципи – *професійно-педагогічної спрямованості* (знання фахових вимог до вчителя музичного мистецтва та специфіки педагогічної і музично-творчої діяльності); *педагогічної доцільності* (застосування в ансамблевому класі форм, методів і засобів навчання, які

забезпечують професійний та особистісний розвиток студентів); *проблемності* (постановка завдань, виконання яких сприяє формуванню професійного досвіду та фахової компетентності); *систематичності* (регулярне й цілеспрямоване формування музично-виконавських умінь та фахово необхідних якостей відповідно до розробленої програми); *поступовості* й *послідовності* (поетапне формування професійно-особистісних якостей студентів з поступовим ускладненням навчальних завдань); *єдності теорії і практики* (доцільне поєднання в ансамблевому класі теоретичних і практичних форм освітньої діяльності студентів); *міждисциплінарності* (застосування у навчальному ансамблі знань із різних фахових дисциплін, що відповідає поліаспектній діяльності вчителя музичного мистецтва); спрямованості характеру освітньої діяльності студентів *від репродуктивного до творчого* (упровадження в ансамблевому класі таких форм роботи над навчальним репертуаром, які стимулюють творчий пошук студента в галузі інструментального виконавства та музичної педагогіки); *свідомості та активності* (усвідомлена участь у навчальному ансамблі, внутрішня мотивація і зацікавленість ансамблевим виконавством, активна освітня та концертна діяльність студентів);

3) художньо-естетичні принципи – *художньої цінності навчального репертуару* (відбір високохудожніх творів вітчизняної народної та класичної музики; розуміння студентами значення сучасних аранжувань фольклорного матеріалу та вміння вирізняти стилі його обробки й інструментування); *естетизації освітнього процесу* (естетичне оформлення навчальних аудиторій і концертної зали); *естетики сценічного образу* (формування естетичного смаку у виборі студентом стилю одягу та сценічного костюму, у формуванні індивідуального сценічного образу як соліста й учасника навчального ансамблю); *дотримання сучасної естетики інструментального виконавства* в освітньому процесі та концертно-виконавській діяльності студентів (якість звуку, виконавська манера та специфічні прийоми гри на інструменті, робота із сучасними звукотехнічними засобами тощо).

Отже, аналіз специфіки реалізації аксіологічного, системного, діяльнісного й компетентнісного підходів в ансамблевому класі надав змогу:

- а) обґрунтувати доцільність застосування означених наукових підходів у формуванні професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва;
- б) визначити аксіологічну складову формування професійно-особистісних якостей студентів у навчальному народно-інструментальному ансамблі;
- в) виявити системні особливості навчального ансамблю;
- г) проаналізувати діяльнісний і компетентнісний аспекти роботи навчальних оркестрів та ансамблів;
- д) окреслити принципи, на яких ґрунтується авторська методика.

2.3. Обґрунтування методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі

Обґрунтування авторської методики потребує визначення її сутності, педагогічної доцільності й освітнього значення.

У контексті нашого дослідження поняття «методика» розглядається в організаційно-методичній площині відповідно до визначених принципів організації та діяльності навчального народно-інструментального ансамблю.

Поняття «методика» трактують по-різному у педагогіці, соціології та методиці музичного навчання (див. таблицю 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Визначення поняття «методика»

№	Вид методики	Визначення методики
1.	Методика	Це сукупність технічних прийомів, пов'язаних із певним методом, що охоплює окремі операції, їхню послідовність і взаємозв'язок [278, с. 137].
2.	Методика в освіті	Це опис конкретних прийомів, способів, технік педагогічної діяльності в окремих освітніх процесах [83, с. 341].

Продовження таблиці 2.3.1

3.	Методика навчання як окрема дидактика	Це сукупність упорядкованих знань про принципи, зміст, методи, засоби й форми організації навчально-виховного процесу з окремих навчальних дисциплін, що забезпечують розв'язання завдань [83, с. 341].
4.	Методика розвивального навчання	Це сукупність змісту, методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток розумових (і фізичних) сил учня, в основі вибору яких лежить ідея орієнтування не на досягнутий (актуальний) рівень розвитку учня, а на «зону ближнього розвитку» (за Л. Виготським) [66, с. 206 – 207].
5.	Методика музичного навчання	Це сукупність методів і прийомів навчання музики – сольного, ансамблевого і хорового співу, індивідуальної, ансамблевої та оркестрової гри, теорії та історії музики тощо, спрямованих на розвиток музичних здібностей учнів [326, с. 154].

Джерело: складено автором самостійно на підставі проаналізованої літератури

З урахуванням наведених дефініцій визначимо сутність і призначення методик у нашому дослідженні.

Діагностичні методики ми розглядаємо як сукупність методів діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей (опитування, тестування, спостереження, експертне оцінювання тощо).

Методику навчання в ансамблевому класі ми трактуємо як сукупність методів і прийомів навчання, спрямованих на розвиток музичних здібностей та інструментально-виконавських умінь студентів засобами ансамблевого виконавства.

Методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі ми розуміємо як поетапний багатокомпонентний динамічний процес, що ґрунтується на визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання.

Сутність та освітнє значення методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі полягає в тому, що фахову підготовку студентів у навчальному ансамблі необхідно переорієнтувати із вузькоспеціальної (суто виконавської, за якої основний акцент робиться на формуванні ансамблевих навичок у процесі засвоєння відповідного репертуару) на загальнопрофесійну (основним завданням якої є формування загальних та фахових компетентностей, досвіду професійної діяльності та професійно-особистісних якостей студентів).

Реалізацію цієї тези ми здійснювали відповідно до спеціально спроектованої структурно-логічної схеми, у якій відображено функціональний взаємозв'язок основних компонентів методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі (див. рисунок 2.3.1).

Охарактеризуємо зміст та педагогічну доцільність визначених нами компонентів, практична реалізація яких забезпечує ефективність формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Цільовий компонент відображає мету і завдання авторської методики, зміст навчально-методичного забезпечення (робочі програми з оркестрового та ансамблевого класів для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти), програму експериментального навчання майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Мета авторської методики – цілеспрямоване й послідовне формування у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей та досвіду професійної діяльності.

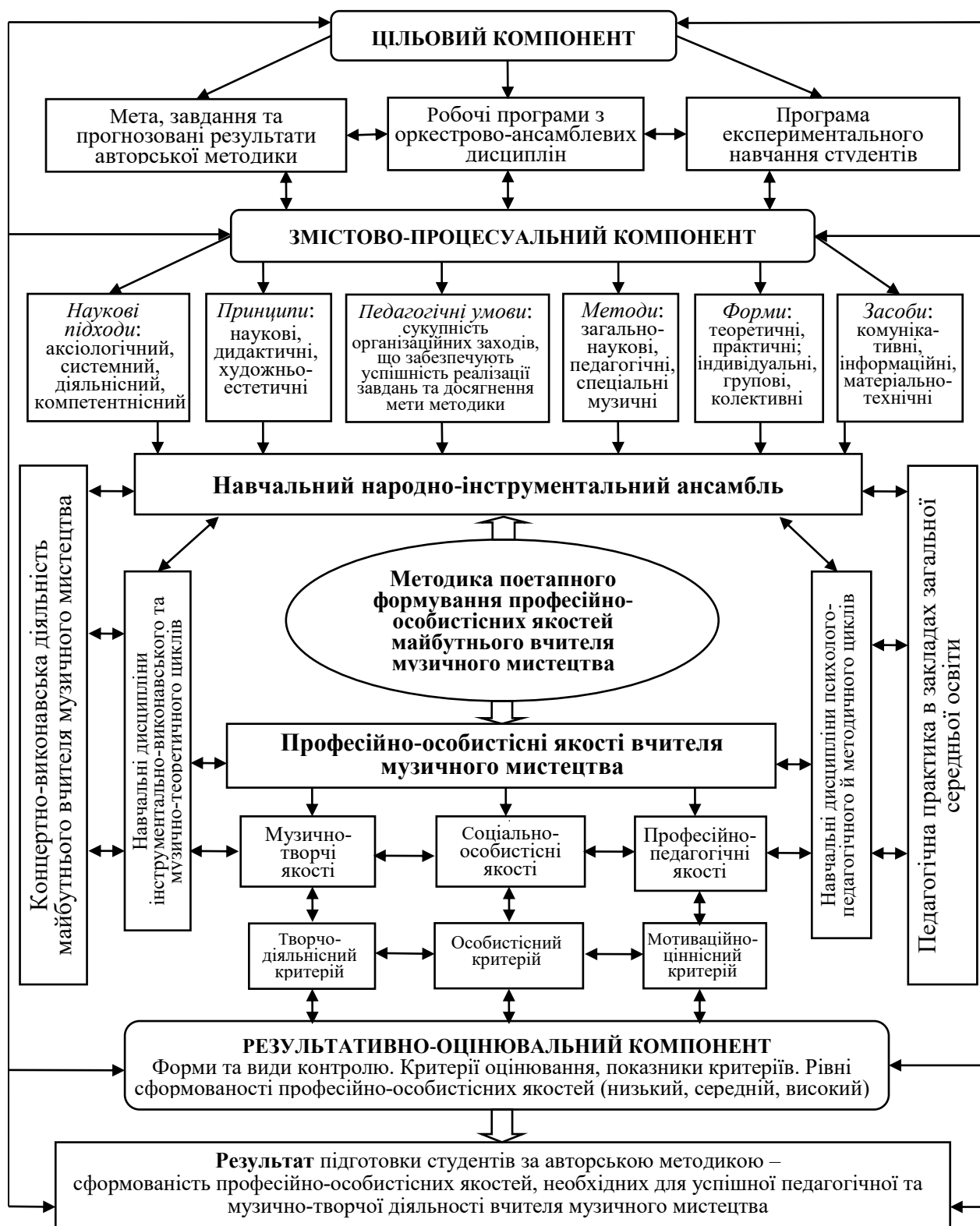

Рис. 2.3.1. Структурно-логічна схема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі

Завдання упровадження методики у навчальному народно-інструментальному ансамблі: розвиток природних музичних здібностей та

інструментально-виконавських умінь студентів; актуалізація в ансамблевому класі знань, умінь і навичок з різних фахових дисциплін та створення умов для їх практичної реалізації; розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих та соціально-особистісних якостей студентів в активній освітній та концертно-виконавській діяльності. *Прогнозований результат* підготовки студентів за авторською методикою – сформованість професійно-особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної та музично-творчої діяльності вчителя музичного мистецтва.

Відповідно до окреслених завдань та вимог освітньо-професійної програми підготовки бакалавра музичного мистецтва ми розробили *робочі навчальні програми* з оркестрового й ансамблевого класів, у яких визначено: мету формування загальних (світоглядна, комунікативна, інформаційна, самоосвітня) та фахових (інструментально-виконавська) компетентностей; змістові модулі за курсами та семестрами; методи формування практичних навичок роботи з дитячими ансамблями; особливості розвитку музично-творчих, педагогічних та управлінських якостей студентів; теми і зміст практичних занять; навчальні вимоги до студентів; завдання для самостійної роботи; вимоги до підготовки навчального проєкту (теоретична і практична частини); методи навчання; система оцінювання навчальних досягнень студентів; методичне забезпечення; орієнтовний репертуар для навчальних студентських оркестрів та ансамблів [13; 14; 222] (див. Додатки В.1, В.2).

Програму експериментального навчання студентів III – IV курсів в ансамблевому класі ми розподілили на чотири етапи (посеместрово) з поступовим ускладненням завдань для учасників експериментальних груп. На перших двох етапах (V – VI семестри) передбачене проведення студентами експрес-уроків у межах занять з ансамблевого класу, що потребувало: а) підготовки та стислого викладу інформації, пов'язаної з ансамблевим виконавством і складом народно-інструментальних колективів; б) проведення художньо-педагогічного, музично-теоретичного й виконавського аналізу ансамблевих творів, партитур, партій; самостійний

підбір репертуару та планування методів його засвоєння. На наступних двох етапах (VII – VIII семестри) передбачене проведення учасниками експериментальних груп ансамблевого практикуму (моделювання в ансамблевому класі педагогічних ситуацій та окремих видів діяльності вчителя музичного мистецтва як керівника дитячого ансамблю; апробація методів роботи з народно-інструментальним колективом; робота над навчальним і концертним репертуаром; формування у студентів творчого іміджу та власного стилю роботи з інструментальним колективом; формування сценічної майстерності у процесі концертної діяльності ансамблю).

Змістово-процесуальний компонент розкриває зміст і доцільність визначених наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм освітньої діяльності студентів, методів та засобів навчання, а також міждисциплінарну взаємодію навчальних курсів у формуванні у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей, які інтегруються у навчальному народно-інструментальному ансамблі, розвиваються в процесі концертно-виконавської діяльності та педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти.

Специфіку реалізації у навчальному народно-інструментальному ансамблі визначених наукових підходів (аксіологічного, системного, діяльнісного, компетентнісного) та принципів (наукових, дидактичних, художньо-естетичних), на яких ґрунтується методика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі, висвітлено в підрозділі 2.2.

До *педагогічних умов* формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі ми відносимо сукупність організаційних заходів освітнього процесу, що забезпечують успішність реалізації завдань та досягнення мети авторської методики:

1) поетапне формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі;

2) актуалізація теоретичного та практичного досвіду студентів у навчальному народно-інструментальному ансамблі;

3) розвиток професійно-особистісних якостей студентів на основі включення до активної освітньої та концертно-виконавської діяльності.

Дотримання означених педагогічних умов на формувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту сприяло успішному формуванню у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Фахова підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестровому й ансамблевому класах здійснюється тільки на практичних заняттях, але в контексті нашого дослідження доцільним є розгляд як теоретичних, так і практичних *форм освітньої діяльності студентів*.

До теоретичних форм ми відносимо: 1) сприймання, усвідомлення й запам'ятовування студентами навчальної інформації у процесі аудиторних занять, репетицій, концертів, майстер-класів; 2) теоретичне опрацювання нотного матеріалу (робота з посібниками, репертуарними збірками, інтернет-ресурсами; загальний аналіз ансамблевого твору – визначення його художньо-педагогічної цінності та виконавських труднощів тощо).

Практичні форми роботи у навчальному ансамблі ми реалізуємо у: 1) проведенні ансамблевого практикуму (практичне моделювання окремих видів діяльності вчителя музичного мистецтва як керівника інструментального ансамблю; формування навичок управління музичним колективом з інструментом у руках або з диригентською паличкою; практична апробація методів навчання гри на оркестрових інструментах; опанування елементарних навичок аранжування музичного матеріалу для певного складу виконавців тощо); 2) підготовці та проведенні експрес-уроків (презентація студентами навчальної інформації із застосуванням ІКТ, за

необхідності – у дистанційному режимі); 3) публічних концертних виступах навчального інструментального колективу під час підсумкового контролю (висвітлення спільних навчальних досягнень студентів – рівня сформованості ансамблевих навичок, специфічної виконавської манери, сценічної культури тощо).

До *організаційних форм роботи* на заняттях навчального інструментального колективу традиційно відносять *індивідуальну* (індивідуальна робота з учасниками ансамблю чи оркестру, для яких обраний оркестровий інструмент є додатковим), *групову* (робота з окремими оркестровими групами; різноманітні інструментальні ансамблі малого складу), *колективну* (робота з усім складом оркестру чи ансамблю). Аналіз досвіду роботи народно-інструментальних колективів у системі університетської освіти засвідчує, що інколи навчальні ансамблі та оркестри мають майже однаковий кількісний склад. Наприклад, оркестр народної музики (як мобільний навчальний і концертний колектив) може налічувати 13 – 15 учасників, а народно-інструментальний ансамбль – 9 – 15. Тому й методи роботи з такими студентськими колективами можуть бути ідентичними (залежно від кількісного складу ансамблевих партій).

Класифікацію, зміст і призначення **методів** роботи в ансамблевому класі ми здійснюємо у такий спосіб:

– загальнонаукові методи – *аналіз* (теоретичний аналіз музичного твору з метою визначення його змісту, форми, стилю, фактури, методів його засвоєння); *узагальнення* (узагальнення викладачем і студентами позитивного педагогічного досвіду з метою його застосування в роботі навчального ансамблю); *систематизація* (упорядкування навчального репертуару за рівнем складності та жанровими ознаками); *синтез* (комплексне застосування студентом знань із різних фахових дисциплін у виконанні навчальних завдань в ансамблевому класі); *рефлексія* (самоаналіз студентом власної навчальної та концертно-виконавської діяльності з метою самокоригування і професійного самовдосконалення);

– педагогічні методи – *словесний* (коротка словесна анотація музичного твору перед його виконанням; пояснення викладачем основних понять ансамблевого виконавства); *ілюстративний* (застосування елементів показу окремих прийомів гри на оркестрових інструментах; ілюстрування основних елементів сценічної поведінки тощо); *ілюстративно-словесний* (поєднання пояснень з ілюстрацією музично-виконавських прийомів та організаційних ситуацій); *репродуктивний* (відтворення студентом музично-виконавських і педагогічних прийомів, проілюстрованих викладачем); *репродуктивно-варіативний* (поєднання студентом запропонованих викладачем прийомів з іншими формами й методами фахової діяльності); *проблемно-пошуковий* (самостійний пошук студентом засобів і способів розв’язання проблемних ситуацій у навчальній, педагогічній та концертно-виконавській діяльності); *педагогічне спостереження* (спостереження студентів за діяльністю викладача-диригента, а також за роботою відомих інструментальних колективів та їхніх керівників); *педагогічний аналіз* (формування педагогічного мислення студентів у концертних і навчальних ситуаціях засобом аналізу власних дій та діяльності інших студентів; педагогічний аналіз викладачем навчальних досягнень студентів); *педагогічне моделювання* (моделювання педагогічних ситуацій; моделювання окремих видів діяльності вчителя музичного мистецтва як керівника інструментального ансамблю);

– спеціальні музичні методи – *традиційні методи* засвоєння ансамблевого репертуару (читання нот з аркуша; транспонування; ескізне вивчення творів, формування навичок орієнтування у стильових і жанрових ознаках; ґрунтовне засвоєння творів навчальної програми – вивчення нотного тексту, робота над штрихами, темпом, агогікою тощо; повторне виконання творів, робота над ансамблевою технікою, актуалізація інструментально-виконавського досвіду; самостійна робота студента над творами – закріплення отриманих знань, умінь і навичок колективної гри; професійна мотивація студента) [222, с. 4]; *спеціально відібрані* для експериментального

навчання методи (художньо-педагогічний, музично-теоретичний та виконавський аналіз ансамблевого твору; репетиційна техніка; ілюстрування; слуховий аналіз та слухове регулювання; звукова асоціація; творча адаптація музичного матеріалу тощо) (детально – у підрозділі 3.1).

Дотримуючись визначеної науковцями класифікації засобів професійно-педагогічної комунікації [55; 242], ми визначили основні **засоби** формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва в ансамблевому класі.

Специфічними та необхідними в роботі музичного колективу є такі *комунікативні засоби*:

- вербальна комунікація (усна, письмова) – *словесна* (культура мовлення; спеціальна музична термінологія; словесні методи – пояснення, розповідь, бесіда, аналіз, переконання тощо); *знакові системи* (нотні знаки і спеціальні позначення в нотному тексті); *вокально-декламаційні прийоми* (вокалізація або сольфеджування окремих фраз чи уривків твору з підкресленою декламаційно-ритмічною організацією деяких звуків під час репетицій) [242, с. 311];

- невербальна комунікація – *зовнішній вигляд* диригента (природний тілесний вигляд – обличчя, постава, типові пози, хода, тембр голосу тощо; оформлення зовнішності – зачіска, одяг, аксесуари; манера поведінки – звички, емоційна виразність, артистизм тощо); *міміка* (зовнішній прояв емоційного стану диригента під час виконання твору, який відображає реакцію керівника на звучання оркестру чи ансамблю); *система жестів* (мануальна техніка диригента; загальні сигнальні жести; виражальні мімічно-пластичні засоби; інтуїтивно-підсвідомі імпульси – експресивні рухи корпусу й голови диригента або соліста-інструменталіста тощо); *звукові прийоми* репетиційної роботи – музично-інтонаційні (ілюстрація на оркестровому інструменті різних прийомів гри), шумові (ритмічне постукування диригентською паличкою, відбивання сильною долі ногою, плескання в долоні тощо); *візуальний контакт* диригента з виконавцями (сміслові

значення погляду диригента – застереження, підбадьорення, упевненість, заохочення, навіювання тощо) [242, с. 311 – 312];

- комбіновані засоби комунікації – *репетиційна техніка*, навички комплексного виконавства (одночасна гра партитури та спів однієї партії з елементами диригування однією рукою); диригування з елементами вокалізації або словесного пояснення; поєднання диригування із шумовими прийомами; сольфеджування окремих партій у поєднанні із шумовими прийомами тощо [242, с. 312].

До засобів навчання студентів у навчальному ансамблі, ми віднесли:

- інформаційні – нотний матеріал (навчальний репертуар), навчальні посібники, комп'ютерні навчальні програми, різноманітні аудіо- та відеоматеріали, за допомогою яких студент має можливість оперативно отримати фахово необхідну інформацію;

- матеріально-технічні – оркестровий інструментарій (власні музичні інструменти студентів та інструменти закладу освіти), звукотехнічна апаратура (за необхідності), супутні матеріали (пюпітри, диригентські палички, диригентський пульт та подіум, концертні костюми тощо);

- дистанційне навчання (яке характеризують як спосіб взаємодії між викладачами і студентами, ізольованими у просторі [55, с. 201]). У фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва дистанційне навчання більшою мірою застосовується у викладанні теоретичних курсів. В оркестрово-ансамблевій підготовці воно застосовується епізодично – для контролю за самостійною роботою студентів та надання викладачем методичної допомоги студентам у підготовці й виконанні навчальних завдань.

Організація освітньої діяльності студентів за розробленою нами методикою здійснювалась у **навчальному народно-інструментальному ансамблі**, який функціонує в межах навчальної дисципліни «Оркестровий клас». Традиційним для викладання цієї дисципліни в університеті є проведення практичних занять двічі на тиждень по 2 години у груповій або

колективній формах (залежно від кількісного та якісного складу виконавців) протягом усього терміну навчання в бакалавраті (зміст та особливості оркестрово-ансамблевої підготовки майбутніх учителів музики розкрито в підрозділі 1.3). Навчальні ансамблі й оркестри за своєю сутністю є творчими лабораторіями, у яких студенти в межах факультету (інституту) можуть удосконалити набуті на заняттях з різних фахових дисциплін інструментально-виконавські навички, розвинути музичні здібності й комунікативні уміння у процесі спільної музично-творчої діяльності, опанувати різноманітні методичні прийоми, виявити й реалізувати свій творчий потенціал. Крім того, навчальні оркестри та ансамблі є і концертними колективами, що обумовлює їх специфічний освітній статус.

У формуванні професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва в ансамблевому класі важливого значення набуває ***міждисциплінарний взаємозв'язок*** навчальних курсів.

Вивчення *музично-теоретичних дисциплін* (теорія музики, сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних форм) є підґрунтям для повноцінного засвоєння студентами усіх інших музичних дисциплін, сприяє формуванню систематизованих знань щодо елементів музичної мови та їх нотації, розвитку музичного слуху, музичної пам'яті, аналітичних умінь. Сформованість означених якостей обумовлює успішність музично-виконавської та музично-педагогічної діяльності вчителя музичного мистецтва.

Для формування музично-творчих якостей студентів фахово необхідними є уміння й навички, засвоєні на заняттях *інструментально-виконавських дисциплін* – основного (I – VIII семестри) і додаткового (I – III семестри) музичних інструментів (заняття з яких проводяться в індивідуальній формі), а також концертмейстерського класу (де передбачена робота двох або трьох студентів). У класі основного музичного інструменту здійснюється розвиток індивідуальних інструментально-виконавських умінь студентів, опанування методів виконавської інтерпретації тощо. На заняттях

з додаткового музичного інструменту студенти мають змогу опанувати або фортепіано (для кого воно не є основним музичним інструментом), або один із оркестрових інструментів (баян, домру, бандуру, гітару, сопілку тощо). У концертмейстерському класі (IV – VI семестри) закладаються основи ансамблевих навичок, коли один студент виконує сольну партію (вокальну або інструментальну), а інший – акомпанемент (на фортепіано, акордеоні, баяні, гітарі). У процесі такої освітньої діяльності студенти засвоюють навички читання нотного тексту з аркуша, ескізного охоплення фактури твору, транспонування музичного матеріалу та підбору акомпанементу на слух, а також опановують прийоми ансамблевої гри, які потім реалізують і вдосконалюють на заняттях навчальних оркестрів та ансамблів.

Важливим в опануванні професійно-особистісних якостей є вивчення дисциплін *додаткових спеціалізацій* за вибором студента. Програмою додаткової спеціалізації «Керівництво дитячим ансамблем» передбачено вивчення таких навчальних курсів, як «Ансамблевий клас», «Основи інструментовки та інструментознавства», «Основи естрадної сценографії», «Методика роботи з дитячим ансамблем», «Практикум роботи з дитячим ансамблем». Студенти, які обрали додаткову спеціалізацію «Оркестрове та ансамблеве виконавство», вивчають також оркестрове диригування (VII – VIII семестри), на індивідуальних заняттях з якого опановують техніку диригування оркестром та інструментальним ансамблем, а також методи роботи з оркестровими й ансамблевими партитурами (читання партитур за фортепіано, музично-теоретичний і виконавський аналіз твору, визначення виконавського плану роботи над ним тощо). На вивчення цих дисциплін відводяться окремі години з вибіркової частини навчального плану, але навички практичної роботи з інструментальними колективами студенти закріплюють в оркестровому й ансамблевому класах, а також у процесі концертно-виконавської діяльності та педагогічної практики.

Однією з обов'язкових навчальних дисциплін фахової підготовки майбутнього вчителя-музиканта в університеті є *«ІКТ в галузі музичного*

мистецтва» (I – II семестри), програмою якої передбачене ознайомлення студентів із сучасними музично-інформаційними технологіями та опанування елементарних навичок роботи із звукопідсилювальною технікою, цифровим звуком (синтез звука, створення нових тембрів), розроблення електронної нотної партитури, способів введення нотної інформації в комп'ютер, редагування і друк партитури, аранжування на основі технології віртуальної музичної студії тощо. Уміння, засвоєні студентами на заняттях із цього навчального курсу, складають основу для розвитку музично-творчих якостей студентів і можуть бути реалізовані в розробленні навчальних проєктів з фаху, а також у самостійній роботі студентів.

У формуванні професійно-педагогічних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва пріоритетного значення набувають знання й уміння, набуті на заняттях із дисциплін психолого-педагогічного й методичного циклів. *Методика загальної музичної освіти* (V – VIII семестри) – інтегративний навчальний курс, метою якого є формування музично-методичної компетентності студентів, що передбачає вивчення основних форм і методів виховання й розвитку школярів засобами музичного мистецтва, ознайомлення зі змістом освітньої програми з мистецтва та специфікою роботи вчителя-музиканта у закладах загальної середньої освіти, засвоєння методів організації музично-творчої діяльності учнів різних вікових груп тощо. Навчальним курсом *«Педагогіка»* (III семестр) передбачене засвоєння основних положень дидактики (сутність процесу навчання, виховання й розвитку учнів; методи й засоби навчання; сучасні освітні технології; форми організації навчальної та виховної роботи у школі; роль учителя в освітньому процесі тощо). А предметом курсу *«Психологія»* (II семестр) є вивчення загальних закономірностей психічних процесів, своєрідність їх протікання залежно від умов діяльності та від індивідуально-типологічних особливостей людини. Актуальними для практичної музично-творчої діяльності студентів є вивчення таких тем, як особистість, здібності, темперамент, діяльність, свідомість, самосвідомість, засвоєння яких сприяє

розвитку соціально-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

Удосконалення професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва здійснюється у процесі *педагогічної (виробничої) практики*, яку студенти проходять на IV курсі бакалаврату в закладах загальної середньої освіти без відриву від освітнього процесу, що, на нашу думку, є доцільним, оскільки сприяє: а) визначенню тих аспектів професійної підготовки, які ще необхідно і можливо вдосконалити у процесі навчання; б) реалізації студентами набутих професійно-педагогічних та музично-творчих знань і вмінь у практичній діяльності паралельно з вивченням фахових дисциплін; в) набуттю професійного досвіду безпосередньо в загальноосвітньому закладі; г) формуванню музично-методичної компетентності у процесі ознайомлення з необхідними навчально-методичними матеріалами, які регламентують музично-педагогічну діяльність учителя; д) формуванню навичок педагогічної рефлексії та професійного самовдосконалення; е) формуванню професійного іміджу та власного стилю педагогічної діяльності. У процесі проходження практики студенти мають змогу ознайомитись із системою загальної мистецької освіти, особливостями класної та позакласної роботи вчителя музичного мистецтва, діяльністю мистецьких гуртків, студій та учнівських музично-творчих колективів (інструментальних, вокальних, вокально-інструментальних, хорових; фольклорних, естрадних тощо), які функціонують у шкільних центрах естетичного розвитку та центрах дитячо-юнацької творчості. У проведенні уроків мистецтва та занять з учнівськими інструментальними колективами студенти виявляють набуті за час навчання фахові компетентності та професійно-особистісні якості.

Реалізувати свої музично-творчі якості майбутні вчителі музичного мистецтва можуть у *концертно-виконавській діяльності*, яка здійснюється у: 1) навчальному процесі (відкриті виступи на академічних концертах, заліках, екзаменах; звітних концертах кафедри, секції оркестрових інструментів

тощо); 2) культурно-освітній та профорієнтаційній роботі (публічні виступи в закладах загальної середньої освіти, участь у мистецьких проєктах тощо). Особливого значення у формуванні професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва набули конкурси та фестивалі, де яскраво виявляється мотиваційна позиція студентів щодо ансамблевого виконавства та прагнення професійного зростання і самовдосконалення. У концертно-виконавській діяльності студенти мають змогу реалізувати уміння й навички, набуті в індивідуальних інструментальних класах та на заняттях з оркестрово-ансамблевих дисциплін. Педагогічного спрямування набувають зведені репетиції ансамблю (оркестру) з хором та солістами, де яскраво виявляються позитивні (а інколи й негативні) аспекти підготовчої («закулісної») роботи артистів (проблеми міжособистісної комунікації, розміщення колективу за кулісами та гримерних кімнатах, швидкий і професійний вихід ансамблю на сцену, розміщення виконавців, пюпітрів і стільців на сцені, робота з мікрофонами перед освітлювальними приладами тощо). В умовах такої «концертної реальності» студенти під керівництвом викладача мають виробити модель толерантної поведінки в різних репетиційних і концертних ситуаціях. Публічні концертні виступи інструментального колективу сприяють закріпленню навичок ансамблевого виконавства, формуванню стилю професійного спілкування, розвитку у студентів артистизму та сценічної культури.

Результативно-оцінювальний компонент висвітлює систему оцінювання учасників педагогічного експерименту та аналіз результативності запропонованої методики.

Оцінювання навчальних досягнень учасників експериментальної та контрольної груп здійснювалось відповідно до розроблених критеріїв, показників та рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва за трьома домінантними складовими – професійно-педагогічними, музично-творчими, соціально-особистісними якостями (див. підрозділ 2.1).

Ефективність навчання студентів за розробленою методикою ми визначали за допомогою методу експертного оцінювання, застосування якого дало змогу виявити в учасників експерименту рівні сформованості професійно-особистісних якостей. Суть цього методу полягає в оцінюванні окремих сторін педагогічної діяльності компетентними суддями (експертами). У педагогічних науках метод експертного оцінювання є основою для побудови різних шкал оцінок для оцінювання різноманітних аспектів навчальної і педагогічної діяльності. Розроблену нами анкету експертного оцінювання наведено в додатку Б. 4 (Таблиця Б. 4.1).

Оцінювання рівня виконання учасниками педагогічного експерименту контрольних завдань здійснювалось за 10-бальною шкалою, відповідно до якої отриманий студентом середній бал показував, до якого рівня його віднести: 1 – 4 бали – низький рівень, 5 – 8 балів – середній рівень, 9 – 10 балів – високий рівень. Ці бали присуджувались за наявність у студента певних професійно-особистісних якостей відповідно до визначених нами критеріїв і показників (див. підрозділ 2.1, таблиці 2.1.1 – 2.1.3). Середній бал виводився із п'яти показників сформованості кожної складової професійно-особистісних якостей – професійно-педагогічних, музично-творчих, соціально-особистісних. Кількість студентів, що мають низький, середній або високий рівні сформованості означених якостей, складає абсолютні показники. А їхнє співвідношення із загальною кількістю досліджуваних дає змогу визначити показники у відсотках (див. Додаток Е). Порівняння середніх показників в експериментальній та контрольній групах уможливило визначення динаміки рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва на кожному етапі педагогічного експерименту (Додаток Е, таблиці. Е. 5 – Е. 24).

Оброблення даних, отриманих у процесі вимірювань, здійснено із застосуванням статистичних методів, які є базовим інструментарієм практично в усіх галузях наукового знання. Педагогічні вимірювання – це представлення властивостей реальних об'єктів у вигляді числової величини

[298, с. 86]. Доведення статистичної достовірності (значущості) отриманих результатів педагогічного експерименту та визначення ефективності запропонованої методики ми здійснювали засобом порівняння результатів експериментальної і контрольної груп. При цьому ми застосовували критерій Пірсона χ^2 [268, с.110 – 141] та статистику V Крамера [327] (див. підрозділ 3.2), що дало змогу виявити зміни, які відбулися в експериментальній та контрольній групах від нульового до четвертого контрольного зрізу, на основі чого зроблено висновки про те, що рівні сформованості домінантних складових професійно-особистісних якостей значно підвищилися в експериментальній групі, у порівнянні з контрольною групою, навчання в якій здійснювалося за традиційною методикою (див. підрозділ 3.2, таблиці 3.2.6, 3.2.7, 3.2.10).

Визначення рівнів сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей здійснювалось у звичних для студентів умовах – під час складання модульного контролю, заліків та екзаменів з оркестрово-ансамблевих дисциплін, коли окрім ансамблевої техніки та інструментально-виконавських навичок необхідно було продемонструвати й організаційні уміння, навички керівництва музичним колективом в умовах академічного концерту, виконавську техніку, навички невербальної комунікації (необхідні для спілкування з виконавцями та публікою), добрий музичний слух, музикальність, швидку реакцію, стриманий темперамент, толерантність, сценічну культуру й артистизм.

Поточна перевірка сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей здійснювалася на індивідуальних заняттях з інструментально-виконавських та практичних (групових, колективних) заняттях з оркестрово-ансамблевих дисциплін, а також у процесі модульного контролю.

Контрольні зрізи на формувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту здійснено у процесі модульного й підсумкового контролю з: 1) оркестрового та ансамблевого класів (V – VIII семестри) –

виконання своєї оркестрової/ансамблевої партії, практична реалізація запропонованих методів роботи з оркестром чи ансамблем; 2) педагогічної (виробничої) практики в закладах загальної середньої освіти (VIII семестр) – заліковий урок з музичного мистецтва та заліковий захід із фаху; музично-педагогічна робота студента у класі, організаційно-виховна, репетиційна та сценічна – з учнівськими музичними колективами; 3) у процесі концертно-виконавської діяльності студентів (репетиції і концертні виступи навчальних ансамблів та оркестрів).

Реалізацію цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінювального компонентів методики формування професійно-особистісних якостей студентів здійснено у процесі експериментального дослідження, зміст та етапи якого викладено в наступному розділі дисертації.

Висновки до другого розділу

Відповідно до розробленої структури професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва у розділі визначено, конкретизовано й обґрунтовано: 1) зміст її домінантних складових – професійно-педагогічних, музично-творчих, соціально-особистісних якостей, які можна сформувати за авторською методикою у навчальному народно-інструментальному ансамблі; 2) критерії (мотиваційно-ціннісний, творчо-діяльнісний, особистісний) та відповідні їм показники, за якими визначено рівні (низький, середній, високий) сформованості професійно-особистісних якостей в учасників навчального ансамблю.

На підставі розробленого діагностичного інструментарію здійснено діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей у студентів чотирьох вітчизняних університетів, які навчалися в оркестровому та ансамблевому класах за традиційною методикою. Застосування комплексу методів (педагогічне спостереження, опитування, тестування, педагогічний аналіз, порівняльний аналіз, експертне оцінювання, статистична обробка

даних) дало змогу виявити проблемні аспекти формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки.

З'ясовано, що значна частина студентів факультетів та інститутів мистецтв закладів вищої освіти не в змозі повноцінно оволодіти професійно-особистісними якостями, необхідними для успішної педагогічної та музично-творчої діяльності, про що свідчать дані констатувального зрізу (низький рівень продемонстрували 26,9 % респондентів, середній – 68,7 %, високий – 4,4 %).

Аналіз отриманої в результаті діагностування інформації уможливив визначення пріоритетів у розробленні авторської методики, а також підтвердив думку про те, що саме навчальний народно-інструментальний ансамбль є тією творчою лабораторією, у якій можливо формувати й розвивати виконавську майстерність та професійно-особистісні якості майбутніх учителів музичного мистецтва.

Дотримання основних положень аксіологічного, системного, діяльнісного та компетентнісного підходів дало змогу: а) визначити освітні цінності та ідеали, які сприяють успішному формуванню професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва; б) виявити системні особливості навчального ансамблю; в) проаналізувати діяльнісний і компетентнісний аспекти роботи навчального ансамблю; г) окреслити принципи, на яких ґрунтується авторська методика.

Визначено сутність та освітнє значення авторської методики, яке полягає в тому, що фахову підготовку студентів у навчальному ансамблі необхідно переорієнтувати із вузькоспеціальної (суто виконавської) на загальнопрофесійну (основним завданням якої є формування загальних та фахових компетентностей, досвіду професійної діяльності та професійно-особистісних якостей студентів).

Обґрунтовано методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-

інструментальному ансамблі як поетапний багатокомпонентний динамічний процес, що ґрунтується на визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання.

Охарактеризовано основні компоненти методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі (цільовий, змістово-процесуальний, результативно-оцінювальний), побудовані на: 1) навчально-методичному забезпеченні, розробленому відповідно до нормативних вимог та орієнтованому на формування у студентів професійно-особистісних якостей; 2) визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах підготовки студентів; 3) міждисциплінарній взаємодії навчальних курсів із фаху та кореляції освітньої, педагогічної (виробничої в закладах загальної середньої освіти) і концертно-виконавської діяльності студентів; 4) спеціальній системі оцінювання результатів підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва за запропонованою методикою.

Матеріали, які ввійшли до другого розділу, опубліковані автором у наукових статтях і матеріалах конференцій [162; 164; 165; 172; 174].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ

У розділі охарактеризовано експериментальне дослідження (визначено його мету і завдання, наведено програму та висвітлено основні етапи педагогічного експерименту); здійснено експериментальну перевірку ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі; проаналізовано результати отриманих експериментальних даних та доведено ефективність запропонованої методики.

3.1. Організація та проведення експериментальної роботи

Ефективність методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних ансамблях перевірено й доведено у процесі експериментальної роботи.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Київського університету імені Бориса Грінченка (Інститут мистецтв, кафедра інструментально-виконавської майстерності), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського, кафедра інструментального та оркестрового виконавства), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Педагогічний факультет, кафедра музичного мистецтва), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Навчально-науковий інститут мистецтв імені Олександра Ростовського, кафедра інструментально-виконавської підготовки).

Експериментальною роботою у цілому було охоплено 567 осіб: 484 студенти (204 – на констатувальному етапі, 120 – на формувальному, 160 – на контрольному), 33 викладачі музично-інструментальних дисциплін, 15 керівників навчальних інструментальних колективів закладів вищої освіти, 35 учителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів (див. Додаток А. 2, Таблиця А. 2.1).

Мета експериментального дослідження – перевірити ефективність методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Завдання експериментального дослідження: 1) упровадити в освітній процес навчального народно-інструментального ансамблю методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва; 2) перевірити ефективність авторської методики в закладах вищої освіти, які були залучені до педагогічного експерименту; 3) проаналізувати й систематизувати отримані результати.

Відповідно до завдань експериментального дослідження було проведено *педагогічний експеримент*.

Експеримент (від лат. – проба, досвід) є способом пізнавальної діяльності, методом наукового дослідження, який дає можливість активно впливати на досліджуване явище, змінюючи умови, контролюючи ситуацію. Експеримент дає змогу простежити причинно-наслідкові зв'язки, перевірити ефективність нових ідей, методів, прийомів роботи. Його сутність полягає у спеціально організованій перевірці висунутих дослідником наукових гіпотез [278, с. 70 – 71].

Педагогічний експеримент із формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва містив три взаємопов'язані етапи – констатувальний, формувальний і контрольний, що характеризувались конкретними завданнями, методами, засобами та відповідними результатами (див. таблицю 3.1.1).

Таблиця 3.1.1

Етапи та завдання педагогічного експерименту

Етапи	Завдання та зміст експериментального дослідження
I Констатувальний етап (2009 – 2011 рр.)	Діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Аналіз навчальних програм, опитування студентів, викладачів та вчителів музичного мистецтва з метою визначення проблемних аспектів формування професійно-особистісних якостей студентів у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки.
II Формувальний етап (2011 – 2016 рр.)	Упровадження методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі. Реалізація визначених наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання студентів в ансамблевому класі.
III Контрольний етап (2016 – 2020 рр.)	Перевірка ефективності запропонованої методики у закладах вищої освіти, які були залучені до педагогічного експерименту.

Джерело: складено автором самостійно

Метою **констатувального етапу** експерименту була діагностика стану формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у процесі оркестрово-ансамблевої підготовки (див. підрозділ 2.1).

Діагностування здійснено з використанням **методів** опитування (анкетування, інтерв'ювання, бесіда), тестування, педагогічного спостереження, педагогічного аналізу, експертного оцінювання, узагальнення, методів статистичної обробки даних і передбачало виконання таких **завдань**:

– аналіз навчальних планів, освітньо-професійних програм, робочих програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін з метою визначення ефективності формування професійно-особистісних якостей студентів

спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

- опитування й тестування студентів із метою з'ясування їхніх професійних інтересів, обізнаності у різних сферах музичної діяльності та самооцінки власних професійно-особистісних якостей;

- інтерв'ювання викладачів музично-інструментальних дисциплін, опитування керівників навчальних студентських інструментальних колективів з метою з'ясування можливих шляхів удосконалення процесу формування професійно-особистісних якостей студентів в ансамблевому класі;

- опитування учителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів з метою визначення основних якостей, необхідних для організаційно-педагогічної та музично-творчої діяльності в закладах загальної середньої освіти;

- спостереження за освітньою, педагогічною та концертно-виконавською діяльністю студентів з метою визначення рівня прояву професійно-особистісних якостей у різних ситуаціях та виявлення проблемних аспектів оркестрово-ансамблевої підготовки;

- визначення рівнів сформованості у студентів випускних курсів професійно-особистісних якостей за розробленими критеріями і показниками (див. підрозділ 2.1).

Аналіз навчально-методичної документації [13; 14; 108; 109; 217; 218; 222; 254] показав, що: 1) планування змісту й обсягу навчального матеріалу з оркестрового й ансамблевого класу у педагогічних і класичних університетах відзначається варіативністю, але усталеним для цього виду фахової підготовки є розподіл: двічі на тиждень по 2 аудиторних години практичних занять протягом усього терміну навчання в бакалавраті; 2) в умовах університетської освіти застосовують різні форми колективного музикування – оркестри (здебільшого народні, а також малі симфонічні, камерні, духові), інструментальні ансамблі різного складу, вокально-інструментальні

ансамблі, ансамблі малих форм, які проводять свою роботу паралельно, охоплюючи весь контингент студентів; 3) керівники навчальних ансамблів працюють за програмами, розробленими для дисципліни «Оркестровий клас»; 4) такі навчальні дисципліни, як оркестрове диригування, інструментознавство, інструментальне аранжування, методика викладання музичного інструмента вводять до навчальних планів підготовки бакалаврів вибірково, у межах додаткових спеціалізацій; 5) заняття з оркестрового й ансамблевого класів проводять або на кожному курсі окремо (за наявності зведених репетицій з усіма курсами), або ж одночасно зі студентами I – IV курсів (залежно від інструментальної бази та кількості студентів-інструменталістів); 6) заняття з оркестрового та ансамблевого класів є суто практичними та передбачають інтеграцію знань і вмінь, набутих студентами на заняттях з різних фахових дисциплін; 7) заліки та екзамени з оркестрово-ансамблевих дисциплін проводяться у формі відкритого публічного виступу, що стимулює студентів до професійно-особистісного самовдосконалення.

У результаті аналізу робочих навчальних програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін з'ясовано, що практична робота з навчальними інструментальними ансамблями здійснюється за навчальною програмою «Оркестровий клас», у якій жодним чином не обумовлені принципові відмінності в організації діяльності оркестру й ансамблю, і тим самим не враховані потенційні можливості навчального курсу у формуванні професійно-особистісних якостей студентів. На усунення цього недоліку спрямована формувальна частина нашого експериментального дослідження.

Метою **формувального етапу** педагогічного експерименту була перевірка ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі, що передбачало виконання таких **завдань**:

1) упровадження авторської методики в освітній процес Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка відповідно до розробленої програми експериментального навчання студентів;

2) дотримання в експериментальному навчанні визначених наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання студентів (див. підрозділ 2.3);

3) обробка, систематизація й узагальнення результатів формувального етапу педагогічного експерименту.

На формувальному етапі експериментального дослідження були використані такі **методи**: опитування; педагогічний експеримент; педагогічний аналіз; порівняльний аналіз; експертне оцінювання; узагальнення; методи статистичної обробки експериментальних даних.

До проведення експериментальної роботи на формувальному етапі було залучено 120 студентів III – IV курсів Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, які проходили оркестрово-ансамблеву підготовку у навчальних народно-інструментальних колективах: Зразковому художньому колективі – ансамблі народних інструментів «Малахит» (керівник – М. Малахова), ансамблі гітаристів та ансамблі бандуристів.

Контингент учасників експериментальної та контрольної груп складали по 60 студентів. Із них: 35 – 40 % до вступу в університет закінчили різні відділи музичних коледжів та коледжів культури; 45 – 50 % – дитячі музичні школи, школи мистецтв, студії тощо; 5 – 10 % – або здобули неповну початкову музичну освіту, або пройшли підготовку в музичних колективах шкільних, міських, районних та обласних центрів дитячо-юнацької творчості. Цю інформацію ми отримали у процесі усного опитування студентів, а також у результаті аналізу їхньої успішності з музично-інструментальних дисциплін.

Програма експериментального навчання студентів розрахована на два навчальних роки (III – IV курси підготовки бакалаврів музичного мистецтва) та реалізована поетапно:

I етап (V семестр) – формування професійно-особистісних якостей студентів у процесі підготовки та проведення *експрес-уроків* в ансамблевому класі (самостійний пошук теоретичної інформації, пов'язаної з ансамблевим

виконавством; здатність у стислій формі донести її до учасників навчального ансамблю; самоаналіз своєї діяльності);

II етап (VI семестр) – підготовка студентів до роботи з народно-інструментальними ансамблями (художньо-педагогічний, музично-теоретичний та виконавський аналіз ансамблевих творів; аналіз партитур та ансамблевих партій; самостійний підбір репертуару, планування методів його творчого опрацювання);

III етап (VII семестр) – формування у студентів навичок, необхідних для роботи з дитячими народно-інструментальними колективами (*ансамблевий практикум* – моделювання в ансамблевому класі педагогічних ситуацій та окремих видів діяльності вчителя музичного мистецтва як керівника дитячого ансамблю; апробація методів колективного навчання гри на народних інструментах);

IV етап (VIII семестр) – формування професійно-особистісних якостей студентів у процесі ансамблевого практикуму (практична реалізація методів роботи з навчальним студентським народно-інструментальним ансамблем; робота над концертним репертуаром; формування творчого іміджу та власного стилю роботи з інструментальним колективом; формування сценічної майстерності у процесі концертної діяльності ансамблю).

Підготовка учасників експериментальної групи за запропонованою методикою проводилася відповідно до розробленої нами структурно-логічної схеми (див. підрозділ 2.3) і передбачала як засвоєння студентами знань із обов'язкових дисциплін (які вивчали й учасники контрольної групи), так і опанування спеціально відібраного навчального матеріалу та методів роботи в ансамблевому класі, орієнтованих на цілеспрямоване формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва.

Формування в учасників *експериментальної групи* професійно-особистісних якостей здійснювалось на:

- визначених наукових підходах (аксіологічному, системному, діяльнісному, компетентнісному), принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання студентів (див. підрозділ 2.3);
- уведенні до структури занять навчального ансамблю експрес-уроків (III курс) та ансамблевого практикуму (IV курс), що сприяло засвоєнню методів роботи з народно-інструментальним ансамблем, навичок творчої адаптації ансамблевого репертуару, розвитку комунікативних умінь студентів і спонукало їх до професійного самовдосконалення й пошуку індивідуального стилю професійної діяльності;
- застосуванні дистанційної форми навчання як засобу надання викладачем методичної допомоги студентам у підготовці до проведення експрес-уроків та ансамблевого практикуму;
- визначених в авторській програмі з оркестрового класу [222] завданнях щодо формування загальних та фахових компетентностей – світоглядної, комунікативної, інформаційної, інструментально-виконавської, самоосвітньої (див. Додаток В. 1), а не окремих вузькоспеціальних умінь і навичок;
- творчій співпраці студентів (майбутніх учителів, керівників музично-інструментальних колективів) і викладача (соліста й керівника ансамблю, взірця-інструменталіста, професійного ідеалу для студентів), зацікавленості у результатах спільної музично-творчої діяльності;
- взаємонавчанні студентів з різним рівнем інструментально-виконавської підготовки;
- взаємообумовленості та кореляції ансамблевої підготовки з педагогічною практикою та концертно-виконавською діяльністю студентів.

В учасників *контрольної групи* формування професійно-особистісних якостей здійснювалося за традиційною системою засобом засвоєння окремих знань із фахових дисциплін – *педагогіки* (форми, методи, принципи, засоби навчання і виховання учнів; організація та виховання учнівського колективу тощо); *загальної психології* (засоби спілкування; особистість; соціальні групи,

колектив, управління спільністю людей; сприймання, пам'ять, увага, емоції, почуття, уява, воля, темперамент, здібності, характер; діяльність, творчість, натхнення тощо); *методики загальної музичної освіти* (методи розвитку музичних здібностей учнів різних вікових груп; види музичної творчості школярів; музикування на елементарних музичних інструментах на уроках музичного мистецтва; форми гурткової музичної роботи вчителя у закладах загальної середньої освіти тощо); *основного й додаткового музичних інструментів* (розвиток індивідуальних інструментально-виконавських умінь; розвиток навичок читання нотного тексту з аркуша; виконавська інтерпретація тощо); *оркестрового класу* (засвоєння навичок гри на оркестрових інструментах; опанування ансамблевих навичок); *дисциплін за вибором студента* та додаткових спеціалізацій.

Методика експериментального навчання студентів ґрунтувалась на спеціально відібраних **формах** і **методах**, які акумулюють загальнонауковий, педагогічний та спеціальний музичний аспекти й адаптовані до специфіки роботи навчального народно-інструментального ансамблю:

- аналіз ансамблевого твору – художньо-педагогічний, музично-теоретичний, інструментально-виконавський (визначення художньої цінності, педагогічної доцільності, стилю й жанру музичного твору; аналіз тональності, розміру, гармонічної фактури та мелодичної лінії кожної партії; окреслення інструментально-виконавських труднощів та способів їх подолання);
- репетиційна техніка (формування у студентів навичок невербальної комунікації, необхідних для репетиційної та сценічної роботи – застосування системи диригентських жестів, міміки, навичок одночасної гри та диригування однією рукою тощо);
- ілюстрування (показ правильних прийомів гри на оркестрових інструментах; ілюстрування необхідних для сценічної діяльності ходи,

міміки, жестів, тримання інструментів тощо, що сприяє розвитку виконавської техніки, сценічної майстерності, артистичності);

- слуховий аналіз та слухове регулювання (розвиток аналітичного музичного слуху студентів; формування здатності співвідносити звучання різних за тембром музичних інструментів; уміння коригувати власну гру, дотримуватись ритмічного, мелодичного й гармонічного ансамблю з іншими виконавцями);

- звукова асоціація (створення в уяві звукового образу музичного твору та здатність його втілити в реальному звучанні свого інструмента чи ансамблю; сприяє розвитку образного мислення, творчої фантазії, уяви, музичної пам'яті, емоційності, музикальності);

- творча адаптація музичного матеріалу (розвиток творчого потенціалу студентів засобами створення оригінальних варіантів інтерпретації, аранжування та інструментування ансамблевих творів);

- експрес-урок (надання у стислій формі нової інформації та пояснення її освітнього значення; спрямовує студентів на подальший самостійний пошук та аналіз певного мистецького явища, поняття тощо);

- педагогічне проектування (постановка навчальних завдань, пояснення мети та способів їх виконання; розроблення оригінальних творчих завдань для учасників навчального ансамблю);

- педагогічне моделювання (один із активних методів розвитку професійно-особистісних якостей студентів; реалізований в ансамблевому практикумі засобом імітації різноманітних педагогічних і концертних ситуацій, які мають місце в реальній практичній діяльності вчителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів);

- порівняльний аналіз (розвиток у студентів уміння аналізувати, оцінювати й порівнювати власну діяльність із роботою інших студентів; співставлення власних професійно-особистісних якостей з ідеальною моделлю фахівця);

- дискусія (колективне обговорення нових термінів і понять, пов'язаних з ансамблевим виконавством; обговорення навчальних і концертних ситуацій з метою формування навичок педагогічного аналізу);
- колективна рефлексія (аналіз викладачем і студентами якості виконання контрольних завдань; окреслення тих аспектів освітньої діяльності студентів, які потребують доопрацювання й удосконалення);
- колективне оцінювання (оцінювання викладачем та учасниками навчального ансамблю рівня виконання студентами контрольних завдань).

Метою *першого етапу* експериментального навчання було:

- сформувати у студентів комунікативні уміння у процесі підготовки і проведення експрес-уроків на заняттях навчального ансамблю;
- зорієнтувати студентів на майбутню музично-педагогічну діяльність та сформувати психологічну готовність до неї;
- розвинути у студентів мотивацію до ансамблевого виконавства як одного з видів творчої діяльності вчителя музичного мистецтва;
- довести необхідність формування професійно-особистісних якостей у навчальному ансамблі з метою підготовки студентів до безвідривної педагогічної практики в закладах загальної середньої освіти.

Доцільною на цьому етапі експериментального навчання була виховна бесіда зі студентами щодо освітніх завдань навчального ансамблю та його ролі у формуванні професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Увагу студентів було акцентовано на тому, що для успішної творчої діяльності навчального народно-інструментального ансамблю необхідна психологічна сумісність учасників колективу, їхня комунікабельність і здатність до партнерських відносин. В умовах студентського ансамблю, коли склад колективу є випадковим, проблема об'єднання різних за темпераментом, вихованням, мотивацією та фаховою підготовкою студентів покладається на викладача ансамблевого класу.

Відомо, що духовна спорідненість членів колективу є найважливішою

психологічною передумовою спільної музичної творчості. Вагома роль у цьому належить лідеру колективу – найбільш авторитетному музиканту. У навчальному ансамблі це може бути як викладач-керівник, так і студент-інструменталіст, який має досвід сольної концертної діяльності, виявив себе як авторитетний музикант і комунікабельна особистість.

У навчальному ансамблі значне місце відводять стабільності та систематичності репетиційного процесу. Порушення елементарної дисципліни, пропуски занять суттєво зменшують темп загального фахового зростання ансамблістів і негативно впливають на цілісність художньо-виконавського процесу, коли відсутність однієї із партій порушує гармонічний стрій і темброве різнобарв'я. Злагожденість звучання інструментального ансамблю неможлива без синхронності виконання усіх голосів по вертикалі. Вирішення цієї проблеми полягає у формуванні творчої дисципліни ансамблістів, яка виявляється у темпово-ритмічній координації ансамблевих партій, штриховій однорідності, синхронності динамічних та агогічних відхилень.

З метою отримання максимального освітнього результату в навчальному народно-інструментальному ансамблі ми враховували неоднорідність його інструментального складу – виконавців на певних музичних інструментах. Особливо гостро ця проблема стоїть перед керівниками курсових ансамблів, до складу яких входять студенти одного курсу, які мають різні рівні володіння оркестровими інструментами.

Саме тому впровадження експериментальної методики ми починаємо із третього року навчання студентів у бакалавраті, оскільки вони вже володіють інструментально-виконавськими навичками, мають пріоритети фахової діяльності (виконавської або педагогічної), проходять другу навчальну практику та готуються до виробничої (педагогічної) практики в закладах загальної середньої освіти та практики зі спеціалізації, яку інструменталісти проходять у професійних та дитячих музично-творчих колективах.

Відтак, для студентів III курсу набули актуальності такі аспекти оркестрово-ансамблевої підготовки, як: а) методи організації та діяльності інструментальних ансамблів; б) підбір навчального й концертного репертуару для народно-інструментальних колективів; в) опанування елементарних навичок інструментування та аранжування репертуару для певного інструментального складу; г) формування й розвиток особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Тому на першому етапі експериментального навчання окрім основних завдань ансамблевого класу (виконавського засвоєння репертуару народно-інструментального ансамблю) учасникам експериментальної групи необхідно було також самостійно опрацювати рекомендовану науково-педагогічну й методичну літературу, а також засвоїти основні положення щодо формування професійно-особистісних якостей учителя-музиканта. Актуальним на цьому етапі роботи було ознайомлення студентів із:

- професійними вимогами до вчителя музичного мистецтва та концептуальними положеннями музичної педагогіки (рекомендовані науково-педагогічні праці – Е. Абдуллін [1], Л. Арчажнікова [18], О. Олексюк [211 – 213], Г. Падалка [225 – 227], О. Ростовський [186; 263], О. Рудницька [264], О. Щолокова [323] та інші);

- різними аспектами роботи з народно-інструментальними колективами (рекомендовані мистецтвознавчі та науково-методичні праці – С. Афанасьєв [22], І. Барановська [26], П. Богонос [38], А. Болгарський [41], А. Большаков [42], Т. Браніцька [43], В. Воеводін [53], М. Голючек [63], М. Гуральник [75], О. Ільченко [99], В. Лабунець [137], В. Лапченко [139; 140], В. Лебедев [144], І. Маринін [175]; Т. Пляченко [240; 243], М. Різоль [260], М. Шумський [320; 321] та інші).

Рекомендуючи студентам для самостійного опрацювання фахову літературу, ми акцентували увагу на конкретних розділах наукових і методичних праць, що дало змогу учасникам експерименту послідовно в

доступному для них обсязі засвоїти необхідні теоретичні знання відповідно до завдань певного етапу експериментальної роботи.

Для цього ми застосовували метод *експрес-уроку*, що дозволяло учасникам експериментальної групи на кожному практичному занятті навчального ансамблю у стислій формі (за 5 – 7 хвилин) надати студентам нову теоретичну інформацію, яка є необхідною для формування фахової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва (оскільки навчальним планом лекційні заняття з оркестрового й ансамблевого класу не передбачені).

Педагогічна доцільність нашої методики полягає в тому, що на I – II курсах експрес-уроки готує і проводить викладач ансамблевого (оркестрового) класу, а на III – IV курсах їх готують і проводять студенти (учасники експериментальної групи). Такий підхід сприяв ефективній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до педагогічної практики, а також забезпечило формування інформаційної, комунікативної та самоосвітньої компетентностей, визначених нами у навчальній програмі з оркестрового класу [222].

На першому етапі експериментального навчання (V семестр) студенти підготували і провели експрес-уроки на тему «Ансамблі та оркестри народних інструментів». Інформаційні повідомлення висвітлювали: 1) сутність феноменів «ансамбль», «оркестр», «навчальний ансамбль», «народно-інструментальний ансамбль»; 2) історичний аспект ансамблевого та оркестрового виконавства; 3) інструментальний склад ансамблів та оркестрів народних інструментів; 4) класифікацію українських народних інструментів; 5) особливості організації та діяльності професійних ансамблів і оркестрів народної музики; 6) специфіку роботи навчальних народно-інструментальних колективів.

У виконанні цих завдань ми радили студентам застосовувати відеозаписи відомих професійних оркестрів та ансамблів народної музики з

метою формування так званого «ідеалу», до якого мають прагнути учасники навчального музично-інструментального колективу.

Важливим для учасників навчального народно-інструментального ансамблю було ознайомлення з різноманітними українськими народними інструментами (як сучасними, так і старовинними), які рідко використовують в освітньому процесі. Для експрес-уроків ми пропонували студентам знайти відеоролики концертних виступів ансамблів старовинної музики, у яких використовують такі українські народні інструменти, як колісна ліра, козобас, бугай, гудок, цитра тощо. Перегляд цих виступів викликав у студентів жвавий інтерес не тільки до зовнішнього вигляду деяких інструментів, але й до способів гри на них. Цікавою для студентів була також інформація щодо конструкції та сучасних різновидів українських інструментів, як, наприклад, басова бандура, кобза (сопранова, альтова, тенорова, басова), цимбали тощо (див. Додаток Г).

Специфічною особливістю нашої методики є те, що рівень виконання студентами експериментальних завдань оцінював не тільки викладач (відповідно до встановлених критеріїв і показників), але й студенти (виставляючи таблички з відповідними балами, як це роблять члени журі музичних конкурсів). Такий метод оцінювання мотивував учасників експериментальної групи до пошуку цікавої інформації з теми певного семестру та оригінальної презентації свого повідомлення, що сприяло активному формуванню у студентів самоосвітньої, інформаційної та комунікативної компетентностей.

На *другому етапі* експериментального навчання (VI семестр) паралельно із традиційною практичною ансамблевою підготовкою студентів здійснювалося цілеспрямоване формування професійно-особистісних якостей у процесі підготовки та проведення експрес-уроків із теми «Репертуар народно-інструментальних ансамблів». Підготовча робота студентів передбачала: 1) самостійний підбір репертуару для свого навчального інструментального колективу; 2) художньо-педагогічний аналіз

ансамблевих творів, практична музично-виконавська робота над якими вже проводиться на заняттях навчального ансамблю; 3) музично-теоретичний аналіз партитур творів, визначених викладачем з урахуванням рівня музично-теоретичної підготовки студента; 4) виконавський аналіз ансамблевих партій (визначення технічних труднощів та можливих способів їх подолання). На цьому етапі тривалість експрес-уроків збільшено до 10 – 12 хвилин.

Наведемо приклад аналізу студентами композиції М. Різоля «Українська пісня і танець». Першим завданням було прослуховування твору в записі або в «живому» виконанні. Після отримання початкових вражень студент акцентує увагу ансамблістів на з'ясуванні форми твору, особливостей його музичної мови, гармонічної фактури тощо. У діалогічній формі, шляхом отримання відповідей на питання на кшталт: «Визначте форму твору, аргументуйте свої думки», «Проаналізуйте тональний план твору», «Охарактеризуйте інтонаційні особливості музичної мови, з'ясуйте їх фольклорну приналежність» тощо, – студенти зійшлись на думці, що означений твір складається із двох контрастних за емоційно-художнім змістом частин, першої – ліричної, в основу якої покладено українську народну пісню «Там, де Ятрань круто в'ється», та другої – танцювальної авторської теми, стилізованої під козачок. Після висвітлення стильових особливостей увагу зосереджено на нотному тексті твору, визначенні технічних труднощів, штрихової палітри, динаміки й агогіки.

Ефективним педагогічним прийомом активізації творчого мислення студентів було поєднання теоретичного аналізу ансамблевого твору з його практичною інструментально-виконавською ілюстрацією, що сприяло ефективній підготовці студентів до репетиційної роботи в народно-інструментальному колективі. Студент-доповідач ставив ансамблістам питання на кшталт «Визначте характерні особливості інструментального виконання танцювальної музики», «Проаналізуйте, за якими інструментами ансамблю закріплені фактурні елементи (мелодія, гармонічна фігурація, ритмічна фігурація) твору?», чи то під час виконання завдань певною

інструментальною групою ансамблю (робота над фразуванням, штрихами, ансамблевою взаємодією) звертався до інших студентів із проханням проаналізувати виконання, продемонструвати власний варіант виконання, запропонувати шляхи вирішення виявлених труднощів тощо, чи то наполягав на вербальному аналізі із практичною ілюстрацією своєї партії, чи то створював проблемні ситуації, аби загострити критичне сприймання реального робочого процесу тощо.

Інформаційний матеріал для кожного експрес-уроку ми радили студентам розподіляти так, щоб залишався час для педагогічного аналізу їхньої роботи. Працюючи в такому інтерактивному режимі, студенти мали змогу реалізувати знання з різних фахових дисциплін, набуті за час навчання, та власний виконавський досвід, а також виявити свої творчі ініціативи, розвинути мовленнєві навички та комунікативні уміння.

У процесі аналітичної роботи на заняттях навчального ансамблю учасники експериментальної групи активно й оперативно використовували інтернет-ресурси задля отримання чи уточнення наведеної інформації щодо конкретних музичних творів, діяльності композиторів тощо. Це давало можливість прослуховувати й аналізувати необхідні музичні композиції. Так, наприклад, використання відеороликів із виконанням українських танців було спрямоване на з'ясування відповідності музичної акцентуації і танцювальних рухів, узгодження темпів і характеру музичних творів.

Музичним матеріалом для теоретичного аналізу слугували твори з навчального та концертного репертуару ансамблю: «Святкова» О. Лісінчук, український романс «Карі очі, чорні брови», пісня Петра «Сонце низенько» з опери М. Лисенка «Наталка-Полтавка», українська народна пісня в обробці Є. Бикова «Розпрягайте, хлопці, коні», а також твори із полярним емоційно-художнім змістом – «Арія» В. Бібергана, «Oblivion» А. П'яццолі, «Паризький каскад» Є. Доги – А. Гайдєнка, «Молдавські візерунки» (аранжування М. Малахової) тощо (див. Додатки В. 1, В. 3).

Для аналітичної та практично-виконавської роботи твори добиралися за принципом контрасту й поступового ускладнення. Початкове ознайомлення ансамблістів із музичними композиціями відбувалось у режимі прослуховування. Студентам пропонували декілька варіантів інтерпретації означених творів у виконанні різними інструментальними складами. Композиція «Молдавські візерунки» (нашого власного аранжування) побудована на основі двох народних молдавських тем – танців «Жок» і «Хора». Аудіо- та відеOVERSII цих мелодій були надані студентам як приклади для ілюстрації на експрес-уроках.

Під час прослуховування означених творів ми спостерігали за реакцією студентів. Для нас було важливим виявити і зафіксувати ступінь емоційного відгуку ансамблістів щодо прослуханих творів. Вияв музикальності у пластичних рухах корпусу, вияв темпераментності у ритмічних рухах рук – усе це свідчило про емоційне сприймання запропонованого музичного матеріалу та зацікавленість цим репертуаром. Наступним кроком був педагогічний аналіз роботи студента-доповідача та асоціативний аналіз проілюстрованого твору, під час якого кожен студент міг стисло охарактеризувати почуте і дати власну характеристику музичних образів.

У процесі виконання експериментальних завдань спостерігалось домінування позитивної психологічної атмосфери в ансамблі, коли студенти виявляли дружелюбність, взаємну підтримку, зацікавленість в успішному результаті спільної діяльності.

Важливим чинником створення у навчальному ансамблі сприятливого психологічного клімату та позитивної робочої атмосфери була емоційна стабільність студентів-інструменталістів. Вона забезпечувалась не здатністю студентів виявляти чи приховувати свої емоції, а рівнем контролю за своїми емоційними виявами. Так, наприклад, студентам із типом темпераменту «холерик» ми радили урівноважувати свої емоційні вияви, контролювати надмірну збудженість у ситуаціях, які не потребують цього (у спілкуванні з іншими ансамблістами, під час інформаційних повідомлень, репетицій та

концертів), і натомість спрямувати свою енергію на подолання інструментально-виконавських труднощів. А флегматикам і меланхолікам ми давали завдання, які потребують більшої емоційної виразності і творчої активності (наприклад, аналіз мажорних творів урочистого характеру, або ансамблевих п'єс, які виконуються у швидкому темпі).

Цим студентам ми радили брати для теоретичного аналізу на експрес-уроках такі твори, як, наприклад, «Карусель» Ю. Шахнова або «Український танець» К. Мяскова, які виконуються у швидкому темпі, мають яскраво виражену мелодичну лінію сольної партії баяна (у виконанні викладача). Одне тільки прослуховування таких творів викликає позитивні емоції та спонукає до активної музичної діяльності. А образ викладача як взірця-інструменталіста спонукає студентів до самовдосконалення та активної концертно-виконавської діяльності.

Слід зазначити, що теоретичну роботу учасників експериментальної групи ми чергували з різними видами практичної ансамблевої підготовки. Щодо індивідуальної роботи зі студентами у навчальному народно-інструментальному ансамблі, яка традиційно передбачена програмою з оркестрового й ансамблевого класів, то вона полягала в детальному відпрацюванні штрихів та різних видів звуковедення, оскільки якісний звук кожного виконавця забезпечує художню виразність звучання усього колективу. За ходом практичної роботи над музичними творами ми також використовували форму попарної роботи зі студентами або ж працювали з окремими інструментальними групами (перші домри, домри-альт, група баянів тощо), або у складі мішаної групи інструментів (бандура – бас-гітара, баян – домра-прима тощо). Доречним у такій роботі було також об'єднання студентів у робочі пари: «сильний – слабкий», «флегматик – сангвінік», «оригінальна партія – спрощена партія» тощо. Це позитивно впливало на саморозвиток і самовдосконалення студентів (інформацію щодо типу темпераменту учасників ансамблю ми отримали в результаті педагогічних

спостережень та результатів тестового дослідження на заняттях із психології).

Варіативність форм роботи у навчальному народно-інструментальному ансамблі (теоретичної і практичної, індивідуальної, парної та групової) сприяла активізації пізнавальної діяльності студентів, а також підтримці робочого ритму заняття в ансамблевому класі.

На *третьому етапі* експериментального навчання (VII семестр) здійснювалась практична реалізація набутих студентами фахових компетентностей у практичній роботі з навчальним ансамблем.

Формування професійно-особистісних якостей студентів на цьому етапі здійснювалось у процесі підготовки та проведення *ансамблевого практикуму* з теми «Я – керівник дитячого ансамблю народних інструментів» (тривалість практикуму – 15 хвилин у межах занять із ансамблевого класу). Цю тему ми обрали з урахуванням перспектив роботи наших випускників керівниками учнівських ансамблів центрів дитячої та юнацької творчості (шкільних, міських, обласних), а також з огляду на завдання педагогічної практики, яку мають проходити студенти IV курсу в закладах загальної середньої освіти.

Для учасників експериментальної групи окрім традиційних видів навчальної діяльності в ансамблевому класі необхідним було виконання таких *завдань*:

- формування позитивної мотивації до музично-педагогічної діяльності та дитячого ансамблевого виконавства; усвідомлення виховних функцій та художньої цінності музичного мистецтва;
- опанування теоретичного матеріалу щодо організації та діяльності дитячих народно-інструментальних колективів (принципи організації та діяльності, виконавський склад ансамблів, репертуар тощо);
- відпрацювання методів роботи з дитячим народно-інструментальним колективом на заняттях студентського навчального

ансамблю (моделювання педагогічних ситуацій та окремих видів діяльності керівника дитячого ансамблю);

- реалізація власного творчого потенціалу в інтерпретації ансамблевих творів; опанування елементарних навичок аранжування музичного матеріалу для певного складу виконавців;

- формування комунікативних умінь; застосування студентами спеціальної термінології, адаптованої для сприймання учнями певної вікової групи; ілюстрація комунікативних прийомів, необхідних для репетиційної роботи в дитячому ансамблі.

Опанування учасниками експериментальної групи теоретичного матеріалу з означеної теми передбачало засвоєння спеціальної літератури (визначених викладачем окремих розділів), у якій висвітлені:

- виховні функції та аксіологічні особливості музичного мистецтва (Б. Асаф'єв [20], Д. Кабалевський [100], Г. Коломієць [115], О. Лосєв [152], Л. Мазель [155], В. Медушевський [183], О. Олексюк [213], Г. Падалка [226], В. Холопова [308] та інші);

- різні аспекти теорії та методики роботи з учнівськими народно-інструментальними колективами (І. Барановська [26], П. Богонос [38], Т. Браніцька [43], В. Лабунець [137], І. Лаптев [138], В. Лапченко [139; 142], В. Лебедев [144; 145], І. Маринін [175], Т. Пляченко [240; 242] та інші).

Оскільки навчальні ансамблі є творчими лабораторіями, у яких студенти набувають досвід фахової діяльності, то на третьому етапі експериментального навчання студенти мали змогу опанувати основні навички роботи з народно-інструментальним колективом, які потім могли реалізувати в роботі з учнівськими ансамблями.

Для цього ми застосовували такі методи та види освітньої діяльності студентів, які неможливо відтворити в умовах лекційних та індивідуальних занять з фаху. Це – *моделювання педагогічних ситуацій* у навчальному ансамблі та *відпрацювання навичок керівництва інструментальним*

колективом (організаційні методи, репетиційна техніка, диригування ансамблем тощо).

Вивчаючи теоретичний аспект проблеми, студенти мали засвоїти, що правильно організоване початкове навчання в народно-інструментальному ансамблі має велике значення для подальшого музичного розвитку юних інструменталістів. Увагу студентів ми зосереджували на специфіці навчання в дитячому ансамблі та труднощах звуковидобування на струнно-щипкових інструментах (домрах, кобзах, бандурах, гітарах), а також на тому, що керівник дитячого народно-інструментального колективу має спрямувати свою увагу на формування в учнів музичних здібностей та початкових навичок гри на оркестровому інструменті.

З цією метою у проведенні ансамблевого практикуму учасники експериментальної групи відпрацьовували на студентському ансамблі методи навчання гри на народних інструментах. Починали з постановки – тримання інструмента, положення рук і всього корпусу, координація рухів тощо, оскільки неправильне положення рук та зайве напруження м'язів можуть стати перешкодою у виконавському розвитку учнів-початківців. Оволодіння постановкою ми радили студентам поділити на окремі етапи: 1) особливості посадки і тримання інструмента, урахування віку та фізичних можливостей виконавців, зручність та естетичність посадки, забезпечення свободи виконавських рухів; 2) закріплення найпростіших рухів лівої і правої рук; 3) тримання медіатора і звуковидобування на відкритих струнах, точна фіксація рухів; 4) координація рухів лівої та правої рук, подальший розвиток навичок звуковидобування із використанням пальців лівої руки та медіатора, багаторазове повторення вправ. Ці методичні прийоми студенти відпрацьовували під аудіозапис нескладних народних мелодій.

Залежно від інструмента і специфіки видобування на ньому звука (за допомогою медіатора або щипком пальця), студент мав пояснити та проілюструвати правильні прийоми звуковидобування, а також ознайомити ансамблістів з основними штрихами, характерними для конкретного

інструмента. Подібна організація початкового періоду навчання в народно-інструментальному колективі доцільна не лише в роботі зі струнно-щипковими групами чи ансамблями, але і в роботі з ансамблями баяністів, ансамблями сопілкарів, ансамблями гітаристів та різноманітними мішаними народно-інструментальними складами.

У підготовці студентів до проведення ансамблевого практикуму ми розподіляли теми так, щоби робота кожного студента імітувала певний вид діяльності керівника дитячого ансамблю.

Приміром, обов'язковим було пояснення основ елементарної музичної грамоти: розміщення нот на нотоносці; тривалість звуків і пауз; значення музичних розмірів та їх нотація; позначення вольти, репризи, фермати, тактових рисок, темпів, знаків альтерації, динамічних відтінків тощо; позначення штрихів (наприклад, для домри – удари медіатора, змінні удари медіатора, тремоло відокремлене, тремоло безперервне, *pizzicato* тощо); поняття стакато і легато. З метою виховання в ансамблістів відчуття ритму, темпу, динамічних відтінків та ансамблю в цілому студенти використовувати спеціальні вправи, які виконували окремими групами ансамблю на відкритих струнах (як у дитячому ансамблі), а один із студентів виконував партію супроводу (на баяні, акордеоні чи бандурі). Музичний матеріал для таких вправ студенти підбирали самостійно, а головною умовою були оригінальність, ритмічне різноманіття та цікавий акомпанемент.

Учасники експериментальної групи також мали опанувати навички настроювання струнно-щипкових інструментів та ознайомитись із різними варіантами розміщення народно-інструментальних колективів у навчальній аудиторії та на концертній естраді. У моделюванні таких ситуацій роль учнів виконували студенти, ставлячи цікаві запитання і створюючи непередбачувані педагогічні ситуації.

У процесі такої активної навчальної роботи студенти мобілізують усі свої знання і вміння, щоби створити обстановку творчості, продемонструвати

свою педагогічну й музично-методичну компетентність та оригінальний стиль роботи з дитячим ансамблем.

Водночас виконання студентами ролі керівника дитячого народно-інструментального ансамблю виявило проблемні аспекти фахової підготовки, а саме – невміння самотійно аранжувати музичний матеріал. Навіть маючи належний рівень підготовки з гармонії та хорового аранжування, студенти не спроможні самотійно виконати перекладення та інструментування творів для дитячих ансамблів. Це завдання виявилось посильним для тих студентів, які закінчили відповідні відділи музичних училищ, а також для тих, хто має добрі музичні здібності й на інтуїтивному рівні може виконати цю роботу.

Тому до виконання таких творчих завдань долучався і викладач-експериментатор, маючи досвід інструментування та аранжування творів для різного складу народно-інструментальних ансамблів (див. Додаток Д).

Обов'язковим в опануванні такого складного виду діяльності був аналіз різних варіантів аранжування творів для дитячих народно-інструментальних колективів. Яскравим зразком інструментування для дитячих ансамблів слугували «Жартівлива полька» та «Українська танцювальна» в обробці В. Лапченка [139]. Ми акцентували увагу студентів на основних прийомах адаптації твору для виконання учнями певної вікової групи. До таких прийомів ми відносимо: зміну тональності з метою зручності виконання на щипкових або духових народних інструментах; розподіл тематичного матеріалу твору відповідно до правил інструментування й перекладення; розподіл сольних епізодів між виконавцями з належним рівнем підготовки; спрощення виконавських прийомів (мелізми тощо) відповідно до рівня підготовки учнів; збагачення гармонічної фактури акомпанементу для зацікавлення учнів народно-інструментальним виконавством.

З метою засвоєння навичок інструментування та аранжування ми рекомендували студентам праці Г. Банщикова [25], В. Гуцала [77], В. Дейнеги [81], І. Лаптева [98], С. Коробецької [122], В. Лапченка [139], Д. Пшеничного [258] та інших. В опануванні практичних навичок адаптації

музичного матеріалу для дитячих народно-інструментальних ансамблів ми пропонували студентам твори композиторів-класиків для дітей, які є дуже зручними для перекладення й інструментування: Л. Боккеріні, «Менует»; Й. Брамс, «Колискова»; К. Вебер, «Хор мисливців» з опери «Чарівний стрілець»; Д. Кабалевський, «Легкі варіації на тему української народної пісні»; П. Чайковський, «Неаполітанська пісня» із «Дитячого альбому»; Ф. Шуберт, «Музичний момент» тощо.

Метою *четвертого етапу* експериментального навчання в ансамблевому класі (VIII семестр) було: удосконалення навичок роботи з інструментальним колективом; опанування практичних методів засвоєння репертуару навчального студентського народно-інструментального ансамблю; формування професійно-особистісних якостей студентів у процесі освітньої та концертно-виконавської діяльності.

На завершальному етапі експериментального навчання тривалість ансамблевого практикуму складала 15 – 20 хвилин, а завдання для студентів ускладнено. Тема для учасників експериментальної групи: «Я – керівник навчального народно-інструментального колективу».

Зміст ансамблевого практикуму для студентів IV курсу ми розробляли з урахуванням специфіки концертної діяльності вчителя музичного мистецтва та репетиційної роботи керівника народно-інструментального ансамблю, на основі чого для учасників експериментальної групи було визначено такі *завдання*:

- опанування технології практичної роботи зі студентським інструментальним колективом та засвоєння методів роботи над концертним репертуаром ансамблю;
- формування загальної культури (культура мовлення, культура поведінки, культура одягу) та сценічної майстерності (стиль репетиційної роботи, концертно-виконавська психотехніка, сценічна культура);
- орієнтація на професійний ідеал (кращих виконавців-інструменталістів, керівників музичних колективів) та виховання в собі

відповідних якостей; саморозвиток і самовдосконалення відповідно до створеного ідеалу);

– спрямування музично-творчої діяльності на розвиток власного духовного потенціалу (формування толерантності, духовності та ціннісних орієнтацій у галузі музичного мистецтва; творча самореалізація студентів у колективній музично-виконавській діяльності).

Формування професійно-особистісних якостей студентів здійснювалось у процесі організаційної роботи в ансамблевому класі, яка передбачала: а) підготовку аудиторії до заняття, організацію роботи інших студентів із підготовки пюпітрів і нот, розміщення оркестрових груп та окремих виконавців з урахуванням акустичних особливостей інструментів і приміщення; б) підготовку інструментарію до заняття, допомогу студентам молодших курсів у настроюванні інструментів перед початком занять, приведення інструментів у належний стан після репетиції; в) допомогу керівникові навчального ансамблю в організації та проведенні культурно-освітньої роботи колективу.

Практична робота учасників експериментальної групи із навчальним ансамблем полягала у засвоєнні навичок репетиційної роботи (реалізація виконавського плану твору; робота над ансамблем в окремих групах, гармонічним строем, ритмічним ансамблем; апробація навичок управління ансамблем – застосування елементів диригування з інструментом у руках). Завданням цього виду освітньої діяльності було формування в учасників експериментальної групи педагогічного такту, професійного іміджу та власного стилю роботи з навчальним народно-інструментальним колективом

Важливою професійною якістю, яку необхідно було формувати у студентів, ми вважаємо здатність відбирати для роботи з інструментальним ансамблем високохудожні твори вітчизняної та зарубіжної музики, що сприяло розширенню художньо-естетичного досвіду ансамблістів та поповненню педагогічного репертуару новими творами.

Саме робота над ансамблевим репертуаром дала змогу виявити рівень сформованості в учасників експериментальної групи професійно-особистісних якостей, необхідних для музично-педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Перш ніж перейти до безпосередньої роботи над репертуаром навчального ансамблю, учасники експериментальної групи мали ознайомитись із робочою програмою з ансамблевого класу, проаналізувати навчальний репертуар, спостерігати за роботою викладача-керівника навчального ансамблю, підготувати нотний матеріал (партитури, ансамблеві партії), узгодити з викладачем план роботи над конкретними творами тощо.

Для ефективного проведення своєї частини ансамблевого практикуму кожен учасник експерименту мусив продумати такі важливі аспекти роботи з ансамблем, як: а) ретельне планування методів роботи над ансамблевим твором (знання партитури, передбачення виконавських труднощів окремих партій, слуховий і візуальний контроль за виконанням штрихів, уміння виявити на слух огріхи виконання окремих партій, аналіз загальної ансамблевої звучності тощо); б) налагодження творчої взаємодії студента-керівника та виконавців; закріплення власних вербальних умінь; в) формування власного стилю роботи з колективом (оригінальність репетиційної техніки, поєднання різних стилів спілкування з колективом та окремими виконавцями, специфічне оперування комунікативними засобами і прийомами тощо); г) самоаналіз та самокоригування своєї діяльності.

У процесі підготовки до ансамблевого практикуму викладач проводив також індивідуальну роботу з кожним студентом над його творчим іміджем – зовнішнім виглядом (одяг, зачіска, аксесуари тощо), сценічним образом (сценічний рух, міміка, жести, манера спілкування з уявною публікою тощо).

Однією з обов'язкових умов успішного проходження ансамблевого практикуму було виконання учасником експерименту сольної партії в одному з ансамблевих творів (це може бути або твір для оркестрового інструменту у супроводі ансамблю, або ж епізодичні сольні фрагменти в

ансамблевих творах). Для цього можна було брати як твори, робота над яким вже проводилась у класі навчального ансамблю, так і твори, які вибрав сам студент відповідно до свого виконавського рівня.

З метою теоретичної підготовки до цього виду діяльності ми радили студентам ознайомитись із мистецтвознавчою і методичною літературою, у якій на науковому рівні обґрунтовано специфіку ансамблевого виконавства (М. Голючек [63], Р. Давидян [80], Ж. Клименко [109], М. Моїсєєва [190], І. Польська [246], М. Різолі [260] та інші).

Виконання сольних партій одночасно з управлінням ансамблем виявилось занадто складним завданням для деяких студентів. Але навчання на високому рівні складності завжди активізує роботу учасників колективу, а також спонукає їх до саморозвитку і самовдосконалення. Специфічним у такій діяльності є те, що одночасно треба контролювати і свою техніку гри, і звучання ансамблю, а також застосовувати елементи диригентських жестів у моменти початку та закінчення гри, у моменти зміни темпу, динамічних відтінків та агогічних відхилень. Такими навичками володіє викладач ансамблевого класу, щоразу демонструючи їх на заняттях і концертах. Будучи ознакою професіоналізму музиканта, ці навички «шліфуються» роками у процесі систематичної творчої діяльності. Але їх основи необхідно і можливо закладати ще в процесі фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Для виконання означеного завдання учасникам експерименту окрім роботи над сольною партією необхідно було подолати так зване концертне хвилювання, яке є перепорою для досягнення високого виконавського рівня у процесі будь-якого публічного виступу.

Порадниками у цьому питанні завжди виступають викладачі інструментально-виконавських дисциплін та керівники навчальних ансамблів і оркестрів. Психологічні аспекти сценічного хвилювання та методи їх подолання описані й науково обґрунтовані у дослідженнях А. Готсдінера [68], В. Петрушина [235], Л. Слуцької [275], Б. Теплова [287; 288], Г. Ципіна [315; 316] та інших, а методичний аспект підготовки музикантів-

інструменталістів до сценічної діяльності висвітлено у працях Л. Котової [124]. Окремі розділи цих наукових робіт ми рекомендували студентам у підготовці до ансамблевого практикуму та концертно-виконавської діяльності.

Музичним матеріалом на цьому етапі експериментального навчання слугували твори вітчизняних і зарубіжних композиторів: Арт ван Дам, «Очі чорні»; В. Власов, «Basso ostinato»; Х. Герлах, «Інтермеццо»; Є. Дербенко, «Колаж на теми з опери Ж. Бізе «Кармен»; Р. Гальяно, «Tango pour Clod»; В. Губанов, «Ретро-вальс» (інструментування М. Малахової); В. Дашкевич, «Увертюра до к/ф «Шерлок Холмс»; Є. Дога – А. Гайдено, «Паризький каскад» (інструментування М. Малахової); А. Локателлі, «Tequila»; А. П'яццолла, «Libertango», «Calambre», «La muerte del Angel»; М. Табандіс, «Вальс-мюзет»; Ю. Шахнов, «Карусель» (інструментування М. Малахової).

Самостійну роботу учасників експериментальної групи над ансамблевим твором ми рекомендували здійснювати у такій послідовності: 1) ознайомитись із партитурою твору, прослухати музичний твір у виконанні різних колективів (аудіо- або відеозапис), проаналізувати стилістичні особливості та ансамблеву техніку; 2) обрати власний варіант інтерпретації твору та спроектувати його виконавський план; 3) порівняти свою методику роботи над твором із роботами інших студентів і викладача; 4) визначити способи самовдосконалення та самокоригування відповідно до завдань цього етапу експериментального навчання. Зміст самостійної роботи студентів детально розкрито в розробленій нами робочій навчальній програмі з оркестрового класу для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Додаток В. 1).

Результати формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному колективі за розробленою нами методикою наведено в наступному підрозділі.

3.2. Експериментальна перевірка ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі

У процесі експериментального дослідження ми здійснили перевірку ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних ансамблях. З цією метою було проведено нульовий зріз та чотири контрольні зрізи в експериментальній і контрольній групах, за результатами яких здійснено порівняльний аналіз отриманих за ходом формувального етапу експериментальних даних.

Така кількість контрольних зрізів обумовлена тим, що фахова підготовка майбутніх бакалаврів музичного мистецтва у навчальних ансамблях здійснюється протягом чотирьох навчальних років, а процес формування професійно-особистісних якостей є тривалим і потребує поетапного впровадження визначених форм і методів навчання. Тому визначення результатів підготовки студентів за запропонованою методикою здійснювалось на кожному етапі експериментального навчання – наприкінці V, VI, VII та VIII семестрів.

Завданням *нульового зрізу* формувального етапу експерименту було формування складу експериментальної (ЕГ) та контрольної (КГ) груп із студентів Київського університету імені Бориса Грінченка, а також забезпечення їх максимальної ідентичності щодо кількості учасників (по 60 студентів в ЕГ і КГ) та наявного рівня професійно-особистісних якостей, який визначався за показниками мотиваційно-ціннісного, творчодіяльнісного й особистісного критеріїв (див. підрозділ 2.1).

Порівняння розподілу учасників експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості професійно-особистісних якостей відповідно до результатів нульового зрізу формувального етапу експерименту здійснено

із застосуванням методів математичної статистики. Ці дані наведено в таблиці 3.2.7 (див. далі).

Рівні сформованості у майбутніх учителів музичного мистецтва професійно-особистісних якостей визначались у процесі виконання контрольних завдань в ансамблевому класі, зміст яких полягав у проведенні фрагменту роботи над нескладним ансамблевим твором (обсягом 8 або 16 тактів), що потребувало від студентів залучення знань із різних фахових дисциплін та здатності їх застосувати у конкретних ситуаціях. З вимогами щодо цього завдання студенти були ознайомлені заздалегідь і мали змогу підготуватися до його виконання.

Результати сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної та контрольної груп за даними нульового зрізу формувального етапу експерименту представлено в таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1

**Результати нульового зрізу
(формувальний етап педагогічного експерименту)**

Рівні, групи Професійно- особистісні якості	Низький рівень (%)		Середній рівень (%)		Високий рівень (%)	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Професійно-педагогічні якості	30	26,7	68,3	70	1,7	3,3
Музично-творчі якості	18,4	15	73,3	75	8,3	10
Соціально-особистісні якості	31,7	33,3	65	65	3,3	1,7
Усереднений показник (у %)	26,7	25	68,9	70	4,4	5

Наведені в таблиці 3.2.1 результати нульового зрізу формувального етапу експерименту свідчать про те, що за ходом виконання респондентами контрольних завдань було зафіксовано мінімальну перевагу учасників контрольної групи над учасниками експериментальної групи щодо сформованості професійно-особистісних якостей.

У процесі I – IV контрольних зрізів здійснено проміжні вимірювання рівнів сформованості у респондентів домінантних складових професійно-особистісних якостей за показниками мотиваційно-ціннісного, творчодіяльнісного й особистісного критеріїв (див. Додаток Е).

Терміни проведення контрольних зрізів встановлювалися відповідно до визначених нами етапів експериментального навчання (див. підрозділ 3.1). На відміну від нульового зрізу, де проводилося загальне оцінювання рівня сформованості професійно-особистісних якостей респондентів, під час I – IV контрольних зрізів оцінювалось виконання контрольних завдань певного рівня складності відповідно до завдань конкретного етапу експерименту.

Перший контрольний зріз було проведено в кінці V семестру під час модульного контролю з дисципліни «Оркестровий клас» (в межах якої функціонують навчальні ансамблі), яку згідно з нормативною частиною навчального плану вивчають усі студенти – учасники експериментальної та контрольної груп.

Виконання студентами контрольних завдань на цьому етапі експерименту передбачало залучення знань з історії музики, основного й додаткового музичних інструментів, оркестрового класу, а також потребувало самостійного вивчення деяких аспектів інструментального виконавства та інструментознавства.

Завдання полягало в тому, щоб у стислій формі за 5 – 7 хвилин донести до учасників навчального ансамблю нову теоретичну інформацію, необхідну для формування фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Теми теоретичних завдань охоплювали різні аспекти: 1) історія оркестрово-ансамблевого виконавства; 2) перші оркестри та інструментальні ансамблі; 3) оркестри та ансамблі у соціокультурному просторі України; 4) навчальні та аматорські музично-інструментальні колективи; 5) види навчальних ансамблів у системі освіти; 6) інструментальний склад оркестрів та ансамблів народних інструментів; 7) особливості організації та діяльності

професійних оркестрів та ансамблів народної музики; 8) специфіка роботи навчальних народно-інструментальних колективів.

В оцінюванні діяльності учасників експериментальної і контрольної груп урахувались: мотиваційний аспект, рівень ерудиції студента, змістовність інформації, педагогічний такт, здатність володіти собою в процесі публічного висвітлення підготовленої інформації, культура мовлення, артистичність тощо.

У виконанні контрольних завдань учасниками експериментальної та контрольної груп на цьому етапі експерименту не виявлено яскравої динаміки у формуванні професійно-особистісних якостей, оскільки студенти за короткий проміжок часу не встигли опанувати деякі фахово необхідні уміння, але вже адаптувалися до специфіки виконання цих завдань та виявили зацікавленість у професійному самовдосконаленні.

Під час першого контрольного зрізу в показниках високого рівня було зафіксовано незначну перевагу учасників експериментальної групи. Про це свідчать результати, наведені в таблиці 3.2.2.

Таблиця 3.2.2

**Результати першого контрольного зрізу
(формувальний етап педагогічного експерименту)**

Рівні, групи Професійно-особистісні якості	Низький рівень (%)		Середній рівень (%)		Високий рівень (%)	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Професійно-педагогічні якості	28,4	23,3	65	73,3	6,7	3,4
Музично-творчі якості	16,7	13,3	73,3	76,7	10	10
Соціально-особистісні якості	33,3	31,7	60	66,6	6,7	1,7
Усереднений показник (у %)	26,1	22,8	66,1	72,2	7,8	5

Зіставлення результатів першого контрольного та нульового зрізів у експериментальній групі показало, що в кінці першого етапу педагогічного експерименту низький рівень сформованості професійно-особистісних якостей залишився майже незмінним (26,7 % – 26,1%), середній – зменшився з 68,9 % до 66,1 %, а високий рівень зріс із 4,4 % до 7,8 %. Щодо студентів контрольної групи, то їхні результати свідчать про те, що у виконанні контрольних завдань вони спиралися лише на досвід, набутий на заняттях з інструментально-виконавських та інших фахових дисциплін, змістом яких не передбачене вивчення означеної інформації. У показниках контрольної групи простежуються мінімальні позитивні зміни: низький рівень зменшився з 25 % до 22,8 %, середній зріс із 70 % до 72,2 %, високий рівень залишився незмінним – 5 %.

Другий контрольний зріз було проведено під час підсумкового контролю з оркестрового/ансамблевого класу (VI семестр). Контрольні завдання було ускладнено, а термін їх виконання збільшено до 10 – 12 хвилин.

Змістом контрольних завдань було передбачене проведення художньо-педагогічного, музично-теоретичного та виконавського аналізу ансамблевих творів, партитур, нотного тексту окремих партій, а також визначення виконавського плану роботи над музичним твором. З цією метою для виконання контрольних завдань були відібрані твори, інструментально-виконавська робота над якими вже проводилась на заняттях навчального ансамблю. Для теоретичного аналізу партитур ми підбирали нескладні інструментальні п'єси, які в подальшому студенти можуть використовувати в роботі з дитячими оркестрами та ансамблями.

У виконанні завдань другого контрольного зрізу студенти мали застосовувати знання з музично-теоретичних та музично-історичних дисциплін (визначення епохи, у яку жив композитор; виявлення стилєвих і жанрових ознак музичного твору та характеру його виконання; гармонічний аналіз партитури; мелодичний аналіз окремих партій тощо). Завдання

студентів полягало у свідомому використанні набутого за час навчання професійного досвіду для створення оригінального проєкту роботи над ансамблевим твором, у процесі чого максимально виявлялися необхідні для виконання поставлених завдань професійно-особистісні якості.

Результати другого контрольного зрізу формувального етапу педагогічного експерименту наведені в таблиці 3.2.3.

Таблиця 3.2.3

**Результати другого контрольного зрізу
(формувальний етап педагогічного експерименту)**

Рівні, групи Професійно- особистісні якості	Низький рівень (%)		Середній рівень (%)		Високий рівень (%)	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Професійно-педагогічні якості	25	23,3	66,7	73,3	8,3	3,4
Музично-творчі якості	13,3	10	75	76,7	11,7	13,3
Соціально-особистісні якості	30	31,7	60	66,6	10	1,7
Усереднений показник (у %)	22,8	21,7	67,2	72,2	10	6,1

Порівняльний аналіз результатів першого та другого контрольних зрізів показав, що в експериментальній групі кількість досліджуваних, які продемонстрували низький рівень, зменшилась на 3,3 %, середній – на 1,1 %. Водночас показники високого рівня в експериментальній групі зросли на 2,2 %. Результати учасників контрольної групи є такими: низький рівень знизився на 1,1 %, середній залишився незмінним (72,2 %), високий рівень зріс на 1,1 %. Наведені дані свідчать про хоч і незначну, але все ж таки перевагу учасників експериментальної групи над учасниками контрольної групи у виконанні завдань другого етапу формувального експерименту.

Метою *третього контрольного зрізу* було виявлення в учасників педагогічного експерименту здатності реалізувати набуті за час навчання компетентності та професійно-особистісні якості у практичній роботі з навчальним ансамблем, коли студенти виконували роль керівника та учасників дитячого народно-інструментального колективу. Для цього під час модульного контролю в оркестровому та ансамблевому класах (VII семестр) було застосовано метод моделювання педагогічних ситуацій та окремих видів фахові діяльності вчителя музичного мистецтва як керівника дитячого ансамблю, що передбачало здатність студентів реалізувати специфічні методи навчання дітей гри на оркестрових інструментах. Ускладнення контрольних завдань обумовило збільшення тривалості їх виконання до 15 хвилин.

За ходом третього контрольного зрізу оцінювалися професійно-особистісні якості респондентів за такими показниками: рівень мотивації в опануванні методів роботи з інструментальним колективом; усвідомлення значення цього виду діяльності; музично-методична компетентність; свідоме чи інтуїтивне застосування методів роботи з ансамблем; рівень реалізації власного творчого потенціалу в інтерпретації музичних творів (виконавській і словесній); індивідуальні психологічні особливості (швидкість реакції, темперамент, активність, виконавська психотехніка, урівноваженість емоцій тощо), морально-етичні якості та педагогічний такт; доцільність застосування спеціальної музичної термінології у процесі роботи з уявним дитячим музичним колективом; навички вербальної та невербальної комунікації; наявність власного стилю роботи з інструментальним колективом, творчий імідж студента.

Динаміка професійного зростання учасників експериментальної та контрольної груп і на цьому етапі педагогічного експерименту є різною. Низький рівень продемонстрували 13,3 % учасників експериментальної групи та 18,3 % учасників контрольної групи, середній рівень – відповідно 68,9 % та 74,4 %, високий – 17,8 % та 7,3 %.

Результати третього контрольного зрізу формувального етапу педагогічного експерименту наведені в таблиці 3.2.4.

Таблиця 3.2.4

**Результати третього контрольного зрізу
(формувальний етап педагогічного експерименту)**

Рівні, групи Професійно-особистісні якості	Низький рівень (%)		Середній рівень (%)		Високий рівень (%)	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Професійно-педагогічні якості	15	20	66,7	73,3	18,3	6,7
Музично-творчі якості	8,3	10	73,4	80	18,3	10
Соціально-особистісні якості	16,7	25	66,6	70	16,7	5
Усереднений показник (у %)	13,3	18,3	68,9	74,4	17,8	7,3

Четвертий контрольний зріз було проведено серед студентів четвертого курсу під час складання заліків та екзаменів з оркестрового й ансамблевого класів (VIII семестр). Контрольні завдання знову ускладнено, а тривалість їх виконання складала 15 – 20 хвилин.

Учасники експериментальної та контрольної груп мали продемонструвати професійно-особистісні якості, набуті у процесі концертно-виконавської діяльності та педагогічної практики, а саме: навички репетиційної роботи з інструментальним колективом; педагогічно доцільне застосування методів роботи над концертним репертуаром навчального ансамблю; загальну культуру (культура мовлення, культура поведінки, культура одягу); комунікативну толерантність; індивідуальний стиль роботи та творчий імідж; здатність до самокоригування і самовдосконалення; сценічну майстерність (володіння оркестровим інструментом, концертно-виконавська психотехніка, сценічна культура, артистизм тощо).

Оцінювання рівнів сформованості професійно-особистісних якостей учасників експериментальної та контрольної груп здійснювалось за показниками мотиваційно-ціннісного, творчо-діяльнісного й особистісного критеріїв (таблиця 3.2.5).

Таблиця 3.2.5

**Результати четвертого контрольного зрізу
(формувальний етап педагогічного експерименту)**

Рівні, групи Професійно-особистісні якості	Низький рівень (%)		Середній рівень (%)		Високий рівень (%)	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Професійно-педагогічні якості	11,7	20	65	75	23,3	5
Музично-творчі якості	3,3	6,7	75	81,7	21,7	11,6
Соціально-особистісні якості	11,7	21,7	68,3	71,7	20	6,6
Усереднений показник (у %)	8,9	16,1	69,4	76,1	21,7	7,8

За даними четвертого контрольного зрізу низький рівень продемонстрували 16,1 % учасників контрольної групи, середній – 76,1 %, високий – 7,8 %. А учасники експериментальної групи, які навчалися за розробленою нами методикою, у процесі четвертого контрольного зрізу показали явну перевагу у сформованості професійно-особистісних якостей: низький рівень зафіксовано у 8,9 % респондентів, середній – у 69,4 %, високий – у 21,7 %.

Результати початкового й завершального діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей учасників експериментальної та контрольної груп наведені в таблиці 3.2.6.

Таблиця 3.2.6

**Результати початкового й завершального діагностування рівнів
сформованості професійно-особистісних якостей учасників
педагогічного експерименту**

Рівні, групи Професійно- особистісні якості	До експерименту						Після експерименту					
	ЕГ			КГ			ЕГ			КГ		
	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.
Професійно-педагогічні якості	30	68,3	1,7	26,7	70	3,3	11,7	65	23,3	20	75	5
Музично-творчі якості	18,4	73,3	8,3	15	75	10	3,3	75	21,7	6,7	81,7	11,6
Соціально-особистісні якості	31,7	65	3,3	33,3	65	1,7	11,7	68,3	20	21,7	71,7	6,6
Усереднений показник (у %)	26,7	68,9	4,4	25	70	5	8,9	69,4	21,7	16,1	76,1	7,8

*Н. – низький рівень, С. – середній рівень, В. – високий рівень

Для порівняння наведених у таблиці 3.2.6 результатів початкового й завершального діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва ми використовували непараметричний критерій Пірсона χ^2 [268].

Критерій Пірсона χ^2 призначений для зіставлення двох розподілів: 1) емпіричного з теоретичним, наприклад, рівномірним або нормальним; 2) одного емпіричного розподілу з іншим емпіричним розподілом. У нашому дослідженні ми зіставляємо розподіли учасників експериментальної та контрольної груп на початку (нульовий зріз) та по закінченню експерименту (IV контрольний зріз) за рівнями сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва, тобто порівнюємо емпіричні розподіли.

Вихідні дані для розрахунків бралися із таблиць Е. 5, Е. 6, Е. 13, Е. 14 (див. Додаток Е). Для розрахунків використовувались абсолютні частоти, як це прийнято для критерію Пірсона χ^2 . Чисельність експериментальної та контрольної груп на формуальному етапі педагогічного експерименту складала по 60 осіб (загалом 120 осіб). Результати розрахунків представлено в таблиці 3.2.7.

Таблиця 3.2.7

Результати порівняння розподілу учасників експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона χ^2 (формульний етап педагогічного експерименту)

Професійно-особистісні якості	Порівняння розподілів			
	ЕГ та КГ (нульовий зріз)	ЕГ та КГ (IV зріз)	ЕГ (нульовий зріз, IV зріз)	КГ (нульовий зріз, IV зріз)
Професійно-педагогічні якості	0,463	8,862*	16,157****	0,875
Музично-творчі якості	0,302	2,637	9,798**	2,170
Соціально-особистісні якості	0,359	5,848	12,731**	3,480
Усереднений показник	0,054	5,366	12,151**	1,669

Примітка: * – відмінності між розподілами значущі на рівні 0,05; ** – на рівні 0,01; *** – на рівні 0,001.

Аналіз наведених у таблиці 3.2.7 даних свідчить про те, що ми не спостерігаємо відмінностей у розподілах учасників експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості професійно-особистісних якостей на початковому етапі (нульовий зріз) формуального експерименту (відповідні емпіричні значення критерію Пірсона χ^2 : 0,463; 0,302; 0,359; 0,054). Водночас можна спостерігати значущі відмінності на рівні 0,05 за складовою «професійно-педагогічні якості» між експериментальною та

контрольною групами на завершальному етапі (IV контрольний зріз) формувального експерименту.

При порівнянні даних експериментальної групи на початковому (нульовий зріз) та завершальному (IV контрольний зріз) етапах формувального експерименту ми отримали значущі відмінності за всіма показниками: на рівні 0,001 для професійно-педагогічних якостей; на рівні 0,01 для музично-творчих, соціально-особистісних та усередненого показника. Що стосується порівняння контрольної групи до та після експерименту, то тут ми не спостерігаємо значущих відмінностей на рівні 0,05 за жодним показником.

Ми також оцінили розмір ефекту [327] для експериментальної та контрольної груп, обчисливши статистику V Крамера (таблиця 3.2.8) за формулою:

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \cdot df}}, \text{ де } n - \text{загальна кількість спостережень, } df - \text{число ступенів}$$

свободи таблиці контингенції; χ^2 – відповідне емпіричне значення критерію. Відмінності між експериментальною та контрольною групами щодо розміру ефекту наочно представлено в таблиці 3.2.8.

Таблиця 3.2.8

Розмір ефекту при порівнянні розподілів експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона χ^2 (формувальний етап педагогічного експерименту)

Професійно-особистісні якості	V Крамера	
	ЕГ на початковому та завершальному етапах експерименту	КГ на початковому та завершальному етапах експерименту
Професійно-педагогічні якості	0,37	0,09
Музично-творчі якості	0,29	0,13
Соціально-особистісні якості	0,33	0,17
Усереднений показник	0,32	0,12

На рисунку 3.2.1 можемо спостерігати більшу величину розміру ефекту в експериментальній групі, порівняно з контрольною, за усіма показниками. Усереднений показник 0,32 показує на близький до високого розмір ефекту (0,35 – високий).

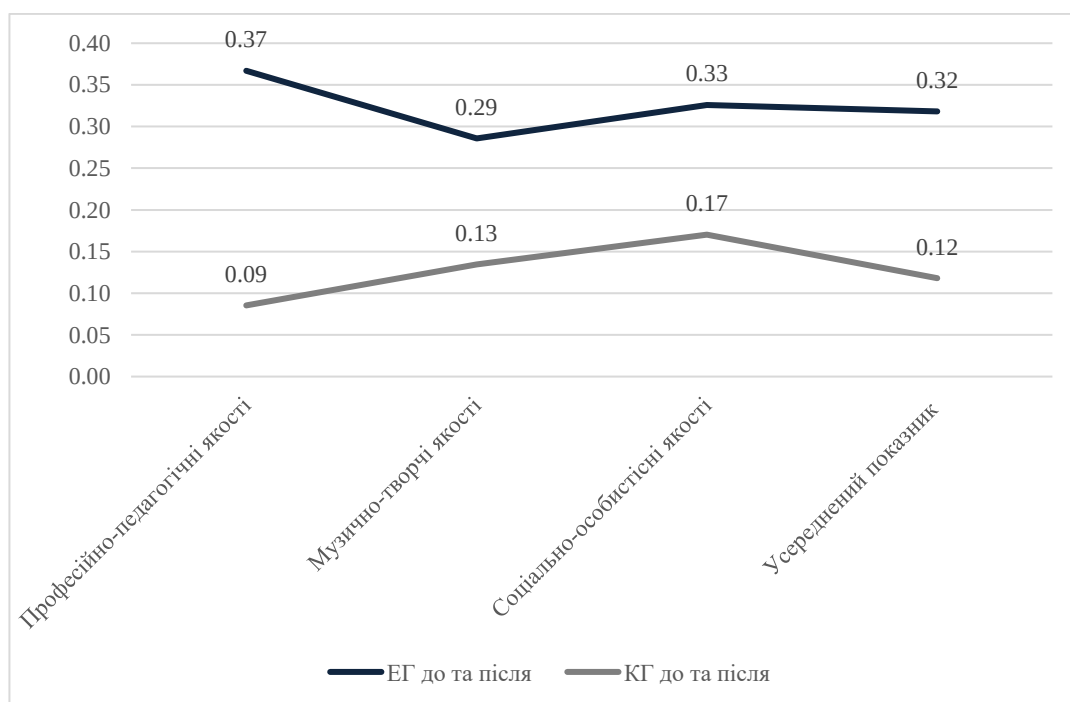

Рис. 3.2.1. Порівняння розмірів ефектів (V Крамера) експериментальної та контрольної груп для критерію Пірсона χ^2

Аналіз змін, що відбулися в експериментальній та контрольній групах від нульового до четвертого контрольного зрізу, дає змогу зробити висновки про те, що рівні сформованості професійно-особистісних якостей (професійно-педагогічних, музично-творчих, соціально-особистісних) значно підвищився в експериментальній групі, у порівнянні з контрольною групою, навчання в якій здійснювалося за традиційною методикою.

Отже, результати нульового – четвертого контрольних зрізів дали змогу на формуальному етапі педагогічного експерименту виявити перевагу учасників експериментальної групи над учасниками контрольної групи у рівні сформованості професійно-особистісних якостей.

Перевірку ефективності запропонованої методики здійснено на основі порівняння даних початкового й завершального діагностування (таблиця 3.2.9).

Таблиця 3.2.9

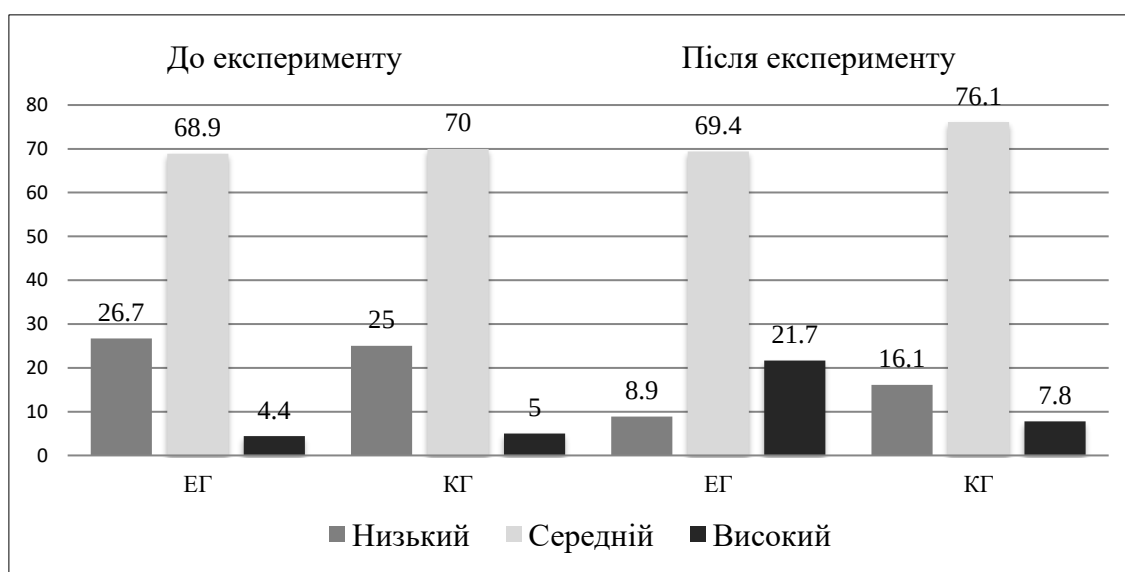
**Динаміка рівнів сформованості професійно-особистісних якостей
учасників педагогічного експерименту**

Рівні	Усереднені показники (у %)			
	До експерименту		Після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	26,7	25	8,9	16,1
Середній	68,9	70	69,4	76,1
Високий	4,4	5	21,7	7,8

Наведені в таблиці 3.2.9 дані наочно зображені в гістограмі 3.2.1.

Гістограма 3.2.1

**Динаміка рівнів сформованості професійно-особистісних якостей
учасників педагогічного експерименту**

Метою **контрольного етапу** педагогічного експерименту була перевірка ефективності запропонованої методики в закладах вищої освіти, які були залучені до експерименту, а головними **завданнями** визначено:

1) упровадження авторської методики в освітній процес Київського університету імені Бориса Грінченка (Інститут мистецтв, кафедра інструментально-виконавської майстерності), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського, кафедра інструментального та оркестрового виконавства), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Педагогічний факультет, кафедра музичного мистецтва), Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Навчально-науковий інститут мистецтв імені Олександра Ростовського, кафедра інструментально-виконавської підготовки);

2) підтвердження доцільності застосування розробленої методики у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти.

До контрольного етапу експерименту було залучено 160 студентів означених університетів – по 80 в експериментальній та контрольній групах (див. Додаток А. 2, таблиця А. 2.1). Навчання в експериментальній групі проводилось за програмою, розробленою для формувального експерименту, і також здійснювалось поетапно (див. підрозділ 3.1).

Перед початком контрольного етапу були виявлені обізнаність респондентів у сфері оркестрово-ансамблевого виконавства, їхнє ставлення до цього виду освітньої діяльності, рівень інструментально-виконавської підготовки студентів III – IV курсів та загальний рівень сформованості професійно-особистісних якостей.

На цьому етапі експерименту були використані ті ж форми, методи й засоби навчання, що й на формувальному етапі.

У комплектуванні експериментальної та контрольної груп ми виходили з того, що до складу кожної групи мають увійти студенти з різним рівнем

фахової підготовки: студенти, що закінчили до вступу в університет школи мистецтв (або музичні школи); студенти, які мають середню спеціальну освіту (закінчили музичні коледжі, коледжі культури і мистецтв); студенти, які пройшли підготовку в музичних студіях та інструментальних гуртках. За нашим припущенням, це мало сприяти ефективності творчого спілкування студентів з різним рівнем доуніверситетської підготовки. Студенти з низьким рівнем музично-теоретичної та інструментальної підготовки під час виконання контрольних завдань орієнтувалися на більш підготовлених студентів і намагалися досягти таких самих результатів. А студенти, які вже мали певний досвід ансамблевого виконавства, у процесі навчання проходили своєрідну педагогічну практику. Такий спосіб комплектування навчальних груп характерний і для навчальних оркестрів та ансамблів, до складу яких входять студенти різних курсів.

Порівняння розподілу учасників експериментальної та контрольної груп за рівнями сформованості професійно-особистісних якостей відповідно до результатів нульового зрізу контрольного етапу експерименту здійснено із застосуванням статистичних методів. Ці дані наведено в таблиці 3.2.11 (див. далі).

На контрольному етапі експериментального дослідження нашу методику було впроваджено не тільки в народно-інструментальних ансамблях, але й у різноманітних студентських ансамблях однорідного складу – ансамблях скрипалів, гітаристів, бандуристів, баяністів (залежно від того, скільки виконавців на цих інструментах навчається на факультеті або в інституті), що дало можливість у кожному університеті створити і експериментальну, і контрольну групи.

Контингент учасників контрольного етапу педагогічного експерименту наведено в Додатку А. 2 (Таблиця А. 2.1).

Аналіз результатів нульового – четвертого зрізів контрольного етапу експерименту уможливив виявлення рівнів сформованості професійно-особистісних якостей респондентів, у результаті чого було зафіксовано

значну перевагу учасників експериментальної групи над учасниками контрольної групи за всіма показниками (таблиця 3.2.10).

Таблиця 3.2.10

**Порівняльна таблиця результатів нульового – четвертого зрізів
(контрольний етап педагогічного експерименту)**

Групи Рівні	Усереднені показники (у %)									
	0 зріз		I зріз		II зріз		III зріз		IV зріз	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Низький	27,1	26,7	26,3	22,5	22,5	22,5	13,7	18,7	8,3	16,2
Середній	67,9	68,3	66,2	72,5	67,5	71,2	70	75	70,8	75,9
Високий	5	5	7,5	5	10	6,3	16,3	6,3	20,9	7,9

Наведені в таблиці 3.2.10 дані контрольного етапу експерименту з незначними відхиленнями співпадають із показниками учасників експериментальної та контрольної груп, отриманими на формуальному етапі експериментального дослідження, що свідчить про доцільність застосованих наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів фахової підготовки студентів у навчальному ансамблі.

Для порівняння результатів початкового й завершального діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва на контрольному етапі експерименту ми (як і на формуальному етапі) використовували непараметричний критерій Пірсона χ^2 [268].

Вихідні дані для розрахунків бралися з таблиць Е. 15, Е. 16, Е. 23, Е. 24 (див. Додаток Е). Чисельність експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі педагогічного експерименту складала 80 осіб (загалом 160 осіб). Результати розрахунків представлено в таблиці 3.2.11.

Таблиця 3.2.11

Результати порівняння розподілів учасників експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона χ^2 (контрольний етап педагогічного експерименту)

Професійно-особистісні якості	Порівняння розподілів			
	ЕГ та КГ (нульовий зріз)	ЕГ та КГ (IV зріз)	ЕГ (нульовий зріз, IV зріз)	КГ (нульовий зріз, IV зріз)
Професійно-педагогічні якості	0,031	10,731**	17,792***	2,229
Музично-творчі якості	0,043	3,778	14,032***	4,649
Соціально-особистісні якості	0,029	9,236**	16,859***	2,608
Усереднений показник	0,004	6,198*	15,754***	2,852

Примітка: * – відмінності між розподілами значущі на рівні 0,05; ** – на рівні 0,01; *** – на рівні 0,001.

Аналіз наведених у таблиці 3.2.11 даних свідчить про те, що ми не спостерігаємо відмінностей у розподілах учасників експериментальної та контрольної груп за рівнем сформованості професійно-особистісних якостей на початку (нульовий зріз) контрольного етапу експерименту (відповідні емпіричні значення критерію Пірсона χ^2 : 0,031; 0,043; 0,029; 0,004). Водночас можна спостерігати значущі відмінності на рівні 0,01 за складовими «професійно-педагогічні якості» та «соціально-особисті якості» між експериментальною та контрольною групами по завершенні контрольного етапу педагогічного експерименту (на рівні 0,05 значущі відмінності за усередненим показником).

При порівнянні експериментальної групи на початковому та завершальному діагностуванні (нульовий зріз – IV зріз) контрольного етапу педагогічного експерименту ми отримали значущі відмінності за всіма показниками на рівні 0,001. Що стосується порівняння контрольної групи до

та після експерименту, то тут ми не спостерігаємо значущих відмінностей на рівні 0,05 за жодним показником.

Ми також оцінили розмір ефекту для експериментальної та контрольної груп, обчисливши статистику V Крамера [327] (таблиця 3.2.12).

Таблиця 3.2.12

Розмір ефекту при порівнянні розподілів експериментальної та контрольної груп за критерієм Пірсона χ^2 (контрольний етап педагогічного експерименту)

Критерій	V Крамера	
	ЕГ на початковому та завершальному діагностуванні	КГ на початковому та завершальному діагностуванні
Професійно-педагогічні якості	0,33	0,12
Музично-творчі якості	0,30	0,17
Соціально-особистісні якості	0,32	0,13
Усереднений показник	0,31	0,13

Відмінності між експериментальною та контрольною групами щодо розміру ефекту наочно представлено на рисунку 3.2.2.

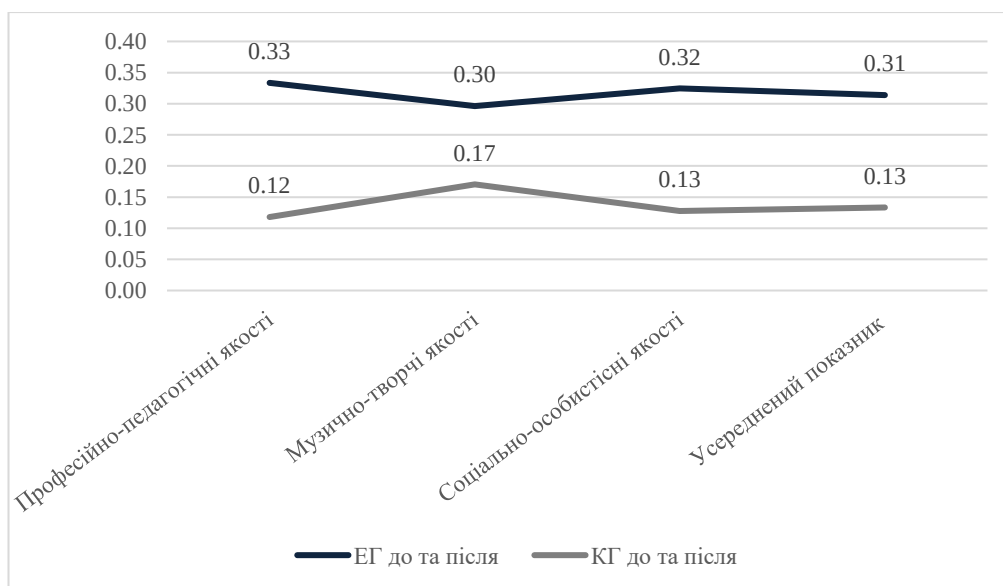

Рис. 3.2.2. Порівняння розмірів ефектів (V Крамера) експериментальної та контрольної груп для критерію Пірсона χ^2

На рисунку 3.2.2, як і на формувальному етапі експерименту, можемо спостерігати більшу величину розміру ефекту в експериментальній групі, порівняно з контрольною, за усіма показниками. Усереднений показник 0,32 показує на наближений до високого розмір ефекту (0,35 – високий для двох ступенів свободи).

Застосування статистичних методів у аналізі результатів експериментального дослідження дало змогу довести, що зміни, які відбулися в експериментальній групі у процесі контрольного етапу педагогічного експерименту, є значущими та перевищують за всіма показниками відмінності у контрольній групі.

Аналіз результатів контрольного етапу експериментального дослідження в інших умовах та на іншому складі студентів підтвердив ефективність розробленої методики та доцільність її застосування у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у закладах вищої освіти.

Отже, результати проведеної експериментальної роботи підтверджують доцільність застосування в ансамблевому класі визначених нами наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання студентів, що доводить ефективність запропонованої методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі, яка може бути застосована в інших закладах вищої освіти.

Висновки до третього розділу

Експериментальна перевірка ефективності методики формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва здійснювалась у навчальних інструментальних колективах чотирьох закладів вищої освіти та містила три етапи – констатувальний, формувальний, контрольний.

За ходом констатувального експерименту здійснено: а) аналіз чинної системи фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в оркестровому та ансамблевому класах, виявлено проблемні аспекти, які гальмують процес формування професійно-особистісних якостей студентів; б) діагностування рівнів сформованості професійно-особистісних якостей студентів, оркестрово-ансамблева підготовка яких проводилась за традиційною методикою. Результати констатувального зрізу свідчать про те, що майже третина респондентів (26,9 %) продемонструвала низький рівень сформованості досліджуваного феномену, 68,7 % – середній, 4,4 % – високий.

З урахуванням цих даних було визначено завдання упровадження авторської методики в освітній процес – збільшення кількості студентів із високим рівнем сформованості професійно-особистісних якостей та зменшення кількості респондентів із низьким.

Дотримання на формувальному етапі експериментальної роботи визначених нами наукових підходів, принципів, педагогічних умов, форм, методів і засобів навчання в ансамблевому класі було спрямоване на перевірку ефективності методики формування у студентів професійно-особистісних якостей, рівні вираження яких визначались за показниками мотиваційно-ціннісного, творчо-діяльнісного та особистісного критеріїв.

Педагогічна доцільність авторської методики полягала в тому, що до структури занять у навчальному народно-інструментальному ансамблі було введено експрес-уроки (на III курсі) й ансамблевий практикум (на IV курсі), підготовка та проведення яких позитивно вплинули на формування у студентів професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей.

Програму експериментального навчання майбутніх учителів музичного мистецтва реалізовано у чотири етапи з послідовним ускладненням навчальних завдань, що дало змогу простежити динаміку рівнів

сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи та порівняти їх із даними контрольної групи.

Аналіз результатів формувального етапу експерименту показав, що низький рівень сформованості професійно-особистісних якостей учасників експериментальної групи зменшився із 26,7 % до 8,9 %, середній рівень майже не змінився (68,9 % – 69,4 %), тоді як показники високого рівня зросли із 4,4 % до 21,7 %. Учасники контрольної групи не виявили яскравої динаміки розвитку: низький рівень знизився із 25 % до 16,1 %, середній зріс із 70 % до 76,1 %, високий – із 5 % до 7,8 %.

На контрольному етапі експериментальної роботи було перевірено ефективність запропонованої методики в закладах вищої освіти, які були залучені до експерименту, у результаті чого було підтверджено доцільність її застосування у навчальних народно-інструментальних колективах вітчизняних університетів.

Застосування статистичних методів (критерій Пірсона χ^2 , статистика V Крамера) дало змогу перевірити достовірність результатів, отриманих на формувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту.

Отже, упровадження в закладах вищої освіти запропонованої методики забезпечило успішне формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах.

Матеріали, які увійшли до третього розділу, опубліковані автором у наукових статтях і матеріалах конференцій [167; 168; 169; 171].

ВИСНОВКИ

Теоретичне та експериментальне дослідження проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі дало підстави зробити висновки, що підтверджують вирішення поставлених завдань.

1. Проаналізовано стан дослідження науковцями проблеми формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва, на основі чого: охарактеризовано загальні вимоги до особистості вчителя, виявлено його професіографічні характеристики та специфіку педагогічної діяльності; проаналізовано наукові дослідження з проблем формування педагогічної майстерності, педагогічної творчості та педагогічного професіоналізму; досліджено теоретичні основи розвитку педагогічних та спеціальних музичних здібностей, фахових компетентностей та професійних якостей учителя музичного мистецтва; окреслено позитивні напрацювання у досліджуваній сфері; виявлено вже досліджені аспекти формування професійно-особистісних якостей студентів вищих закладів освіти. З'ясовано, що визначення професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва ґрунтується на розумінні: специфіки музично-педагогічної діяльності та соціального статусу вчителя; освітніх цінностей та виховного значення музики; фахової ерудиції та методичної підготовленості, педагогічного таланту та креативності вчителя. Констатовано, що проблема формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі є міждисциплінарною, поліаспектною та комплексною щодо свого вирішення.

2. Визначено сутність та структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва, уточнено дефініцію досліджуваного феномена. *Професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва* визначено як сукупність професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних компетентнісних характеристик, які розвиваються у

процесі навчання, вдосконалюються у фаховій діяльності та забезпечують її ефективність. Структуру професійно-особистісних якостей учителя музичного мистецтва представлено трьома домінантними складовими: професійно-педагогічні якості (професійна умотивованість, освітньо-ціннісна зорієнтованість, педагогічний такт, педагогічний стиль, професійний імідж) – мотиваційно-ціннісні характеристики вчителя музичного мистецтва, які обумовлюють рівень його педагогічної спрямованості; музично-творчі якості (музикальність та музична обдарованість, музично-методична спроможність, креативність, музично-виконавська мобільність, сценічна адаптивність) – формуються під час навчання, розвиваються у процесі музично-педагогічної діяльності, обумовлюються належним рівнем розвитку музичних здібностей, музично-виконавських та музично-творчих умінь; соціально-особистісні якості (соціальна активність, емоційна стабільність, риси характеру, ерудованість, авторитетність та лідерство) – синтез природних і набутих у процесі навчання індивідуальних особливостей педагога, що характеризують здатність дотримуватись етичних норм поведінки в суспільстві, колективі та складають основу власного підходу вчителя до музично-педагогічної діяльності.

3. Виявлено особливості формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах засобом аналізу науково-педагогічних праць та навчальних програм з оркестрово-ансамблевих дисциплін для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. З'ясовано, що формування професійно-особистісних якостей студентів здійснюється у процесі практичних занять з оркестрового й ансамблевого класів на основі інтеграції знань і вмінь, набутих на заняттях з фахових дисциплін. До складу навчальних ансамблів та оркестрів можуть входити студенти одного курсу або різних курсів, що позитивно впливає на саморозвиток студентів молодших курсів та набуття педагогічного досвіду

студентами старших курсів. Сформованість професійно-особистісних якостей студенти демонструють на заліках та екзаменах з оркестрово-ансамблевих дисциплін, які проводяться у формі відкритого публічного виступу, що сприяє формуванню у майбутніх учителів музичного мистецтва професійного досвіду та сценічної культури, а також стимулює розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей. Визначено сутність, ознаки, функції, принципи організації та діяльності, освітнє призначення навчальних оркестрів та ансамблів. Виокремлено позитивні й негативні тенденції досліджуваного процесу та сформульовано базові поняття дослідження. *Навчальний народно-інструментальний ансамбль* охарактеризовано як одну із форм музично-інструментальної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, що ґрунтується на принципах колективного музикування та забезпечує опанування навичок гри на народних інструментах, набуття досвіду ансамблевого виконавства та професійного спілкування, розвиток творчих здібностей та професійно-особистісних якостей студентів. *Формування професійно-особистісних якостей* майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі визначено як процес, що здійснюється відповідно до розробленої методики та забезпечує розвиток професійно-педагогічних, музично-творчих і соціально-особистісних якостей студентів.

4. Розроблено критерії, показники та рівні сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва відповідно до визначеної структури якостей та змісту її домінантних складових. Сформованість професійно-педагогічних якостей студентів визначено за показниками мотиваційно-ціннісного критерію, музично-творчих якостей – за показниками творчо-діяльнісного критерію, соціально-особистісних якостей – за показниками особистісного критерію. Обґрунтовано рівні сформованості професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-

інструментальному ансамблі: низький, середній, високий. Застосування розробленого діагностичного інструментарію на констатувальному етапі експериментального дослідження дало можливість визначити реальний рівень розвитку професійно-особистісних якостей у студентів, які навчались в оркестровому та ансамблевому класах за традиційною методикою.

5. Обґрунтовано методику формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі як поетапний багатокомпонентний динамічний процес, що ґрунтується на визначених наукових підходах, принципах, педагогічних умовах, формах, методах і засобах навчання. Розкрито сутність та освітнє значення авторської методики, яке полягає в тому, що фахову підготовку студентів у навчальному ансамблі необхідно переорієнтувати із вузькоспеціальної (суто виконавської, за якої основний акцент робиться на формуванні ансамблевих навичок у процесі засвоєння відповідного репертуару) на загальнопрофесійну (основним завданням якої є формування загальних та фахових компетентностей, досвіду професійної діяльності та професійно-особистісних якостей студентів). Розроблено й охарактеризовано основні компоненти методики формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі: цільовий, змістово-процесуальний, результативно-оцінювальний. Експериментальну перевірку ефективності методики здійснено відповідно до завдань педагогічного експерименту та програми експериментального навчання, яку реалізовано у чотири етапи з послідовним ускладненням завдань, що дало змогу простежити динаміку рівнів сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної та контрольної груп. Порівняльний аналіз кількісних даних діагностування засвідчив позитивну динаміку рівнів сформованості досліджуваних якостей в учасників експериментальної групи по відношенню до контрольної групи. Результати контрольної перевірки запропонованої методики, отримані в закладах вищої освіти, які були

залучені до експерименту, підтвердили доцільність її застосування у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва у вітчизняних університетах.

Проведене дослідження не вичерпує усіх можливих аспектів порушеної проблеми. Перспективними вбачаються дослідження процесу формування оркестрово-виконавської компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва та розвитку арт-менеджерських якостей, необхідних для організації і проведення мистецьких проєктів у закладах освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Методология педагогики музыкального образования : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : Изд-во «Гном», 2010. 416 с.
2. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1990. 141 с.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія : підручник. Київ : Либідь, 1998. 560 с.
4. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды : в 2 т. Москва : Педагогика, 1980. Т.1. 231 с.
5. Ананьев Б. Г. Социальные ситуации развития личности и её статус. *Человек как предмет познания*. Ленинград, 1968. С. 276–317.
6. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: основы педагогики творчества. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. 236 с.
7. Андрейко О. І. Методи вдосконалення виконавського апарату інструменталіста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2004. 19 с.
8. Андрущенко В. Особистість учителя як предмет філософсько-педагогічної рефлексії. *Вища освіта України* : теорет. та наук.-метод. часопис. Київ : Педагогічна преса. 2007. № 2. С. 5–12.
9. Андрущенко В., Лутай В. Філософія освіти в сучасній Україні: стан та перспективи розвитку. *Вища освіта України* : теорет. та наук.-метод. часопис. Київ : Педагогічна преса. 2004. № 4. С. 5–12.
10. Андрущенко В., Руденко Ю. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей, шляхи формування. *Вища освіта України* : теорет. та наук.-метод. часопис. Київ : Педагогічна преса. 2009. № 1. С. 13–19.

11. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія : курс лекцій. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Генеза, 1996. 368 с.
12. Андрущенко В. П., Сисоєва С. О., Гузій Н. В., Кічук Н. В., Хомич В. Ф. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 183 с.
13. Ансамблевий клас : робоча програма навчальної дисципліни для студентів ОКР «Бакалавр» за напрямом підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво» / укл. М. О. Малахова. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 21 с.
14. Ансамблевий клас : робоча програма навчальної дисципліни для студентів ОКР «Спеціаліст» спеціальності 7.02020401 «Музичне мистецтво» / укл. М. О. Малахова. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 15 с.
15. Артамонова Е. И. Аксиологические основания современного образования. *Педагогика высшей школы: ценностные ориентации обновления содержания образования* : труды Всеросс. науч.-пр. конференции. Москва : Уникум-Центр, 2001. Ч. 1. С. 5–15.
16. Артамонова Е. И. Философско-педагогические основы развития духовной культуры учителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Москва : Моск. гос. пед. ун-т, 2000. 450 с.
17. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. Москва : Высшая школа, 1980. 368 с.
18. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1984. 111 с.
19. Арчажникова Л. Г. Структура профессиональной деятельности учителя музыки. *Подготовка учителя музыки к профессиональной деятельности в школе* : межвуз. сб. науч. тр. Ярославль : ЯГПИ, 1985. С. 5–17.
20. Асафьев Б. В. Музыкальная форма как процесс / ред., вст. ст. и коммент. Е. М. Орловой. 2-е изд. Ленинград : Музыка, 1971. Кн. 1–2. 379 с.

21. Асмолов А. Г. Деятельность и установка. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1979. 150 с.
22. Афанасьев С. Л. Руководство фольклорно-инструментальным ансамблем : учеб. пособие для вузов искусств и культуры. Кемерово : Кемеровская гос. академия культуры и искусств, 2000. 88 с.
23. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : монография. Улан-Удэ : Издательство ВСГТУ, 2004. 280 с.
24. Балл Г. О. Професійна діяльність і підготовка до неї у контексті розвитку особистості та становлення її духовності. *Творча особистість у системі неперервної освіти*. Харків : УДПУ, 2000. С. 34–39.
25. Банщиков Г. Законы функциональной инструментовки : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Композитор, 1999. 240 с.
26. Барановська І. Г. Методичні засади художньо-творчої самореалізації підлітків в умовах діяльності ансамблю народної музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 20 с.
27. Барбіна Є. С. Педагогічна майстерність учителя у системі неперервної професійної освіти. *Педагогічний альманах. 2017. Вип. 36*. С. 96–100.
28. Барсова І. О. Книга про оркестр / пер. з рос. Київ : Музична Україна, 1981. 174 с.
29. Бекешкина И. Э., Сохань Л. В. Структура личности: методологический анализ. Киев : Наукова думка, 1986. 129 с.
30. Бережанський П. Н. Абсолютный музыкальный слух: сущность, природа, генезис, способ формирования и развития. Москва : Мир Книг, 2000. 101 с.
31. Берталанти Л. Системный подход. *Мир философии* : в 2 ч. М. : Политиздат, 1991. Ч. 1. С. 286–296.

32. Беспалько В. П., Татур Ю. Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов : учебно-методическое пособие. Москва : Высшая школа, 1989. 144 с.
33. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади* : наук. видання. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
34. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ – Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.
35. Біленький Є. А., Козловець М. А. Соціологія : словник термінів і понять. Київ : Кондор, 2006. 371 с.
36. Блауберг И. В. Проблема целостности и системный подход. Москва : Эдиториал УРСС, 1997. 446 с.
37. Бобир А. Поради керівнику ансамблю бандуристів. Київ, 1953. 27 с.
38. Богонос П. Л. Дидактичні основи колективного народно-інструментального музикування підлітків у процесі аматорської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1994. 26 с.
39. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. 472 с.
40. Бойко Ю. Методика записи народной инструментальной музыки : метод. пособие. Москва, 1986. 47 с.
41. Болгарський А. Г. Народно-інструментальне виконавство – важливий фактор музичного виховання дітей в загальноосвітній школі. *Мистецтво у школі*. Київ : Обрій, 1996. Вип. 1. С. 1–3.
42. Большаков А. И. Организация и руководство оркестром народных инструментов : учеб. пособие для слушателей фак. обществ. профессий высш. учеб. заведений. Киев, 1969. 148 с.
43. Браніцька Т. Р. Методичні засади формування інтересу до народно-інструментального виконавства молодших школярів у позаурочний час : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 19 с.

44. Брегеда А. Ю., Бовтрук А. П., Дворецька Г. В. Соціологія : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 1999. 124 с.
45. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозволя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 40 с.
46. Брылин Б. А. Вокально-инструментальные ансамбли школьников : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 109 с.
47. Бутенко В. Г. Формування духовної культури особистості як науково-педагогічна проблема. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2005. № 22. С. 127–130.
48. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноологія особистості : навч. посібник для студентів і викладачів. Львів : Сполом, 2007. 217 с.
49. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособие. Москва : Высш. шк., 1991. 207 с.
50. Ветлугина Н. А. Детский оркестр. Москва : Просвещение, 1976. 170 с.
51. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. *Словарь : ключевые понятия, термины, актуальная лексика*. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с.
52. Вітюк В.В. Розвиток професійно-особистісних якостей вчителів-предметників у системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2000. 19 с.
53. Воеводин В. Пособие для руководителя студенческого оркестра народных инструментов. Донецк, 2003. 142 с.
54. Воеводін В. В. Педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2007. 222 с.
55. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.

56. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
57. Выготский Л. С. Психология искусства. Минск : Современное слово, 1998. 480 с.
58. Выготский Л. С. Развитие высших психических функций. Москва, 1960. 500 с.
59. Гайдамович Т. А. Инструментальные ансамбли. Изд. 2-е. Москва : Музгиз, 1963. 54 с.
60. Гершунский Б. С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования. *Педагогика*. 2002. № 7. С. 3–12.
61. Гинзбург Л. Избранное. Дирижёры и оркестры: вопросы теории и практики дирижирования. Москва : Сов. композитор, 1981. 304 с.
62. Гинзбург Л. С. О работе над музыкальным произведением. 4-е изд. Москва : Музыка, 1981. 143 с.
63. Голючек М. С. Ансамбль українських народних інструментів : навч. посіб. для вищ. муз. навч. закл. Київ : КНУКіМ, 2003. 93 с.
64. Гоноболин Ф. Н. О некоторых психических качествах учителя. *Вопросы психологии*. 1975. № 1. С. 100–111.
65. Гоноболин Ф. Н. Психологический анализ педагогических способностей. *Способности и интересы* / под ред. Н. Д. Левитова, В. А. Крутецкого. Москва : изд-во АПН РСФСР, 1962. С. 232–274.
66. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
67. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология. Москва : Мысль, 1993. 190 с.
68. Готсдинер А. Л. Подготовка учащихся к концертным выступлениям: к вопросу об эстрадном волнении. *Методические записки по вопросам музыкального образования* : сб. статей. Москва : Музыка, 1991. Вып. 3. С. 182–192.

69. Григорьев В. Ю. Некоторые черты педагогической системы Д. Ф. Ойстраха. *Музыкальное исполнительство и педагогика. История и современность* / сост. Т. А. Гайдамович. Москва : Музыка, 1991. С. 5–34.

70. Гризун Л. Е. Формування змісту вищої професійної освіти за умов сучасних освітніх тенденцій. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 12. С. 31–37.

71. Гриневич Л. Методологічні засади цілісності системи моніторингу якості освіти. *Освіта і управління* : науково-практ. журнал. Київ, 2010. Т. 13. Ч. 4. С. 18–25.

72. Губерський Л., Андрущенко В. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. Київ : «МП Леся», 2008. 516 с.

73. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2007. 40 с.

74. Гуменюк А. І. Українські народні музичні інструменти. Київ : Наукова думка, 1967. 244 с.

75. Гуральник М. Л. Організація та керівництво народно-інструментальними колективами : навч.-метод. посібник. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Ч. I. 128 с.

76. Гуревич П. С. *Психологический словарь* / под общей науч. ред. П. С. Гуревича. Москва : ОЛМА Медиа Групп. ОЛМА ПРЕСС Образование, 2007. 800 с.

77. Гуцал В. Інструментовка для оркестру українських народних інструментів. Київ : Музична Україна, 1988. 80 с.

78. Гуцало Е. Від теорії – до практики: дослідження малої навчальної групи (класу) студентами-практикантами педагогічного університету : навч.-метод. посіб. Ч. III. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 83 с.

79. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах: українська академічна школа : підручник для вищих навчальних закладів

культури і мистецтв III – IV рівнів акредитації. Вид 2-ге, доп., випр. Луцьк : Волин. обл. друк, 2010. 600 с.

80. Давидян Р. Психологические аспекты квартетного музицирования. *Музыкальное исполнительство и современность* : сб. статей / сост. М. А. Смирнов. Москва : Музыка, 1988. Вып. 1. С. 128–155.

81. Дейнега В. М. Перекладення як процес переосмислення засобів оркестрової виразності : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2006. 255 с.

82. Дёмин М. В. Проблемы теории личности: социально-философский аспект. Москва : МГУ, 1977. 240 с.

83. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.

84. Дорогих Р. В. Формування професійних якостей майбутніх учителів у процесі педагогічної взаємодії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2011. 20 с.

85. Ержемский Г. Л. Психология дирижирования: некоторые вопросы исполнительства и творческого взаимодействия дирижера с музыкальным коллективом. Москва : Музыка, 1988. 187 с.

86. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

87. Євтух М. Б. Математичне моделювання в психологічних та соціологічних дослідженнях : підручник. Київ : Інформаційні системи, 2012. 428 с.

88. Закс Л. А. Музыка в контекстах духовной культуры. *Критика и музыкознание*. Ленинград : Музыка, 1987. С. 6–47.

89. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України : навч. посібник. Київ : 2006. 544 с.

90. Зимняя И. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2006. 4 мая. Вебсайт. URL : <http://www.eidos.ru/jornal/2006/0504.htm> (дата звернення: 29.01.2021).

91. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. Москва : «Логос», 2000. 384 с.

92. Зміст вищої освіти . Вебсайт. URL : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/part_01.html (дата звернення: 29.01.2021).

93. Зуброва О. А. Формування професійних особистісних якостей майбутнього учителя-філолога у навчально-виховному процесі класичного університету : автореф. дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.07. Херсон, 2008. 24 с.

94. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : підручник. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.

95. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.

96. Ильин Е. П. Психология для педагогов. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 640 с.

97. Ильченко А. А. Повышение эффективности обучения студентов музыкально-педагогических факультетов пединститут в оркестровом классе : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1980. 22 с.

98. Инструментовка детского оркестра / сост. И. Г. Лаптев. *Программы педагогических институтов для специальности № 2119 «Музыка»*. Москва : Просвещение, 1987. Сб. 15. С. 105–122.

99. Ільченко О. О. Художні основи аматорського народно-оркестрового виконавства : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 1996. 60 с.

100. Кабалевский Д. Воспитание ума и сердца : кн. для учителя. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1984. 206 с.

101. Каган М. С. Музыка в мире искусства. Санкт-Петербург : Союз, 1996. 232 с.

102. Каган М. С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург : ТОО ТК Петрополис, 1997. 205 с.
103. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача : навч. посіб. Харків : вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
104. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки: теория образования. 2-е изд., перераб. и расшир. Петроград : Земля, 1915. 434 с.
105. Каргин А. С. Работа с самодеятельным оркестром русских народных инструментов. Москва, 1982. 158 с.
106. Кацова Л. І. Формування професійного інтересу у майбутніх вчителів у процесі педагогічної практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 208 с.
107. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. Київ : Либідь, 1991. 93 с.
108. Клас ансамблю : програма курсу / уклад. А. В. Гладких. Харків : ХДАК, 2003. 14 с.
109. Клименко Ж. А. Работа над основными навыками ансамблевого исполнения : метод. рек. з предмету «Ансамблевый класс» для студ. спец. «Музична педагогіка і виховання». Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. 15 с.
110. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. Москва : Изд-во МГУ, 1995. 224 с.
111. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : «Академия», 2004. 304 с.
112. Коваленко І. Г. Методика формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики в процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2008. 21 с.
113. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Словарь по педагогике. Москва : ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д : Издат. центр «МарТ», 2005. 448 с.

114. Колесса М. Ф. Основи техніки диригування. Київ : Музична Україна, 1973. 197 с.
115. Коломиец Г. Г. Ценность музыки (философский аспект) : монографія. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : изд-во ЛКИ, 2007. 536 с.
116. Комаренко В. А. Український оркестр народних інструментів. Київ : Рад. школа, 1966. 195 с.
117. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 1. 656 с.
118. Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1982. Т. 2. 576 с.
119. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : колективна монографія / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Парашенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубочева ; під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.
120. Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи галузевих стандартів вищої освіти : Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-484 від 31.07.2008. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-484290-08#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
121. Концепція розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України № 776 від 16.07.2018. Вебсайт URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 21.03.2021).
122. Коробецька С. Ю. Оркестровий стиль: теорія, історія, сучасність : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 332 с.
123. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / під ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
124. Котова Л. М. Методика підготовки музикантів-інструменталістів до сценічної діяльності : навч-метод. посіб. Мелітополь, 2010, 227 с.

125. Кофман Р. Виховання диригента: психологічні особливості. Київ : Муз. Україна, 1986. 40 с.
126. Кремень В. Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації. *Вища школа*. 2004. № 5–6. С. 32–39.
127. Крешна Т. І. Педагогічна самоефективність у становленні майбутніх учителів музики. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14, Теорія і методика мистецької освіти*. Київ : НПУ, 2007. Вип. 5 (10). С. 91–93 с.
128. Кремлёв Ю. А. Избранные статьи и выступления. Москва : Советский композитор, 1959. 306 с.
129. Крутецкий В. А. Психология : учебник для учащихся пед. училищ. Москва : Просвещение, 1980. 352 с.
130. Кузнецов В. Г. Работа с самостоятельными эстрадными оркестрами и ансамблями. Москва : Музыка, 1986. 148 с.
131. Кузьмина Н. В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. Москва, 2001. 144 с.
132. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования : монография. Москва : Нар. образование, 2002. 208 с.
133. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя: психол. структура деятельности учителя и формирование его личности. Ленинград : ЛГУ, 1967. 183 с.
134. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.
135. Кучерук В. Ф. Оркестровий клас : навч. робоча прогн. для підготовки студ. за освіт.-кваліфікац. рівнем «магістр». Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Л. Українки, 2005. 8 с.
136. Лабунець В. М. Методична система інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 42 с.

137. Лабунець В. М. Шестиструнна гітара в ансамблі : навч.-метод. посібник для студ. ВНЗ та учнів спец. муз. закладів. Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2006. 204 с.
138. Лаптев И. Г. Детский оркестр в начальной школе : кн. для учителя. Москва : «Владос», 2001. 176 с.
139. Лапченко В. Інструментальні ансамблі в початкових класах : метод. посібник / за ред. М. Т. Лисенка. Київ : Музична Україна, 1969. 151 с.
140. Лапченко В. П. Курс гри в оркестрі народних інструментів : навч. посібник для муз.-пед. фак. (відділів) пед. ін-тів і пед. училищ. Київ : Музична Україна, 1975. 207 с.
141. Лапченко В. П. Методика початкового навчання гри в оркестрі народних інструментів. Київ, 1985. 64 с.
142. Лапченко В. П. Методичні рекомендації до курсу «Дидактичні, організаційні та методичні основи роботи з дитячим українським народно-інструментальним ансамблем». Київ, 1992. 41 с.
143. Лапченко В. П. Психолого-педагогічні умови формування гуманних якостей у процесі навчання учасників народно-інструментальних ансамблів : метод. рекомендації. Київ, 1994. 25 с.
144. Лебедев В. К. Використання народних музичних інструментів у загальноосвітній школі : навч. метод. посібник зі спеціальності «Музична педагогіка та виховання» для студентів музично-педагогічних факультетів та вчителів музики. Вінниця : Нова книга, 2004. 112 с.
145. Лебедев В. К. Колективна музична діяльність молодших школярів в позанавчальний час : навч. посібник для студ. муз.-пед. ф-тів. Вінниця, 1998. 56 с.
146. Левитан К. М. Основы педагогической деонтологии : учеб. пособие для вузов. Москва : Наука, 1994. 192 с.
147. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Политиздат, 1977. 304 с.

148. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии : учеб. пособие для вузов по спец. «Психология» / под. ред. Д. А. Леонтьева, Е. Е. Соколовой. Москва : Мысль, 2000. 509 с.
149. Леонтьев А. Н. Потребности. Мотивы. Эмоции. Москва : ИПЛ, 1971. 217с.
150. Липс Ф. Р. Искусство игры на баяне. Москва : Музыка, 1985. 158 с.
151. Лисенко М. Т. Дитячий вокально-інструментальний ансамбль : метод. посібник. Київ : Музична Україна, 1970. 92 с.
152. Лосев А. Ф. Основной вопрос философии в музыке. *Философия. Мифология. Культура*. Москва : Политиздат, 1991. С. 315–335.
153. Луценко В. В. Аранжування на комп'ютері як засіб розвитку творчої активності майбутнього вчителя музики. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2003. № 13. С. 76–78.
154. Ляшенко І. Національні традиції в музиці як історичний процес. Київ : Музична Україна, 1973. 326 с.
155. Мазель Л. А. О природе и средствах музыки : теоретический очерк. Москва : Музыка, 1991. 80 с.
156. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности. Москва : Педагогика, 1972. 345 с.
157. Макаренко А. С. Основные вопросы организации детского коллектива. *Воспитание в советской школе* / сост. В. В. Кумарин. Москва : Просвещение, 1966. С. 58–110.
158. Макарова Л. Н. Преподаватель высшей школы: индивидуальность, стиль, деятельность : монография : в 2 ч. Москва ; Тамбов : Изд-во ТГУ. 2000. Ч. 2. 142 с.
159. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В., Папуча М. В., Соловієнко В. О. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. 2-е вид. Вінниця : Нова Книга, 2004. 702 с.
160. Максимов Е. Ансамбли и оркестры гармоник. Москва, 1974. 175 с.

161. Малахова М. О. Ансамблеве музикування як засіб оптимізації мотиваційної сфери студентів до навчально-професійної діяльності. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka : zbiór raportów naukowych. Część 3.* Warszawa, 2014. S. 103–108.

162. Малахова М. О. Діяльнісний аспект оркестрово-ансамблевої підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва. *Herald pedagogiki. Nauka i praktyka. № 65 (pedagogika).* Warszawa, 2021. S. 58–61.

163. Малахова М. О. Комунікативна толерантність як домінантна особистісна риса вчителя музики: проблеми формування в студентському інструментальному ансамблі. *Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16 листопада 2011 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 231–234.*

164. Малахова М. О. Наукові підходи в організації ансамблевого навчання студентів-інструменталістів: системний, аксіологічний. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 20–21 квітня 2021 р. Суми : Сум. держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка, 2021. С. 169–172.*

165. Малахова М. О. Основні принципи організації діяльності навчального народно-інструментального ансамблю у вищому навчальному закладі. *Освітологічний дискурс. 2014. № 1 (5). С. 149–155.*

166. Малахова М. О. Особливості фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2021. Вип. 79. Том 1. С. 187–192.*

167. Малахова М. О. Розвиток слухових навичок майбутнього викладача музичного мистецтва у класі інструментального ансамблю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені*

М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практика. Спец. випуск. Літературно-мистецька освіта: традиції, новації, перспективи. Київ, 2012. Вип. 16 (26). С. 72–76.

168. Малахова М. О. Соціально-психологічні аспекти сценічного хвилювання у професійно-виконавській діяльності майбутнього вчителя музики. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 13. С. 297–302.

169. Малахова М. О. Студентський інструментальний ансамбль: технологія командної інтерпретації художнього образу музичного твору. *Освітологічний дискурс.* 2019. № 3–4 (26–27). С. 100–109.

170. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль: питання виконавської інтерпретації художнього образу музичного твору. *Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Луганськ, 15–16 березня 2012 р. Луганськ : ЛДІКМ, 2012. С. 147–149.

171. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль як суб'єкт виховного процесу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти.* Київ, 2013. Вип. 14 (19). С. 87–91.

172. Малахова М. О. Формування професійних компетентностей студентів у навчальних інструментальних колективах. *Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція* : матеріали Всеукр. заоч. наук. конф. Київ, 20 квітня 2021 р. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2021. С. 98–100.

173. Малахова М. О. Ціннісна складова професійно-особистісних якостей учителя музики. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16–17 жовтня 2014 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 399–405.

174. Малахова М. О. Шляхи формування професійної універсальності у студентів мистецького профілю вищих навчальних закладів. *Мистецька*

освіта в контексті глобалізації та полікультурності : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ, 22–23 листопада 2012 р. Луганськ : Янтар, 2012. С. 213–217.

175. Маринін І. Г. Формування готовності майбутнього вчителя музики до керівництва шкільним народно-інструментальним колективом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1995. 24 с.

176. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. 308 с.

177. Маркова А. К. Психология труда учителя : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1993. 192 с.

178. Мартиненко С. М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 175 с.

179. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. Київ : Промінь, 2006. 432 с.

180. Матюша І. К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система: психолого-педагогічний аспект. Київ : ІЗМН, 1997. 188 с.

181. Мацієвський І. В. Жанрові угруповання української традиційної інструментальної музики. Львів, 2000. 26 с.

182. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Первушина Т. В. Основи психології та педагогіки. Психологія: лабораторний практикум. Вінниця : ВНТУ, 2011. 139 с.

183. Медушевский В. В. Духовно-нравственное воспитание средствами музыкального искусства : средняя школа. *Преподаватель*. 2001. № 6. С. 12–20.

184. Методичні рекомендації з розроблення складових галузевих стандартів вищої освіти (компетентнісний підхід). *Міністерство освіти і науки України* ; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Київ, 2013. Вебсайт. URL : <https://blanki-ua.com.ua/other/2005/index.html> (дата звернення: 19.03.2021).

185. Миропольська Н. Художня культура особистості. *Мистецтво та освіта*. 2000. № 3. С. 40–43.

186. Мистецька освіта в Україні: теорія і методика : колект. монографія / Н. Є. Миропольська, О. В. Михайличенко, Г. М. Падалка, О. Я. Ростовський та ін. / заг. ред. О. В. Михайличенка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 255 с.

187. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. Москва : «Академия», 2004. 320 с.

188. Михайличенко О. В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні (ретроспективно-теоретичний аспект) : монографія. 2-е вид., доп. і перероб. Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня», вид-во «Козацький вал», 2007. 356 с.

189. Моїсєєва М. А. Спільна музично-виконавська діяльність як засіб формування професійних якостей учителя музики (на матеріалі концертмейстерського класу) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1998. 248 с.

190. Моїсєєва М. А. Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри : навч.-метод. посібник. Житомир : «Волинь», 2002. 208 с.

191. Мороз О. Г., Сластьонін В. О., Філіпенко Н. І. Підготовка майбутнього вчителя (зміст та організація) : навч. посібник. Київ, 1997. 166 с.

192. Музична естетика античного світу. *Вступний нарис і зібрання текстів О. Ф. Лосєва*. Київ : Музична Україна, 1974. 219 с.

193. Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Келдыш Ю.В. Москва : Сов. Энциклопедия; Сов. композитор, 1973–1982. Т. 1. 1973. 1072 с.

194. Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Келдыш Ю.В. Москва : Сов. Энциклопедия; Сов. композитор, 1973–1982. Т.4. 1978. 976 с.

195. Музыкальное образование в школе : учеб. пособие для студ. муз. фак. и отд. высш. и сред. учеб. заведений / Л. В. Школяр, В. А. Школяр,

Е. Д. Критская и др. ; под ред. Л. В.Школяр. Москва : «Академия», 2001. 232 с.

196. Муха А. І. Симфонічний оркестр і його інструменти. Київ : Музична Україна, 1967. 52 с.

197. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : підручник. Київ : Вища школа, 1998. 479 с.

198. Навчальний процес у вищій педагогічній школі : навч. посібник / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко, П. М. Гусак., В. І. Юрченко ; за ред. О. Г. Мороза. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 338 с.

199. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия. Москва : Музыка, 1972. 384 с.

200. Науменко С. И. Индивидуально-психологические особенности. Москва, 1981. 232 с.

201. Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры: записки педагога. Москва : Музыка, 1982. 297 с.

202. Некоторые вопросы развития профессиональных качеств будущего учителя музыки : метод. рекомендации / Т. Н. Пляченко, Г. Л. Бродский. Кировоград, 1990. 40 с.

203. Немов Р. С. Психология : учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. *Психология образования*. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, ВЛАДОС, 2001. Кн. 2. 496 с.

204. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошук, перспективи : монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ : ВІПОЛ, 2000. 636 с.

205. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В. П. Андрущенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер, О. В. Чалий ; за ред. В. Г. Кременя. Київ : Наукова думка, 2003. 853 с.

206. Никандров Н. Д. Духовные ценности и воспитание человека. *Педагогика*. 1998. № 4. С. 3–8.

207. Никитюк С. Н. Воспитание музыкальных интересов у подростков в процессе инструментального музицирования : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1989. 17 с.

208. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Стёпин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. Москва : Мысль, 2010. Т. 2. 634 с.

209. Огнев'юк В. О. Навчання і виховання як соціоцентричні цінності. *Вища освіта України*. 2003. № 4. С. 15–20.

210. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія. Київ : Знання України, 2003. 450 с.

211. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. Київ : КНУКіМ, 2006. 188 с.

212. Олексюк О. М., Ткач М. М. Музично-педагогічний процес у вищій школі. Київ : Знання України, 2009. 123 с.

213. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посіб. Київ : Знання України, 2004. 264 с.

214. Олексюк О. Н. Формирование нравственно-эстетического опыта студентов вузов культуры в художественно-творческих коллективах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Киев, 1988. 15 с.

215. Омеляненко В. Л., Кузьмінський А. І. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 415 с.

216. Оркестр в классе : песни и пьесы для оркестра детских музыкальных инструментов / сост. И. Лаптев. Москва : Музыка, 1980. 44 с.

217. Оркестр народної музики : програма навч. курсу для студ. спец. «Музичне мистецтво». ОКР: бакалавр (за вимогами кредитно-модульної системи) / уклад. Т. М. Пляченко, Г. Л. Бродський. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. 36 с.

218. Оркестровий клас (камерний оркестр) : програма навч. курсу для студ. спец. «Музична педагогіка і виховання». ОКР: бакалавр (за вимогами кредитно-модульної системи) / уклад. Т. М. Пляченко. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 36 с.

219. Оркестровий клас : навчальна програма для спец. «Педагогіка і методика середньої освіти. Музика» / уклад. М. О. Малахова, М. Г. Малий. Київ : КПК ім. К. Д. Ушинського, 2005. 16 с.

220. Оркестровий клас : програма практикуму з фаху відповідно до отримання кваліфікації спеціаліста / уклад О. І. Гончаров ; Харк. держ. академія культури. Кафедра народних інструментів. Харків : ХДАК, 2005. 10 с.

221. Оркестровий клас : програма практикуму з фаху відповідно до отриманої спеціалізації спеціаліста «Оркестрові духові та ударні інструменти», «Музичне мистецтво естради» / уклад. В. М. Откидач ; Харк. держ. академія культури. Кафедра духових та естрадних інструментів. Харків : ХДАК, 2005. 8 с.

222. Оркестровий клас : робоча програма навчальної дисципліни для студентів галузі знань 0202 «Мистецтво» напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво» / розроб. М. О. Малахова ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2015. 14 с. Вебсайт. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/12338/1/M_Malahova_OK_M_KUBG_2015 (дата звернення 26.03.2021).

223. Орлов В. Ф. Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 45 с.

224. Откидач В. М. Становлення оркестрового виконавства в Україні (в контексті розвитку національної художньої культури) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01. Харків, 1997. 19 с.

225. Падалка Г. М. Актуальні проблеми професійної підготовки вчителя музики. *Теорія і методика мистецької освіти* : зб. наук. праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 1. С. 9–21.

226. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.

227. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. Київ : Музична Україна. 1982. 144 с.

228. Панішева О. В. Формування готовності майбутніх учителів математики до роботи в класах гуманітарного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2011. 22 с.

229. Педагогічна майстерність : хрестоматія: навч. посіб. / упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2006. 463 с.

230. Передерий О. И. Развитие тембрового слуха в формировании музыканта : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Санкт-Петербург, 2003. 260 с.

231. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва, 1982. 255 с.

232. Петровский А. В., Ярошевский М. Г. Психология : учебник для студентов вузов по педагогической специальности. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : «Академия», 2001. 500 с.

233. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти III – IV рівнів акред. Львів : «Магнолія плюс»; видавець СПД ФО В. М. Піча, 2005. 506 с.

234. Петрушин В. И. Музыкальная психология : учеб. пособие для вузов. Москва : Академический Проект; Трикста, 2008. 400 с.

235. Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия (теория и практика) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : ВЛАДОС, 2000. 176 с.

236. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2001. 256 с.

237. Платонов К. К. О системе психологи. Москва : Мысль, 1972. 216 с.
238. Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва : Наука, 1986. 256 с.
239. Платонов Ю. П. Психология коллективной деятельности: теоретико-методологический аспект. Ленинград : Изд. ЛГУ, 1990. 184 с.
240. Пляченко Т. М. Методика роботи з музично-інструментальними колективами : навч.-метод. посіб. для студ. мистецького ф-ту пед. ун-ту / рекомендовано Мін. освіти і науки України. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2009. 232 с.
241. Пляченко Т. М. Педагогічні засади підготовки майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими музично-інструментальними колективами : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 36 с.
242. Пляченко Т. М. Підготовка майбутнього вчителя музики до роботи з учнівськими оркестрами та інструментальними ансамблями : монографія. Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2010. 428 с.
243. Пляченко Т. М. Професійна діяльність керівника музично-інструментального колективу : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 112 с.
244. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
245. Польская И. И. Камерный ансамбль: теоретико-культурологические аспекты : дис. ... д-ра искусствоведения : 17.00.03. Харьков, 2003. 435 с.
246. Польська І. І. Оркестрове (колективне) виконавство як модель макроансамблю. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. Серія: Мистецтвознавство. Тернопіль, 2001. № 1 (6). С. 48–51.
247. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.

248. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.07.2014. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 19.03.2021).

249. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 23.12.2020. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення: 19.03.2021).

250. Про національну доктрину розвитку освіти України у XXI столітті : Указ президента України № 347/2002 від 17.04.2002. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення: 19.03.2021).

251. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ президента України № 344/2013 від 25.06.2013. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 19.03.2021).

252. Про освіту : Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38 – 39. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 19.03.2021).

253. Про повну загальну середню освіту : Закон України № 463-IX від 16.01.2020. *Відомості Верховної Ради*. 2020. № 3. Вебсайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 19.03.2021).

254. Програми педагогічних інститутів. Оркестровий клас : програма для студентів музично-педагогічних факультетів / уклад. Ю. М. Бай, В. М. Овод. Київ : РНМК Міносвіти України, 1992. 20 с.

255. Програми педагогічних інститутів. Основи методики викладання диригування [для музично-педагогічних факультетів] / уклад. В. М. Овод. Київ, 1975. 20 с.

256. Программы педагогических институтов. Оркестровый класс для специальности 2119 «Музыка и пение» / сост. Ю. М. Юровецкий. Москва : Просвещение, 1974. 8 с.

257. Психология музыкальной деятельности (теория и практика) : учеб. пособие / Д. К. Кирнарская, Н. И. Киященко, К. В. Тарасова и др. ; под ред. Г. М. Цыпина. Москва, 2003. 368 с.

258. Пшеничний Д. Інструментовка для оркестру народних інструментів. Київ : Музична Україна, 1985. 71 с.

259. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Вид. Львівської політехніки, 2014. 168 с.

260. Ризоль Н. И. Очерки о работе в ансамбле баянистов. Москва : Сов. композитор, 1986. 224 с.

261. Рогаль-Левицкий Д. Р. Беседы об оркестре. Москва : Музгиз, 1961. 288 с.

262. Родигіна І. В. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання / ред. В. В. Григораш. Харків : Основа, 2005. 94 с.

263. Ростовський О. Я. Професійна підготовка майбутніх учителів музики: проблеми і перспективи. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту*. Серія: Педагогіка. 2001. № 2. С. 15–22.

264. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна і мистецька : навч. посіб. Київ, 2002. 270 с.

265. Савченко О. О. Освіта як феномен культури та її роль у формуванні цілісної особистості. *Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Харків : ХНУ, 2007. Вип. 751. С. 101–105.

266. Савченко О. О. Ціннісні орієнтації молоді у контексті інформатизації суспільства. *Наукові записки Харк. ун-ту Повітряних Сил*. Серія: Соціальна філософія, психологія. Харків : ХУПС, 2006. Вип. 1 (25). С. 121–129.

267. Сегеда Н. А. Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: історія, методологія, теорія : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 273 с.

268. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : ООО «Речь», 2001. 350 с.

269. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

270. Системный анализ и принятие решений: словарь-справочник : учеб. пособие для вузов / под ред. В. Н. Волковой, В. Н. Козлова. Москва : Высш. шк., 2004. 616 с.

271. Сідлецька Т. І. Культурно-історична еволюція українського оркестру народних інструментів : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2009. 184 с.

272. Скок А. Г. Соціально-психологічні умови формування комунікативної толерантності у викладача вищого навчального закладу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2007. 236 с.

273. Сластёнин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие для студ. пед. учебн. заведений / под. ред. В. А. Сластёнина. Москва : «Академия», 2002. 576 с.

274. Сластенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки. Москва : Просвещение, 1987. 159 с.

275. Слуцкая Л. Е. Сценическое волнение как профессиональная и психологическая проблема. *Музыкант-классик*. 2008. № 7/8. С. 33–36.

276. Современный философский словарь / под общей ред. д. ф. н. профессора В. Е. Кемерова. 2-е изд., перераб. и доп. Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : «ПАНПРИНТ», 1998. 1064 с.

277. Сондецкис С. Из опыта работы со школьным оркестром. *Музыкальное воспитание в СССР* / сост. и ред. Л. А. Баренбойм. Москва : Сов. композитор, 1985. Вып. 2. С. 130–178.

278. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко, В. В. Радул та ін. ; за ред. В. В. Радула. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.
279. Спиркин А. Г. Философия. Москва : Гардарики. 1999. 736 с.
280. Степко М. Компетентнісний підхід: його сутність. Що є прийнятним, а що проблемним для вищої освіти України. *Вища освіта України* : теорет. та наук.-метод. часопис. Київ : Педагогічна преса. 2009. № 1. С. 43–52.
281. Сухомлинська О. Духовно-моральне виховання дітей і молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Всеукраїнський фонд «Добро», 2006. 43 с.
282. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива: методика воспитания коллектива. Москва : Просвещение, 1981. 192 с.
283. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 403–641.
284. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 54–206.
285. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419–657.
286. Табачек І. В. Формування та розвиток особистості сучасного вчителя : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10. Київ, 2005. 20 с.
287. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. Москва, 1961. 536 с.
288. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва; Ленинград : АПН РСФСР, 1947. 355 с.
289. Ушинський К. Д. Зібрання творів : у 6 т. Київ : Рад. школа, 1952. Т. 4. 518 с.
290. Федоренко М. В. Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2010. 20 с.

291. Федоришин В. І. Формування виконавської майстерності студентів музично-педагогічних факультетів у процесі колективного музикування : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2002. 202 с.
292. Федорчук В. В. Основи педагогічної майстерності. Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008. 140 с.
293. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 490 с.
294. Фёдоров Е. Е. О психологической подготовке музыканта к концертному выступлению. Вебсайт. URL : <https://proza.ru/2009/03/25/161> (дата звернення: 29.01.2021).
295. Фёдорова М. А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ставрополь, 2004. 170 с.
296. Филипчук М. Основи методики роботи з естрадним оркестром : навч.-метод. посіб. Острог ; Рівне, 2008. 184 с.
297. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.
298. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень: конспект лекцій : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2005. 208 с.
299. Філософія : навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. 8-е вид. Київ : Вікар, 2011. 457 с.
300. Філософія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; за заг. ред. С. П. Щерби. Київ : МАУП, 2004. 216 с.
301. Філософія : підручник для вищої школи / за заг. ред. В. Г. Кременя, М. І. Горлача. Харків : Прапор, 2004. 736 с.

302. Філософський словник соціальних термінів / за заг. ред. В. П. Андрущенко. Вид. 3-є, доп. Київ ; Харків : «Р.И.Ф.», 2005. 672 с.
303. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. 2-е вид., доп. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.
304. Фруктова Я. С. Фундаменталізація змісту професійної освіти як сучасна педагогічна проблема. *1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи* : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. Київ, 22.05.2014 р. С. 310–316.
305. Харитонов Б. Проблемы камерного ансамблевого исполнительства. Донецк : Донбасс, 1995. 112 с.
306. Харченко Л. П. Комуникативна толерантність соціального педагога як компонент його етичної культури. Вебсайт. URL : http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2012/Pedagogica/6_100892.doc.htm (дата звернення: 29.01.2021).
307. Хащеватська С. С. Інструментознавство : підручник для вищих навч. закл. культури і мистецтв III – IV рівнів акредитації. Вінниця : Нова книга, 2008. 256 с.
308. Холопова В. Н. Музыка как вид искусства : учеб. пособие. Санкт-Петербург : Лань, 2000. 320 с.
309. Хоружа Л. Л. Аксіологічний потенціал сучасного педагога. *Wielokulturowość i edukacja*. 2014. С. 113–120.
310. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ : Преса України, 2003. 320 с.
311. Хоткевич Г. М. Музичні інструменти українського народу / передм.: В. Мішалов, І. Мацієвський. Харків : Фонд нац.-культур. ініціатив, 2002. 288 с.
312. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.

313. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.03. Ленинград, 1989. 420 с.
314. Цицирев В. М. Методичні засади обробки музичних творів для оркестру народних інструментів : навч. посіб. Харків : ХДАК, 2006. 77 с.
315. Цыпин Г. М. Психология творческой деятельности. *Музыка и другие искусства* : монография. Москва : Изд-во «Юрайт», 2019. 203 с.
316. Цыпин Г. М. Сценическое волнение и другие аспекты психологии сценической деятельности. Москва : Музыка, 2010. 128 с.
317. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти : навч. посіб. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 520 с.
318. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : «Логос», 1996. 320 с.
319. Шумський М. О., Біла Н. Л. Основи оркестрової підготовки (початковий етап) : навч. посіб. Ч. І. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. 117 с.
320. Шумський М. О., Біла Н. Л. Підготовка майбутнього вчителя музики до організації ансамблево-оркестрового музикування. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя*. Серія: Психолого-педагогічні науки. Ніжин : Вид. НДУ, 2016. № 3. С. 71–76.
321. Шумський М. О. Хрестоматія з оркестрового класу. Ч. І : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2003. 389 с.
322. Щербакова А. И. Аксиологическая подготовка учителя музыки на современном этапе : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. Москва, 2004. 60 с.
323. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1996. 170 с.
324. Юцевич Є., Безп'ятов О. Оркестр народних інструментів. Київ, 1948. 114 с.

325. Юцевич Є. О. Музичні інструменти : інструменти сучасного симфонічного оркестру. 2-е, доп. вид. Київ, 1962. 33 с.
326. Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 352 с.
327. Cohen J. Statistical power and analysis for the behavioral sciences. 2nd ed. Hisdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. P. 79–80.
328. Edukacja-jest w niej ukryty skarb / red. J. Delors. Warszawa : UNESCO, 1998. 288 s.
329. Kim H. Y. Statistical notes for clinical researchers. *Chi-squared test and Fisher's exact test. Restorative dentistry & endodontics*. 2017. 42 (2). P. 152–155.
330. Konaszkiewicz Z. Szkice z pedagogiki muzycznej. Warszawa : Akademia Muzyczna im. F. Chopina, 2002. 231 s.
331. Kumik E. Kulturotwórcza rola nauczyciela muzyki w środowisku lokalnym. *Edukacyjne konteksty do wiadczenia wiata sztuki*. Kraków : Studio MOT, 2017. S. 115 – 124.
332. Steiner G. Nauki Mistrzów / tłum. J. Łoziński. Poznań : Wydawnictwo Zysk i S-ka, 2007. 196 s.
333. Tuning Educational Structures in Europe. *Universities' contribution to the Bologna Process : An introduction*. 2nd Edition. Electronic resource. URL : <http://www.tuning.unideusto.org/tuningeu/> (дата звернення: 29.01.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А. 1

Діагностичні методики

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ 1

для студентів III – IV курсів спеціальності «Музичне мистецтво» першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти

Шановний студенте!

Опитування здійснюється з метою виявлення рівня Вашої доуніверситетської музичної освіти, професійної мотивації, пріоритетів у різних сферах музичної діяльності та рівня самооцінки власних професійно-особистісних якостей.

Ми будемо Вам вдячні за щирі відповіді, оскільки здобуті експериментальні дані сприятимуть науковому узагальненню та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення означеної проблеми!

1. Зазначте курс, на якому Ви навчаєтесь.

Відповідь: _____

2. Ваша музична освіта до вступу на факультет/інститут мистецтв ЗВО:

Відповідь: _____

3. Фахівцем якої галузі діяльності Ви бажаєте стати?

Відповідь: _____

4. Дайте визначення феномену «професійно-особистісні якості».

Відповідь: _____

5. Перелічіть позитивні професійні та особистісні якості, які мають бути притаманні фахівцю, учителю музики (10-12 прикладів).

Відповідь: _____

Виокремте 10-12 якостей, не припустимих для означеної професії.

Відповідь: _____

6. Із перелічених Вами якостей поставте у рейтинговому порядку (від найбільшої до найменшої) ті, які притаманні Вам особисто.

Відповідь: _____

7. Якому виду виконавської підготовки Ви надаєте перевагу? (Конкретизуйте – інструментальному, ансамблевому, оркестровому, хоровому, сольному співу, диригуванню)

Відповідь: _____

8. Чи займалися Ви до вступу в університет у будь-яких формах ансамблю? (Конкретизуйте – в якому з видів: народно-інструментальному, вокальному, вокально-інструментальному)

Відповідь: _____

9. В якому виді навчального ансамблю Ви займаєтесь у ЗВО?

Відповідь: _____

10. На Вашу думку, чи впливає музикування в ансамблі на формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва? Яких саме.

Відповідь: _____

Дякуємо за співпрацю!

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ 2

для викладачів музично-інструментальних дисциплін закладів вищої освіти

Шановний колего!

Опитування здійснюється з метою виявлення Вашого ставлення до формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному ансамблі.

Ми будемо Вам вдячні за щирі відповіді, оскільки здобуті експериментальні дані сприятимуть науковому узагальненню та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення означеної проблеми!

1. Які дисципліни Ви викладаєте?

Відповідь: _____

2. Який зміст Ви вкладаєте у поняття «ансамбль» (інструментальний, вокально-інструментальний тощо)?

Відповідь: _____

3. Сформованість яких знань, вмінь та навичок, на Вашу думку, передбачає ансамблева форма колективної співтворчості?

Відповідь: _____

4. На Вашу думку, яке місце посідає навчальний ансамбль у професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва?

Відповідь: _____

5. Ваше розуміння поняття «професійно-особистісні якості вчителя музичного мистецтва».

Відповідь: _____

6. З Вашої точки зору, на формування яких професійно-особистісних якостей впливає музикування у навчальному ансамблі?

Відповідь: _____

Дякуємо за співпрацю!

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ 3

для керівників навчальних інструментальних колективів
закладів вищої освіти

Шановний колего!

Опитування здійснюється з метою виявлення проблемних аспектів оркестрово-ансамблевої підготовки студентів та отримання Ваших пропозицій щодо вдосконалення процесу формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Ми будемо Вам вдячні за щирі відповіді, оскільки здобуті експериментальні дані сприятимуть науковому узагальненню та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення означеної проблеми!

1. Спираючись на Ваш практичний досвід, визначте, яку роль відіграють ансамблі народних інструментів у сучасному соціокультурному середовищі?

Відповідь: _____

2. На Вашу думку, у чому полягає специфіка діяльності навчального народно-інструментального ансамблю?

Відповідь: _____

3. Які освітні завдання допомагає вирішувати ансамблева форма колективної співтворчості?

Відповідь: _____

4. Спираючись на Ваш професійний досвід зазначте, на які аспекти необхідно звернути увагу в діяльності навчального народно-інструментального ансамблю:

Відповідь: _____

5. Ваші пропозиції щодо покращення фахової підготовки студентів, майбутніх учителів музичного мистецтва, у навчальному народно-інструментальному ансамблі.

Відповідь: _____

Дякуємо за співпрацю!

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ 4

для вчителів музичного мистецтва та керівників учнівських інструментальних колективів закладів загальної середньої освіти та центрів дитячої та юнацької творчості

Шановний колего!

Опитування здійснюється з метою виявлення Вашого ставлення до колективних форм музикування та їх значення у формуванні професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музичного мистецтва. Ми будемо Вам вдячні за щирі відповіді, оскільки здобуті експериментальні дані сприятимуть науковому узагальненню та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення означеної проблеми!

1. Вкажіть, будь-ласка, Вашу музичну освіту _____
2. Вкажіть, будь-ласка, Ваш педагогічний стаж _____
3. Чи займалися Ви в студентські роки у навчальних ансамблях (оркестрах)? Якого складу?
Відповідь: _____

4. На Вашу думку, чи сприяли заняття у початкових ансамблях (оркестрах) формуванню Ваших професійно-особистісних якостей? Яких саме?
Відповідь: _____

5. Визначте, якою мірою впливають на формування професійно-особистісних якостей заняття у навчальному ансамблі або оркестрі:

- позитивно впливають;
- не впливають зовсім;
- інше _____

6. Зважаючи на Ваш власний досвід визначте: студент має займатися у навчальному ансамблі (оркестрі):

- тільки за власним бажанням, якщо це вибіркова дисципліна;
- обов'язково, якщо це дисципліна навчального плану;
- інше _____

7. Чи є Ви керівником шкільного музичного ансамблю (оркестру)? Можливо раніше були ним, чи плануєте організувати колектив у майбутньому?

Відповідь: _____

8. Вкажіть причини, що спонукали Вас до організації шкільного музичного колективу.

Відповідь: _____

Дякуємо за співпрацю!

Додаток А. 2

Таблиця А. 2. 1

Контингент учасників педагогічного експерименту на різних етапах експериментальної роботи

Учасники педагогічного експерименту	Етапи педагогічного експерименту				
	Констату- вальний етап (2009–2011)	Формувальний етап (2011 – 2016)		Контрольний етап (2016 – 2020)	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Студенти Київського університету ім. Б. Грінченка	51	60	60	20	19
Студенти Національного пед. університету ім. М. П. Драгоманова	54	–	–	21	20
Студенти Кам'янець-Подільського нац. університету	48	–	–	19	20
Студенти Ніжинського державного університету	51	–	–	20	21
Учителі музичного мистецтва ЗЗСО м. Києва	35	–	–	–	–
Викладачі музично-інструментальних дисциплін ЗВО	33	–	–	–	–
Керівники навчальних інструментальних колективів ЗВО	15	–	–	–	–
<i>Кількість респондентів</i>	<i>287</i>	<i>60</i>	<i>60</i>	<i>80</i>	<i>80</i>
Усього:	567 осіб				

Додаток Б. 1

**Ранжування наявних професійно-особистісних якостей,
визначених особисто студентами**

Професійно- особистісні якості	I місце	II місце	III місце	Наявність означених якостей в однаковій мірі
Професіоналізм	29,4%	5,9%	47%	17,7 %
Любов до професії	8,8%	11,8%	61,7%	
Відповідальність	8,8%	8,8%	64,7%	
Комунікативність	5,9%	14,7%	61,7%	
Такт	5,9%	20,6%	55,8%	
Творчість	—	20,6%	61,7%	

Додаток Б. 2

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

(автори – А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої [23, с. 151 – 154])
для студентів III – IV курсів спеціальності «Музичне мистецтво»

Шановний студенте!

Тестування здійснюється з метою виявлення мотивації до навчальної діяльності, зокрема характеру мотивів (комунікативних, професійних, навчально-пізнавальних, соціальних, а також мотивів творчої самореалізації, престижу, уникнення невдачі).

Ми будемо Вам вдячні за щирі відповіді, оскільки здобуті експериментальні дані сприятимуть науковому узагальненню та розробці практичних рекомендацій щодо вирішення означеної проблеми!

Інструкція: Оцініть за 5-бальною шкалою наведені мотиви навчальної діяльності за значимістю для Вас. 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

Таблиця Б. 2.1

№	Мотиви навчання	Бал
1	Вчуся, тому що мені подобається обрана професія	
2	Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	
3	Хочу стати фахівцем	
4	Щоб надати відповіді на актуальні питання, що відносяться до сфери майбутньої професійної діяльності	
5	Хочу повною мірою використовувати наявні у мене задатки, здібності та схильності до обраної професії	
6	Щоб не відставати від друзів	
7	Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі й всебічні знання	
8	Тому що хочу бути в числі кращих студентів	
9	Тому що хочу, щоб наша навчальна група стала кращою в інституті	
10	Щоб заводити знайомства й спілкуватися з цікавими людьми	
11	Тому що отримані знання дозволять мені досягти всього необхідного	
12	Необхідно закінчити інститут, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як здібної, перспективної людини	
13	Щоб уникнути осуду й покарання за погане навчання	
14	Хочу бути шанованою людиною навчального колективу	
15	Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед відстаючих	
16	Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень мого матеріального забезпечення в майбутньому	
17	Успішно вчитися, скласти іспити на «4» і «5»	
18	Просто подобається вчитися	

Продовження таблиці Б. 2.1

19	Потрапивши в інститут, змушений вчитися, щоб закінчити його	
20	Бути постійно готовим до чергових занять	
21	Успішно продовжити навчання на подальших курсах, щоб надати відповіді на конкретні навчальні питання	
22	Щоб отримати глибокі і міцні знання	
23	Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю за фахом	
24	Будь-які знання знадобляться в майбутній професії	
25	Тому що хочу принести більше користі суспільству	
26	Стати висококваліфікованим фахівцем	
27	Щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю	
28	Щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей	
29	Бути на хорошому рахунку у викладачів	
30	Домогтися схвалення батьків та оточуючих	
31	Вчуся заради виконання обов'язку перед батьками, школою	
32	Тому що знання надають мені впевненість у собі	
33	Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище	
34	Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими	

Тестова методика розроблена на основі опитувальника А. Реана і В. Якуніна, до 16 тверджень якого додані твердження, що характеризують мотиви навчання, виділені В. Леонтьєвим, а також твердження, що характеризують мотиви навчання, отримані Н. Бадмаєвою в результаті опитування студентів і школярів.

Студенти мали оцінити представлені у листі тестування мотиви, щодо їхньої значимості для кожного з них за 5-бальною шкалою. Де 1 бал означає мінімальне, а 5 балів – максимальне значення мотиву. Оцінювати необхідно було усі наведені у списку мотиви. При інтерпретації результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

Ключ до опитувальника:

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 14,10,32,7,6.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 13,6,12,15,19

Шкала 3. Мотиви престижу: 8,9,29,30,34

Шкала 4. Професійні: 4,5,26,1,2,3

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27,28

Шкала 6. Навчально-пізнавальні: 22,23,24,17,18,20,21.

Шкала 7. Соціальні: 25,31,33,16,11.

Додаток Б. 3

МЕТОДИКА «ЕКСПРЕС-ТЕСТ САМООЦІНКИ ЛІДЕРСТВА»

(автор – Е. Гуцало [78, с. 77])

Призначення. Даний експрес-тест дозволяє визначити актуальний рівень виявлення лідерства у сумісній діяльності.

Інструкція. Уважно прочитайте кожне з десяти суджень і виберіть найбільш підходящу для вас відповідь в буквеній формі. Працюючи з опитувальником, пам'ятайте, що немає ні поганих, ні хороших відповідей. Важливим фактором є те, що в своїх відповідях потрібно прагнути до об'єктивності і записувати ту відповідь, яка першою приходить в голову.

1. Що для Вас є важливішим у грі?
А. Перемога. Б. Розвага.
2. Чому Ви надаєте перевагу в загальній розмові?
А. Виявляти ініціативу, пропонувати щось.
Б. Слухати і критикувати те, що пропонують інші.
3. Чи здатні Ви витримати критику, не входячи у дрібні суперечки, не виправдовуючись?
А. Так. Б. Ні.
4. Чи подобається Вам, коли Вас хвалять прилюдно?
А. Так. Б. Ні.
5. Чи відстоюєте Ви свою думку, якщо обставини (думка більшості) проти Вас?
А. Так. Б. Ні.
6. В компанії, у спільній справі Ви завжди заводило, щось придумуєте, що є цікавим для інших?
А. Так. Б. Ні.
7. Чи вмієте Ви приховувати свій настрій від оточуючих?
А. Так. Б. Ні.
8. Чи завжди Ви терміново і покірливо робите те, що Вам говорять старші?
А. Так. Б. Ні.
9. Чи вдається Вам у розмові, дискусії переконати, привабити на свій бік тих, хто раніше був з Вами не згоден?
А. Так. Б. Ні.
10. Чи подобається Вам вчити (повчати, виховувати, навчати, давати поради) інших?
А. Так. Б. Ні.

Обробка та інтерпретація даних

Підрахуйте загальну кількість «А» і «Б» відповідей. Високий рівень лідерства А = 7-10 балів. Середній рівень лідерства А = 4 – 6 балів. Низький рівень лідерства А = 1 – 3 балів.

Переважаання відповідей «Б» свідчить про дуже низьке або деструктивне лідерство.

Додаток Б. 4

АНКЕТА ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ
рівня сформованості професійно-особистісних якостей майбутнього
вчителя музичного мистецтва

Таблиця Б. 4.1

Професійно-педагогічні якості		
Мотиваційно-ціннісний критерій	Показники	Оцінка
	Наявність професійної мотивації	
	Орієнтація на освітні цінності та ідеал музичного педагога й виконавця	
	Міра виявлення педагогічного такту	
	Оригінальність педагогічного стилю	
	Сформованість професійного іміджу	
Музично-творчі якості		
Творчо-діяльнісний критерій	Показники	Оцінка
	Здатність застосовувати у практичній діяльності власні музичні здібності	
	Музично-методична підготовленість	
	Здатність до творчості	
	Розвинені інструментально-виконавські уміння та ансамблеві навички	
	Сценічна культура, артистизм	
Соціально-особистісні якості		
Особистісний критерій	Показники	Оцінка
	Активна участь у мистецьких проєктах	
	Уміння володіти власним емоційним станом	
	Наявність фахово необхідних рис характеру	
	Фахова ерудиція	
	Наявність авторитету та лідерських якостей	

Продовження додатку Б. 4

Шкала оцінювання – від 1 до 10 балів, де:

1 – 2 – показник майже не виконується;

3 – 4 – показник виконується не якісно, рідко;

5 – 6 – показник виконується частково, не постійно;

7 – 8 – показник виконується добре, часто;

9 – 10 – показник виконується якісно, повною мірою, постійно.

Якими ще якостями, на Вашу думку, має володіти майбутній учитель музичного мистецтва?

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В. 1

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРКЕСТРОВИЙ КЛАС»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О. Б. Жильцов
09 2015 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОРКЕСТРОВИЙ КЛАС

Галузь знань 0202 «Мистецтво»
Напрямок підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво»
Освітній рівень – перший (бакалаврський)
(На базі повної загальної середньої освіти)

Інститут мистецтв

2015 – 2016 навчальний рік

Розподіл годин зведено з робочим навчальним планом. Структура типова.
Заступник директора з науково-методичної
та навчальної роботи

А.О. Таранник

Продовження додатку В. 1

Робоча програма навчальної дисципліни «Оркестровий клас» для студентів галузі знань 0202 «Мистецтво» напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) освітнього рівня (на базі повної загальної середньої освіти).

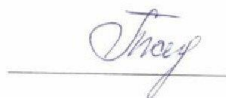
Розробник:

Малахова Маргарита Олександрівна, старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв

Протокол від «02» вересня 2015 року № 1

Завідувач кафедри інструментально-виконавської майстерності

Т.М. Пляченко

© Малахова М.О., 2015

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015

Продовження додатку В. 1

Примітка: Навчальна дисципліна «Оркестровий клас» (у межах якої функціонують навчальні інструментальні ансамблі) вивчається студентами спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 роки. У додатку вибірково наведено ті розділи робочої програми, у яких висвітлено зміст освітньої діяльності студентів III – IV курсів. Коригування робочих програм здійснюється щорічно.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У професійній підготовці бакалаврів музичного мистецтва оркестровий клас відіграє важливу роль. Поряд з іншими фаховими дисциплінами оркестр відкриває для студентів особливу форму вивчення музики – форму колективного виконання, яка за своєю сутністю виходить за межі поняття просто грати разом. Оркестр – це не формальне об'єднання звучання зібраних до купи музичних інструментів. Як цілісний виконавський колектив він повинен відповідати певним закономірностям і правилам, тим специфічним вимогам і характеристикам, які, власне, і забезпечують його діяльність, художні засади звучання саме як оркестру, а не великої групи виконавців. Характерною рисою оркестрового мистецтва є наявність та реалізація єдиних художніх намірів, єдність емоційного відгуку на твори, що виконуються, вміння відчувати, творити разом. Заняття в оркестровому класі допомагають студентам ознайомитися з багатою палітрою музичного мистецтва, оскільки тембральні та технічні можливості оркестрового колективу суттєво ширші у порівнянні з сольним чи ансамблевим виконанням творів. Водночас, музикування в оркестрі розкриває перед студентами колоритність та неповторність виражальних можливостей народних інструментів..

Робоча навчальна програма з дисципліни «Оркестровий клас» є нормативним документом Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено на основі освітньої програми підготовки бакалаврів, відповідно до навчального плану галузі знань 0202 «Мистецтво», напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво».

У програмі визначено:

- обсяги знань, які повинен опанувати студент відповідно до вимог освітньої програми, алгоритм вивчення навчального матеріалу дисципліни «Оркестровий клас»;
- необхідне методичне й інструментальне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів;
- визначені обов'язкові форми діяльності оркестрового колективу

Продовження додатку В. 1

(виконання музичних творів, читання нот з аркуша, транспонування);

– різні способи оволодіння навчальним репертуаром (*ескізне* вивчення оркестрових творів – ознайомлення з різноманітними музичними стилями, формування навичок орієнтування у стильових і жанрових ознаках; *грунтовне* відпрацювання оркестрових творів – вивчення нотного тексту, робота над штрихами, темпом, агогікою тощо; *повторне* виконання оркестрових творів – актуалізація оркестрово-виконавського досвіду; *самостійне* вивчення оркестрових творів – закріплення отриманих знань, умінь і навичок, щодо особливостей гри в оркестрі як професійна мотивація студента.

Мета викладання дисципліни «Оркестровий клас» – розвинути у студентів інструментально-виконавські вміння, сформувані навички оркестрової (ансамблевої) гри та професійні якості.

Завдання навчального курсу:

– ознайомлення студентів з історією створення, будовою, способами звуковидобування, технікою гри, виконавськими функціями та різновидами оркестрових інструментів;

– оволодіння навичками гри на одному або кількох оркестрових інструментах;

– ознайомлення студентів зі специфікою оркестрового (ансамблевого) музикування;

– опанування студентами навичок оркестрової та ансамблевої гри засобом вивчення кращих зразків вітчизняної та зарубіжної класичної, народної й сучасної музики;

– виховання адекватного відчуття ритму й динаміки, архітектоніки твору, вміння слухати інших учасників колективу;

– розвиток музичного мислення й пам'яті, чуття форми, образного уявлення твору, навичок роботи з музичним колективом, музичного кругозору студентів;

– виховання почуття відповідальності за якість опанування оркестрових (ансамблевих) партій, навичок самоконтролю та самооцінки власних і колективних ігрових дій, творчої ініціативи студентів;

– формування та розвиток музично-пізнавальних здібностей, музичного смаку, емоційно-ціннісного ставлення до музики, культурних надбань свого народу та мистецтва в цілому.

У результаті вивчення дисципліни «Оркестровий клас» студент має опанувати такі фахові та загальні **компетентності**:

– *інструментально-виконавську* (вільне володіння музичним

Продовження додатку В. 1

інструментом (інструментами) та здатність його використовувати у навчальній і концертно-виконавській діяльності; володіння навичками читання нот з аркуша, транспонування, добору музики на слух; сформованість навичок оркестрової та ансамблевої гри; здатність до колективного музикування);

– *світоглядну* (наявність ціннісно-орієнтаційної позиції; загальнокультурна ерудиція, світогляд; розуміння сутності і соціальної значущості майбутньої професії; збереження національних духовних традицій);

– *комунікативну* (здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності; здатність працювати у команді; вільне володіння українською мовою відповідно до норм культури мовлення);

– *інформаційну* (здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань; здатність до ефективного використання інформаційних ресурсів мережі Інтернет, які містять текстовий, аудіо- і відеоматеріал у соціальній та професійній діяльності);

– *самоосвітню* (здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку; спрямованість на розкриття особистісного творчого потенціалу та самореалізацію; прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху).

Міждисциплінарна взаємодія. Навчальний курс «Оркестровий клас» передбачає інтеграцію з такими фаховими дисциплінами, як «Основний музичний інструмент», «Додатковий музичний інструмент», «Історія музики» та ін.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРКЕСТРОВИЙ КЛАС»

III курс

№ п/п	Назви розділів	Кількість годин					
		Разом	Аудиторні	Практичні	Самостійна робота	Модульний контроль	Семестровий контроль
Змістовий модуль 1 Вивчення та виконання різножанрових музичних творів (низький рівень складності)							

<i>Продовження таблиці «Тематичний план» III курс</i>							
1.	1.1.Виконавська техніка. 1.2.Вивчення та виконання різножанрових музичних творів. 1.3. Оволодіння технікою читання нот з аркуша.	36	14	14	20	2	–
Змістовий модуль 2 Вивчення та виконання музичних творів українських авторів (низький рівень складності)							
2.	2.1.Розвиток навичок ансамблевого виконання. 2.2.Вивчення та виконання музичних творів українських авторів. Моделювання педагогічних ситуацій. 2.3.Оволодіння технікою читання нот з аркуша.	36	14	14	20	2	–
	Усього за V семестр	72	28	28	40	4	–
Змістовий модуль 3 Вивчення та виконання музичних творів кантиленного характеру різних епох (середній рівень складності)							
3.	3.1.Виконавська техніка. 3.2.Вивчення та виконання музичних творів кантиленного характеру. 3.3. Читання нот з аркуша.	37	14	14	21	2	–
Змістовий модуль 4 Вивчення та виконання музичних творів танцювальних жанрів різних епох (середній рівень складності)							
4.	4.1.Технічне вдосконалення навичок гри на оркестрових інструментах. 4.2.Вивчення та виконання музичних творів танцювального жанру різних епох. Моделювання педагогічних ситуацій. 3. Читання нот з аркуша. Аналіз музичних творів.	37	12	12	21	2	–
	Семестровий контроль	36					36
	Усього за VI семестр	108	26	26	42	4	36
	Разом за навчальним планом	180	54	54	82	8	36

№ п/п	Назви розділів	Кількість годин				
		Разом	Аудиторні	Практичні	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1 Вивчення й виконання музичних творів зі спадщини українського фольклору (середній рівень складності)						
1.	1.1.Формування вмінь та навичок, необхідних для виконання народної інструментальної музики. Формування навичок роботи з ансамблем. 1.2.Вивчення музичних творів зі спадщини українського фольклору середнього рівня складності. Моделювання педагогічних ситуацій (ансамблевий практикум). 1.3.Вдосконалення техніки читання нот з аркуша. Аналіз музичних творів. 1.4.Виконання партій вивчених творів індивідуально та у складі оркестрових груп.	53	26	26	23	4
Змістовий модуль 2 Вивчення та виконання музичних творів зарубіжних авторів (середній рівень складності)						
2.	2.1.Опанування сучасними ритмами на основі вивчення та осмислення розмаїття ритмічних схем і формул. 2.2.Вивчення та виконання музичних творів зарубіжних авторів середнього рівня складності. Моделювання педагогічних ситуацій (ансамблевий практикум). 2.3.Вдосконалення техніки читання нот з аркуша. Аналіз музичних творів. 2.4.Виконання партій вивчених творів індивідуально та у складі оркестрових груп.	55	26	26	23	6
	Усього за VII семестр	108	52	52	46	10
Змістовий модуль 3 Вивчення та виконання музичних творів композиторів-класиків (середній рівень складності)						

Продовження таблиці «Тематичний план» IV курс						
3.	3.1.Формування масштабного музичного мислення та навичок роботи над ансамблевим твором. 3.2.Вивчення та виконання музичних творів композиторів-класиків середнього рівня складності. Моделювання діяльності керівника ансамблю. 3.3.Вдосконалення техніки ансамблевої гри та управління ансамблем.	55	10	10	42	3
Змістовий модуль 4 Вивчення та виконання музичних творів для соліста з оркестром (середній рівень складності)						
4.	4.1.Закріплення виконавських навичок, знань, особливостей звуковидобування у творах різних стилів, жанрів, форм. Методи роботи над ансамблевим твором. 4.2.Вивчення та виконання музичних творів для соліста з оркестром середнього рівня складності. Моделювання діяльності керівника ансамблю. 4.3.Вдосконалення техніки ансамблевої гри та управління ансамблем.	53	8	8	42	3
	Усього за VIII семестр	108	18	18	84	6
	Разом за навчальним планом	216	70	70	130	16

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Література для підготовки	Години
III курс Змістовий модуль 1 (5-й семестр) Музичні твори з дитячого репертуару (низький рівень складності)				
1.1.Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 1.2.Підібрати репертуарний список творів для слухання музики дітей молодшого шкільного віку.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 2,10. Л.д. – 1.	20
Змістовий модуль 2 (5-й семестр) Музичні твори українських авторів (низький рівень складності)				

<i>Продовження таблиці «Завдання для самостійної роботи»</i>				
2.1.Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 2.2.Охарактеризувати музичні особливості, мелодику, інтонації, ладо-гармонічну структуру творів українських авторів, що виконуються.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 11. Л.д. – 2.	20
Змістовий модуль 3 (6 -й семестр) Твори кантиленного характеру різних епох (середній рівень складності)				
3.1.Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 3.2. Розглянути й проаналізувати спільне та відмінне у творах кантиленного характеру, що виконуються.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 5,11. Л.д. – 5.	21
Змістовий модуль 4 (6 –й семестр) Твори танцювального жанру різних епох (середній рівень складності)				
4.1. Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 4.2.Зробити порівняльну характеристику інструментального виконання творів танцювальних жанрів різних епох, використовуючи аудіозаписи.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 1,5. Л.д. – 1.	21
Усього за III курс		20 балів		82 год.
IV курс Змістовий модуль 1 (7-й семестр) Вивчення й виконання музичних творів зі спадщини українського фольклору (середній рівень складності)				
1.1.Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 1.2.Проаналізувати фольклорні особливості різних регіонів України. Визначити особливі інтонації, ритмічні особливості тощо.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 3,4,5. Л.д. – 3.	23

<i>Продовження таблиці «Завдання для самостійної роботи»</i>				
Змістовий модуль 2 (7-й семестр) Вивчення та виконання музичних творів зарубіжних авторів (середній рівень складності)				
2.1. Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 2.2. Обґрунтувати прийоми та методи роботи над ансамблевим звучанням в оркестровому колективі.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 2,6. Л.д. – 7.	23
Змістовий модуль 3 (8 -й семестр) Вивчення та виконання музичних творів композиторів-класиків (середній рівень складності)				
3.1. Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 3.2. Проаналізувати сучасний стан розвитку оркестрів народних інструментів, що існують в Україні (професійні можливості, репертуар, виконавську техніку тощо.)	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 4,10. Л.д. – 3.	42
Змістовий модуль 4 (8 -й семестр) Вивчення та виконання музичних творів для соліста з оркестром (середній рівень складності)				
4.1. Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 4.2. Визначити специфіку виконання творів для соліста з оркестром.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 2,10. Л.д. – 4.	42
Усього за IV курс	балів	20 балів		130 год.

ОРІЄНТОВНИЙ РЕПЕРТУАР ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ІІІ курс

Обробки народних пісень і танців

Українські народні пісні: обробка М. Різоля «Ой, хмелю мій, хмелю»,
«Ой, при лужку, при лужку», «Тече річка
невеличка», «Віють вітри, віють буйні»;
обробка М. Лисенка, інстр. М. Різоля «Дощик,
дощик»;
обробка О.Довжикова, інстр. М.Малого
«Веснянка».

Твори українських композиторів

Кирейко В.	«Козачок» із балету «Тіні забутих предків»;
Кропивницький М.	«Де ти бродиш, моя доле»;
Малий М.	«Полька»;
Мясков К.	«Концертна полька»;
Ревуцький Л.	«Козачок» з опери «Тарас Бульба», інстр. В. Гаврилов);
Шамо І.	«Арія» з «Камерної сюїти», перекл. В. Угриновича.

Твори зарубіжних композиторів

Барток Б.	«Вечір у селі», інстр. І. Облікіна;
Бах Й.	«Пастораль», перекл. С.Чапкія, «Органна прелюдія», інстр. Н. Худякова;
Бах Й. – Гуно Ш.	«Ave Maria»;
Боккеріні Л.	«Менует», інстр. А. Гаценка;
Бородін А.	«Хор селян» з опери «Князь Ігор»;
Глазунов А.	«Гавот», інстр. М. Алфеева;
Глінка М.	«Вы не придете снова», обр. М.Малого;
Мусоргський М.	«Вступ» до опери «Хованщина», інстр. М. Розанова, «Хор» з опери «Борис Годунов»;
Рахманінов С.	«Прелюдія соль мінор»;
Рєбіков В.	«Вальс»;
Скотт В.	«Екзотичний танок», інстр. А. Альошина;
Чайковський П.	«Неаполітанський танок» із балету «Лебедине озеро»;
Шуберт Ф. – Ліст Ф.	«Серенада», інстр. М. Малого.

IV курс

Обробки народних пісень і танців

Українські народні пісні обробки М. Різоля «Гандзя»,
 «І шумить, і гуде», «Ой, лопнув обруч»,
 «Реве та стогне Дніпр широкий».

Твори українських композиторів

Малий М. «Прогулянка у диліжансі»,
 «Гра в індіців», «Фантазія на українську та
 російську народні теми.

Твори зарубіжних композиторів

Альбеніс І.	«Танго Кордова», інстр. Б. Акімова;
Аренський О.	«Фантазія на теми Рябініна», інстр. М. Малого;
Бах Й.	«Бурре, інстр. М. Малого;
Гендель Г.	«Пасакалія, інстр. Б. Акімова;
Гершвін Д.	«Прелюдія, інстр. М. Оберюхтіна;
Глінка М.	«Жайворонок»;
Гріг Е.	«Норвежський танок №3», інстр. В. Вікторова;
Кабалевський Д.	«Галоп» із сюїти «Комедіанти»;
Римський-Корсаков М.	«Політ джмеля» з опери «Казка про царя Салтана»;
Чайковський П.	«Осіння пісня» із циклу «Пори року».

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«АНСАМБЛЕВИЙ КЛАС»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВ
Кафедра інструментально-виконавської майстерності**

«ПОГОДЖЕНО»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

_____ **О. Б. Жильцов**

«___» _____ 2012 р.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Вченою радою Інституту мистецтв

(протокол № _ від ____ жовтня

2012 р.)

Учений секретар _____

РОБОЧА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

АНСАМБЛЕВИЙ КЛАС

Галузь знань: 0202 «Мистецтво»

Напрямок підготовки: 6.020204 «Музичне мистецтво»

Освітньо-кваліфікаційний рівень: «Бакалавр»

(за вимогами кредитно-модульної системи)

УХВАЛЕНО

На засіданні кафедри інструментально-
виконавської майстерності

(протокол № ___ від «___» _____ 2012 р.)

Завідувач кафедри _____ **Т.М. Пляченко**

Київ – 2012

Ансамблевий клас. Робоча програма для студентів ОКР «Бакалавр». – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. – 21 с.

Укладач: **Малахова Маргарита Олександрівна**, старший викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності

Рецензенти: **Ткачук В.В.**, заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри інструментального та оркестрового виконавства Інституту мистецтв НПУ імені М.П.Драгоманова, диригент оркестру Національного заслуженого академічного хору України ім. Г.Верьовки;

Малий М.Г., викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

Примітка: У додатку вибірково наведено ті розділи робочої програми навчальної дисципліни «Ансамблевий клас», у яких висвітлено зміст освітньої діяльності студентів III – IV курсів на початку експериментальної роботи. Коригування робочих програм здійснювалось щорічно.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Ансамблевий клас» є нормативним документом Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено викладачами кафедри інструментально-виконавської майстерності на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів, відповідно до навчального плану для денної форми навчання напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво».

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу. У програмі визначено обсяги знань, які повинен опанувати бакалавр відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, алгоритм вивчення навчального матеріалу дисципліни «Ансамблевий клас», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Навчальний матеріал дисципліни «Ансамблевий клас» розподілено за основними змістовними розділами та визначенням орієнтовної кількості годин таким чином, щоб в повній мірі досягти **мети** курсу – набуття рівня фахової компетентності, достатнього для самостійної організації дитячого музичного ансамблю. Розподіл навчального часу є умовним. Константним є зміст запропонованих тем, послідовність їх засвоєння може варіюватись в залежності від особливостей складу ансамблю та індивідуальних особливостей студентів.

В основу змісту покладено опанування різноманітним високохудожнім музичним матеріалом зі скарбниць світової та вітчизняної музики. Твори різних епох, стилів та жанрів поширюють загальнокультурні орієнтири студентів, їх музично-естетичний досвід; аранжування музичних творів для різного складу ансамблів стимулює розвиток музично-творчих та професійних здібностей.

Основні завдання курсу «Ансамблевий клас»:

- вдосконалення навичок ансамблевого виконавства, вміння співати і грати в ансамблі ;
- розвиток мислення, пам'яті, відчуття форми, образного уявлення твору;
- формування навичок аранжування для різного складу ансамблів;
- опанування форм роботи з дитячим колективом;
- розвиток музичного світогляду студентів, творчих здібностей, художнього смаку;

Продовження додатку В. 2

- виховання патріотизму і національної свідомості, любові до майбутньої професії.

У процесі реалізації мети курсу розвивається професійний інтерес до навчальної дисципліни, активізуються творчі можливості студентів, розширюється виконавський репертуар, музично-педагогічний досвід, здійснюються міжпредметні зв'язки даного курсу з іншими фаховими дисциплінами.

Прогресивний розвиток виконавської майстерності студента забезпечується завдяки дотриманню принципів загальної та музичної педагогіки: свідомого самовдосконалення, індивідуального підходу, наступності навчання, поступового ускладнення навчального матеріалу, опори на музично-слуховий контроль, розширення досвіду виконавсько-просвітницької діяльності.

До структури курсу входять чотири компоненти:

- 1) теоретичний, який реалізується в ході індивідуальних занять;
- 2) методико-технологічний, що відповідає специфіці навчання гри на музичних інструментах, написання аранжувань музичних творів;
- 3) практичний, який здійснюється в ході індивідуальних та групових занять в процесі вивчення музичних творів та їх художнього виконання;
- 4) самостійна робота студентів, яка реалізується в конкретних завданнях для самостійного опанування в позааудиторних заняттях.

На шляху до набуття фахової компетентності у творчій реалізації набутого досвіду, в подальшій освітній та викладацькій діяльності в межах даного курсу на рівні бакалаврів передбачається **вдосконалення студентами знань щодо:**

- кращих зразків ансамблевої музики різних епох, стилів, жанрів;
- аранжування музичних творів для ансамблю;
- форм та методів використання набутих знань в творчій практичній та навчально-виховній діяльності.

По завершенні вивчення курсу «Ансамблевий клас» студенти повинні **вміти:**

- обґрунтовувати музично-естетичну та виховну цінність музичного матеріалу;
- практично опановувати музичні твори в процесі аранжування та ансамблевого виконання;
- використовувати та вдосконалювати навички ансамблевого музикування.

Продовження додатку В. 2

Кількість годин, відведених навчальним планом на вивчення дисципліни, для 3-ого року навчання становить – 180 год., із яких на 3-му курсі – 108 год. (42 год. – практичні заняття, 6 год. – індивідуальна робота, 54 год. – самостійна робота, 6 год. – модульний контроль); для 4-го року навчання – 36 год. (18 год. – практичні заняття, 4 год. – індивідуальна робота, 12 год. – самостійна робота, 2 год. – модульний контроль).

Вивчення майбутніми бакалаврами музичного мистецтва навчальної дисципліни «Ансамблевий клас» завершується складанням ПМК.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АНСАМБЛЕВИЙ КЛАС»

III курс

№ п/п	Назви розділів	Кількість годин				
		Разом	Практичних	Самостійна робота	Індивідуальн робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1						
Ансамблеве виконавство як вид колективного музикування						
Формування навичок ансамблевого музикування						
1.	1.1. Ознайомлення з існуючими видами ансамблів. Засвоєння основних принципів добору репертуару для дитячого ансамблю. Вокальна робота з ансамблем. 1.2. Засвоєння ігрових навичок. Формування навичок ансамблевого виконання. 1.3. Вивчення 1-2 п'єс, різних за стилем, жанром, характером. Розучування пісні для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.	36	14	18	2	2
Змістовий модуль 2						
Психолого-педагогічні аспекти роботи з дітьми						
2.	2.1. Вивчення психолого-педагогічних аспектів музично-рухового розвитку дітей. Вокальна робота. Розспівування колективу. 2.2. Вдосконалення навичок ансамблевого виконавства. 2.3. Вивчення 1-2 п'єс, різних за стилем, жанром, характером. Розучування пісні для дітей середнього шкільного віку.	36	14	18	2	2

Продовження таблиці «Тематичний план»						
Змістовий модуль 3						
Структурний аналіз фактури музичних творів						
3.	3.1. Вокальна робота. Усвідомлення співвідношень цілеспрямованого регулювання роботи голосового апарату. Інтонування співзвуч і акордів. 3.2. Вміння виділяти в партитурі функції оркестрової фактури: мелодію, бас, фігурації, педаль та контрапункт 3.3. Вивчення 2-3 п'єс, різних за стилем, жанром, характером. Розучування пісні для дітей середнього шкільного віку.	36	14	18	2	2
Разом за навчальним планом		108	42	54	6	6

IV курс

№ п/п	Назви розділів	Кількість годин				
		Разом	Практичних	Самостійна робота	Індивідуальна робота	Модульний контроль
Змістовий модуль 1						
Аранжування музичних творів для ансамблю.						
Підготовка музичного твору до сценічного виконання						
1	1.1.Аранжування музичного твору та написання партитури. 1.2.Усний аналіз та письмова анотація пісенного або інструментального твору. 1.3.Розучування інструментованого музичного твору. Робота студентів з учасниками ансамблю над технічним вдосконаленням та художньою виразністю музичних творів. 1.4.Концертне виконання творів, аранжування яких зробили студенти.	36	18	12	4	2
Разом за навчальним планом		36	18	12	4	2

КАРТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали	Література для підготовки
Змістовий модуль I (6-й семестр) Ансамблеве виконавство як вид колективного музикування. Формування навичок ансамблевого музикування (18 год.)			
1.1. Опрацювати теоретичну літературу з історії становлення та розвитку вокальних та інструментальних ансамблів. 1.2. Скласти два варіанти тестування музичних здібностей дітей різних вікових груп і використати (перевірити) їх у діловій грі із однокурсниками .	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. –1,2. Л.д. – 5
Змістовий модуль III (6 -й семестр) Психолого-педагогічні аспекти роботи з дітьми (18 год.)			
2.1. Проаналізувати інструментальні групи та їхню роль в ансамблі. 2.2. Провести діагностику музичних здібностей дітей середнього шкільного віку.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. – 4,8. Л.д. – 3
Змістовий модуль III (6 -й семестр) Структурний аналіз фактури музичних творів (18 год.)			
3.1. Вивчити нотний текст оркестрової програми, визначити структуру, технічні й артикуляційні труднощі та шляхи їх подолання. 3.2. Скласти творчі завдання для розвитку відчуття ладу, ритму, форми твору.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. –6,9. Л.д. – 2
Разом: 54 год.		Разом: 15 балів	
IV курс Змістовий модуль I (7-й семестр) Аранжування музичних творів для ансамблю Підготовка музичного твору до сценічного виконання (12 год.)			
1.1.Створити власну партитуру музичного твору. 1.2. Скласти анотацію на інструментований твір у відповідності до вимог методичного аналізу музичного твору. 1.3. Засвоїти структуру репетиційного процесу, скласти план проведення репетиції. 1.4 Підготувати та провести із групою студентів фрагменти репетицій з використанням прийомів і методів активізації творчого мислення.	Перевірка в межах МКР	5	Л.о. –3,5, 10. Л.д. – 2,4.
Разом: 12 год.		Разом: 5 балів	

КОНЦЕРТНИЙ РЕПЕРТУАР

НАВЧАЛЬНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ:

Зразковий художній колектив – ансамбль народних інструментів «Малахит»

(керівник – Маргарита Малахова)

1. Обробки народних пісень і танців

Український романс «Карі очі чорні брови», інстр. М. Малахової;

Українська народна пісня «Стояла під грушкою», інстр. М. Малахової;

Українська народна пісня «Ой, при лужку, при лужку» обр. М. Різоля;

Українська народна пісня «Віють вітри, віють буйні», обр. М. Лисенка;

Українська народна пісня «Розпрягайте, хлопці, коні», обр. Є. Бикова;

Молдавські візерунки, обр. М. Малахової.

2. Твори українських композиторів

Різоль М. «Українська пісня і танець»;

Косенко В. «Дощик»;

Лисенко М. «Сонце низенько» пісня Петра із опери «Наталка-Полтавка»;

Лисенко М. «Елегія»;

Лісінчук О. «Святкова», інстр. В. Вітрука;

Малий М. «Веснянка»;

Мясков К. «Концертна полька»;

Мясков К. «Український танець»;

Скорик М. «Мелодія».

3. Твори зарубіжних композиторів

Ван Дам Арт «Black eyes»;

Барток Б. «Вечір у селі», інстр. І. Облікіна;

Бах Й. С. «Пастораль», перекл. С. Чапкія;

Бекман Л. – Ліхачов С. «A Russian new Year Song»;

Берлін І. «Puttin' on the Ritz», інстр. М. Малахової;

Біберган В. «Арія»;
 Боккеріні Л. «Менует», інстр. А. Гаценка;
 Герлах Х. «Інтермеццо», інстр. М. Малахової;
 Дашкевич В. «Увертюра» до к/ф «Шерлок Холмс», інстр. М. Малахової;
 Дога Є. – Гайдено А. «Паризький каскад», інстр. М. Малахової;
 Локателлі А. «Tequila»;
 Манчіні Г. «Moon river»;
 П'яццола А. «Oblivion», інстр. М. Малахової;
 П'яццола А. «Calambre», інстр. М. Малахової;
 П'яццола А. «Libertango», інстр. М. Малахової;
 Пінтус Дж. «Luna», інстр. М. Малахової;
 Табандіс М. «Вальс-мюзет», інстр. М. Малахової;
 Хьюгес П. «Циганський танець», інстр. М. Малахової;
 Шахнов Ю. «Карусель», інстр. М. Малахової;
 Шуберт Ф. «Серенада», інстр. М. Малого.

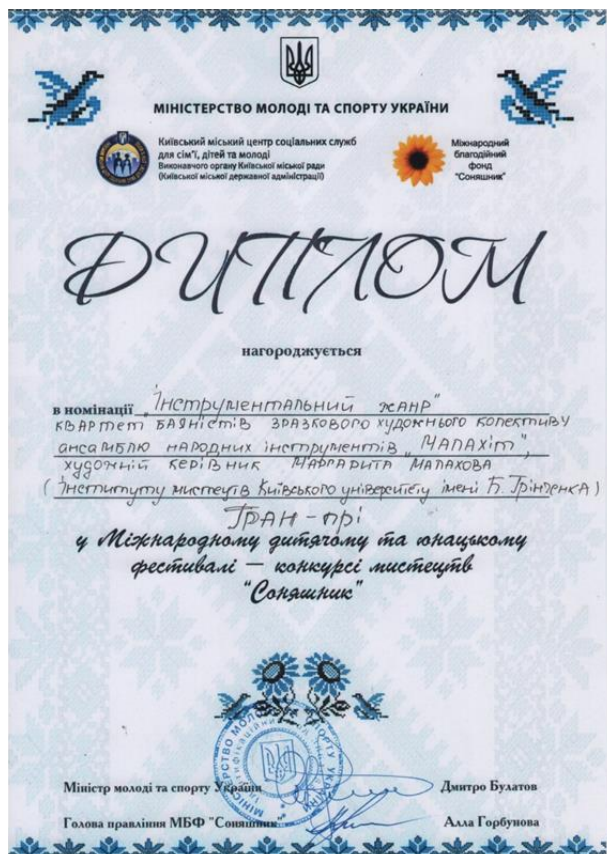
4. Твори для ансамблів малих форм

Власов В. «Basso ostinato»;
 Гальяно Р. «Tango pour Clod»;
 Губанов В. «Ретро-вальс», інстр. М. Малахової;
 Дербенко Є. «Колаж» на теми з опери Ж. Бізе «Кармен»;
 Джеріоні Дж., Бібіані Дж. Полька «Benedetta»;
 Зубицький В. «Три п'єси у народному стилі»;
 П'яццола А. «La muerte del Angel»;
 П'яццола А. «Escualo».

Додаток В. 4

**Афіші та дипломи,
що засвідчують концертно-виконавську діяльність учасників
навчального народно-інструментального ансамблю «Малахіт»**

Продовження додатку В. 4

Додаток Г

Ілюстративний матеріал для учасників навчального народно-інструментального ансамблю

НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ**Струнно-щипкові інструменти**

Домра

Мандоліна

Гітара

Кобза

Кобзи: басова, тенорова, альтова, сопранова

Бандура

Басова бандура

Струнні ударні інструменти

Цимбали

Концертні цимбали

Пневматично-язичкові інструменти

Баяни

Акордеон

Гармонії

Старовинні українські народні інструменти

Бугай

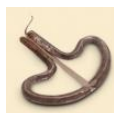
Козобас

Цитра

Гудок

Дримба

Колісна ліра

Духові народні інструменти

Сопілка

Блок-флейта

Кувиці (най)

Коза (волинка)

Ріг

Дводенцівки

Ріжки

Окарина

Ударні народні інструменти

Бубон

Тріскачка

Рубель

Деркач

Брязкальця

Коробочка

Металева оркестрова перкусія

Шейкер

Оркестрові дзвіночки

Трикутники

Додаток Д

Нотний дидактичний матеріал для роботи в ансамблевому класі

Аранжування Маргарити Малахової

для навчального народно-інструментального ансамблю

Black Eyes

Art Van Damme
Arr. Marharyta Malakhova

Tempo rubato

1 Bright swing tempo

2 Moderato

5

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

6

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

7

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

8

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

9

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

10

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

11

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

12

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

87

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

88

Presto

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

89

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

90

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

91

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

92

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

93

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

94

Bn.

Acc.

Cmp.

Tamb.

Acc. (solo)

D.pr.

D.a.

Bs.

Libertango

Astor Piazzolla
Arr. by Marharyta Malakhova

Tempo di tango

Score for the first system of instruments:

- Flute**: *pp*
- Clarinet in B**: *pp*
- Saxophone**: *pp*
- Capo horn**
- Saxophone**: *pp*
- Woodblock**
- Tambourine**: *pp*
- Piano (left)**: *pp*
- Double bass**: *pp*
- Double alto**: *pp*
- Double tenor**: *pp*
- Bass**: *pp*

Score for the second system of instruments:

- Flute**
- Clarinet in B**
- Saxophone**
- Capo horn**
- Saxophone**
- Woodblock**
- Tambourine**
- Piano (left)**
- Double bass**
- Double alto**
- Double tenor**
- Bass**

Score for the third system of instruments:

- Flute**: *mp*
- Clarinet in B**
- Saxophone**: *mp*
- Capo horn**
- Saxophone**
- Woodblock**
- Tambourine**: *mp*
- Piano (left)**: *mp*
- Double bass**: *mp*
- Double alto**: *mp*
- Double tenor**: *mp*
- Bass**: *mp*

Score for the fourth system of instruments:

- Flute**: *mp*
- Clarinet in B**
- Saxophone**: *mp*
- Capo horn**
- Saxophone**: *mp*
- Woodblock**: *mp*
- Tambourine**: *mp*
- Piano (left)**: *mp*
- Double bass**: *mp*
- Double alto**: *mp*
- Double tenor**: *mp*
- Bass**: *mp*

Brass section (Br, Cl in B, Baritone, Trombone, Euphonium, Tuba) and Woodwinds (Flute, Clarinet, Saxophone, Bassoon, Oboe, Bassoon) are shown. The score includes dynamic markings such as *f* (forte) and *mp* (mezzo-piano). The percussion section (Perc, Snare, Tom, Cymbal) is also present. The score is written for a full orchestra.

Continuation of the musical score. The brass section (Br, Cl in B, Baritone, Trombone, Euphonium, Tuba) and woodwinds (Flute, Clarinet, Saxophone, Bassoon, Oboe, Bassoon) are shown. The score includes dynamic markings such as *mp* (mezzo-piano) and *f* (forte). The percussion section (Perc, Snare, Tom, Cymbal) is also present. The score is written for a full orchestra.

Continuation of the musical score. The brass section (Br, Cl in B, Baritone, Trombone, Euphonium, Tuba) and woodwinds (Flute, Clarinet, Saxophone, Bassoon, Oboe, Bassoon) are shown. The score includes dynamic markings such as *mf* (mezzo-forte) and *f* (forte). The percussion section (Perc, Snare, Tom, Cymbal) is also present. The score is written for a full orchestra.

Continuation of the musical score. The brass section (Br, Cl in B, Baritone, Trombone, Euphonium, Tuba) and woodwinds (Flute, Clarinet, Saxophone, Bassoon, Oboe, Bassoon) are shown. The score includes dynamic markings such as *f* (forte) and *mp* (mezzo-piano). The percussion section (Perc, Snare, Tom, Cymbal) is also present. The score is written for a full orchestra.

This musical score is for the song "The Rose Tree" from the Broadway musical "The Sound of Music". It is a full orchestral score, likely for a rehearsal or recording. The score is written for a large ensemble, including strings, woodwinds, brass, and vocal soloists. The tempo is marked "Moderato" and the key signature has one flat (B-flat major or D minor). The score is divided into two systems. The first system includes staves for Trp (Trumpet), Cl in B (Clarinet in B-flat), Sax (Saxophone), Camp (Cymbal), Saz (Saxophone), Wdr (Woodwind), Tsch (Trombone), Bsn (Bassoon), and Vcl (Violin). The second system includes staves for Dpr (Drum), Dk (Drum), Dk (Drum), and Bsn (Bassoon). The score features various musical notations, including notes, rests, and dynamic markings such as "mp" (mezzo-piano) and "p" (piano). The lyrics "The Rose Tree" are written below the vocal staves.

This is a musical score for the song "The Rose Tree". The score is written for a full band and includes parts for the following instruments: Re (Reed), Clarinet (Cl. B.), Bassoon (Bass), Trumpet (Comp.), Saxophone (Sax), Woodwind (Wok.), Trombone (Tromb.), Bass (Bass), Drums (Dgr.), and Double Bass (D.B.). The score is in 4/4 time and features a key signature of one sharp (F#). The music is arranged in a multi-measure rest format, with the first measure of each staff containing a multi-measure rest for 4 measures. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings (f, p, ff, mf). The score is divided into two systems, with the first system ending at measure 4 and the second system starting at measure 5. The score is written in a standard musical notation style, with the instrument names listed on the left and the musical staves on the right.

This musical score is for the song "The Sound of Silence" by Simon & Garfunkel. It is a full orchestration for a large ensemble, including piano, drums, and various instruments. The score is written in 4/4 time and features a complex arrangement of parts for each instrument, including a piano solo in the beginning and a full instrumental section. The score is written in standard musical notation with a key signature of one sharp (F#) and a common time signature of 4/4. The instruments listed on the left are: Piano, Clarinet Bb, Bassoon, Clarinet C, Saxophone, Trumpet, Trombone, Tuba, Euphonium, Baritone, Bass, Drums, and Percussion. The score is divided into measures, with a double bar line indicating the end of a section. The piano part is written in the right hand, and the other instruments are written in their respective staves. The score is a full orchestration of the song, including the piano solo and the full instrumental section.

This musical score is for the song "The Sound of Silence" by Simon & Garfunkel. It is written for a full band and vocalists. The score includes parts for Piano (Pia), Clarinet (Clarinet), Bass (Bass), Conga (Conga), Snare (Sno), Wash (Wash), Tambourine (Tamb), Piano (Solo) (Pia (solo)), Drums (Drum), and Bass (Bass). The music is in 4/4 time and features a complex arrangement with multiple melodic lines and a strong rhythmic foundation. The piano part is particularly prominent, with intricate fingerings and dynamics. The vocal parts are written for two voices, with the piano part providing a harmonic and rhythmic accompaniment. The score is presented in a standard musical notation format, with staves for each instrument and voice part, and a key signature of one sharp (F#).

5

Br

Cl in B

B-flat

Cmp

Sax

Wdr

Tsch

2nd (solo)

Dr

Dr

Dr

Dr

Dr

7

Br

Cl in B

B-flat

Cmp

Sax

Wdr

Tsch

2nd (solo)

Dr

Dr

Dr

Dr

Dr

2nd

Cl in B

B-flat

Cmp

Sax

Wdr

Tsch

2nd (solo)

Dr

Dr

Dr

Dr

Dr

6

2nd

Cl in B

B-flat

Cmp

Sax

Wdr

Tsch

2nd (solo)

Dr

Dr

Dr

Dr

Dr

Musical score for measures 1-10. The score is for a full orchestra and includes parts for Flute (Fl.), Clarinet in B-flat (Cl. in B), Bassoon (Bsn), Trumpet (Tpt), Trombone (Tbn), Percussion (Perc), Snare (Sn), Cymbal (Cym), and Bass (B). The music is in 4/4 time and features a complex arrangement of woodwinds and strings.

Musical score for measures 11-20. The score continues the orchestral arrangement from the previous page, featuring woodwinds, strings, and percussion. The music is in 4/4 time and includes dynamic markings such as *f* (forte) and *ff* (fortissimo).

Musical score for measures 21-30. The score continues the orchestral arrangement, featuring woodwinds, strings, and percussion. The music is in 4/4 time and includes dynamic markings such as *f* (forte) and *ff* (fortissimo). A rehearsal mark is present at the beginning of measure 21.

Musical score for measures 31-40. The score continues the orchestral arrangement, featuring woodwinds, strings, and percussion. The music is in 4/4 time and includes dynamic markings such as *f* (forte) and *ff* (fortissimo). A rehearsal mark is present at the beginning of measure 31.

Measures 10-12 of a musical score. The score includes staves for Snare (Sn), Clarinet in B-flat (Cl. in B), Bassoon (Bsn), Oboe (Oboe), Flute (Fl), Woodwind (Wd), Tenor (Ten), Bass (B), and Double Bass (Db). The music is in 4/4 time. Measures 10-12 show a complex rhythmic pattern with various dynamics including *p*, *fp*, and *f*. A rehearsal mark '8' is present above measure 10.

Measures 10-12 of a musical score. The score includes staves for Snare (Sn), Clarinet in B-flat (Cl. in B), Bassoon (Bsn), Oboe (Oboe), Flute (Fl), Woodwind (Wd), Tenor (Ten), Bass (B), and Double Bass (Db). The music is in 4/4 time. Measures 10-12 show a complex rhythmic pattern with various dynamics including *fp* and *f*. A rehearsal mark '8' is present above measure 10.

Measures 13-15 of a musical score. The score includes staves for Snare (Sn), Clarinet in B-flat (Cl. in B), Bassoon (Bsn), Oboe (Oboe), Flute (Fl), Woodwind (Wd), Tenor (Ten), Bass (B), and Double Bass (Db). The music is in 4/4 time. Measures 13-15 show a complex rhythmic pattern with various dynamics including *f*. A rehearsal mark '9' is present above measure 13.

Measures 13-15 of a musical score. The score includes staves for Snare (Sn), Clarinet in B-flat (Cl. in B), Bassoon (Bsn), Oboe (Oboe), Flute (Fl), Woodwind (Wd), Tenor (Ten), Bass (B), and Double Bass (Db). The music is in 4/4 time. Measures 13-15 show a complex rhythmic pattern with various dynamics including *fff*. A rehearsal mark '9' is present above measure 13.

Додаток Е

Результати проміжних вимірювань констатувального, формувального та контрольного етапів педагогічного експерименту

Таблиця Е. 1

Рівні вираження у респондентів професійно-педагогічних якостей за показниками мотиваційно-ціннісного критерію (констатувальний зріз)

Показники мотиваційно-ціннісного критерію	Рівні сформованості					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Наявність професійної мотивації	50	24,5	143	70,1	11	5,4
Орієнтація на освітні цінності та ідеали	104	51	97	47,5	3	1,5
Міра виявлення педагогічного такту	89	43,6	106	52	9	4,4
Оригінальність педагогічного стилю	93	45,6	105	51,5	6	2,9
Сформованість професійного іміджу	119	58,3	84	41,1	1	0,5
Усереднений показник	91	44,6	107	52,5	6	2,9

Таблиця Е. 2

Рівні вираження у респондентів музично-творчих якостей за показниками творчо-діяльнісного критерію (констатувальний зріз)

Показники творчо-діяльнісного критерію	Рівні сформованості					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Здатність застосовувати власні музичні здібності	23	11,3	163	79,9	18	8,8
Музично-методична підготовленість	19	9,3	181	88,7	4	2
Здатність до творчості	57	27,9	142	69,6	5	2,5
Інструментально-виконавські уміння	11	5,4	176	86,2	17	8,3
Сценічна культура, артистизм	35	17,2	158	77,5	11	5,4
Усереднений показник	29	14,2	164	80,4	11	5,4

Таблиця Е. 3

Рівні вираження у респондентів соціально-особистісних якостей за показниками особистісного критерію (констатувальний зріз)

Показники особистісного критерію	Рівні сформованості					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Активна участь у мистецьких проєктах	33	16,2	163	80	8	4
Володіння власним емоційним станом	40	19,6	150	73,5	14	6,7
Наявність фахово необхідних рис характеру	39	19,1	154	75,5	11	5,4
Фахова ерудиція	27	13,2	161	79	16	7,9
Наявність авторитету та лідерських якостей	86	42,1	117	57,4	1	0,5
Усереднений показник	45	22	149	73,1	10	4,9

Таблиця Е. 4

Результати констатувального зрізу

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	91	44,6	107	52,5	6	2,9
Музично-творчі якості	29	14,2	164	80,4	11	5,4
Соціально-особистісні якості	45	22	149	73,1	10	4,9
Усереднений показник	55	26,9	140	68,7	9	4,4

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 5

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників
експериментальної групи (формувальний етап, нульовий зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	18	30	41	68,3	1	1,7
Музично-творчі якості	11	18,4	44	73,3	5	8,3
Соціально-особистісні якості	19	31,7	39	65	2	3,3
Усереднений показник	16	26,7	41,3	68,9	2,7	4,4

Таблиця Е. 6

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників
контрольної групи (формувальний етап, нульовий зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	16	26,7	42	70	2	3,3
Музично-творчі якості	9	15	45	75	6	10
Соціально-особистісні якості	20	33,3	39	65	1	1,7
Усереднений показник	15	25	42	70	3	5

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 7

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (формувальний етап, І контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	17	28,3	39	65	4	6,7
Музично-творчі якості	10	16,7	44	73,3	6	10
Соціально-особистісні якості	20	33,3	36	60	4	6,7
Усереднений показник	15,7	26,1	39,6	66,1	4,7	7,8

Таблиця Е. 8

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (формувальний етап, І контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	14	23,3	44	73,3	2	3,4
Музично-творчі якості	8	13,3	46	76,7	6	10
Соціально-особистісні якості	19	31,7	40	66,6	1	1,7
Усереднений показник	13,66	22,8	43,33	72,2	3	5

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 9

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (формувальний етап, II контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	15	25	40	66,7	5	8,3
Музично-творчі якості	8	13,3	45	75	7	11,7
Соціально-особистісні якості	18	30	36	60	6	10
Усереднений показник	13,7	22,8	40,3	67,2	6	10

Таблиця Е. 10

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (формувальний етап, II контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	14	23,3	44	73,3	2	3,4
Музично-творчі якості	6	10	46	76,7	8	13,3
Соціально-особистісні якості	19	31,7	40	66,6	1	1,7
Усереднений показник	13	21,7	43,33	72,2	3,7	6,1

Таблиця Е. 11

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (формувальний етап, III контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	9	15	40	66,7	11	18,3
Музично-творчі якості	5	8,3	44	73,4	11	18,3
Соціально-особистісні якості	10	16,7	40	66,6	10	16,7
Усереднений показник	8	13,3	41,3	68,9	10,7	17,8

Таблиця Е. 12

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (формувальний етап, III контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	12	20	44	73,3	4	6,7
Музично-творчі якості	6	10	48	80	6	10
Соціально-особистісні якості	15	25	42	70	3	5
Усереднений показник	11	18,3	44,7	74,4	4,3	7,3

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 13

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (формувальний етап, IV контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	7	11,7	39	65	14	23,3
Музично-творчі якості	2	3,3	45	75	13	21,7
Соціально-особистісні якості	7	11,7	41	68,3	12	20
Усереднений показник	8	8,9	41,3	69,4	10,7	21,7

Таблиця Е. 14

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (формувальний етап, IV контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	12	20	45	75	3	5
Музично-творчі якості	4	6,7	49	81,7	7	11,6
Соціально-особистісні якості	13	21,7	43	71,7	4	6,6
Усереднений показник	9,7	16,1	45,6	76,1	4,7	7,8

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 15

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників
експериментальної групи (контрольний етап, нульовий зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	24	30	52	65	4	5
Музично-творчі якості	14	17,5	61	76,2	5	6,3
Соціально-особистісні якості	27	33,7	50	62,5	3	3,8
Усереднений показник	21,7	27,1	54,3	67,9	4	5

Таблиця Е. 16

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників
контрольної групи (контрольний етап, нульовий зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	23	28,8	53	66,2	4	5
Музично-творчі якості	15	18,7	60	75	5	6,3
Соціально-особистісні якості	26	32,5	51	63,7	3	3,8
Усереднений показник	21,3	26,7	54,3	68,3	4	5

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 17

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (контрольний етап, І контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	23	28,8	50	62,5	7	8,7
Музично-творчі якості	14	17,5	59	73,8	7	8,7
Соціально-особистісні якості	26	32,5	50	62,5	4	5
Усереднений показник	21	26,3	53	66,2	6	7,5

Таблиця Е. 18

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (контрольний етап, І контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	21	26,2	54	67,5	5	6,3
Музично-творчі якості	12	15	62	77,5	6	7,5
Соціально-особистісні якості	21	26,2	58	72,5	1	1,3
Усереднений показник	18	22,5	58	72,5	4	5

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 19

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (контрольний етап, II контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	20	25	52	65	8	10
Музично-творчі якості	11	13,7	59	73,8	10	12,5
Соціально-особистісні якості	23	28,8	51	63,7	6	7,5
Усереднений показник	18	22,5	54	67,5	8	10

Таблиця Е. 20

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (контрольний етап, II контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	21	26,2	54	67,5	5	6,3
Музично-творчі якості	12	15	59	73,8	9	11,2
Соціально-особистісні якості	21	26,2	58	72,5	1	1,3
Усереднений показник	18	22,5	57	71,2	5	6,3

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 21

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (контрольний етап, III контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	12	15	55	68,7	13	16,3
Музично-творчі якості	6	7,5	61	76,2	13	16,3
Соціально-особистісні якості	15	18,7	52	65	13	16,3
Середній показник	11	13,7	56	70	13	16,3

Таблиця Е. 22

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (контрольний етап, III контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	18	22,5	57	71,2	5	6,3
Музично-творчі якості	8	10	63	78,8	9	11,2
Соціально-особистісні якості	19	23,7	60	75	1	1,3
Середній показник	15	18,7	60	75	5	6,3

Продовження додатку Е

Таблиця Е. 23

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників експериментальної групи (контрольний етап, IV контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (ЕГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	8	10	53	66,2	19	23,8
Музично-творчі якості	2	2,5	63	78,8	15	18,7
Соціально-особистісні якості	10	12,5	54	67,5	16	20
Середній показник	6,7	8,3	56,6	70,8	16,7	20,9

Таблиця Е. 24

Рівні сформованості професійно-особистісних якостей в учасників контрольної групи (контрольний етап, IV контрольний зріз)

Домінантні складові професійно-особистісних якостей	Рівні сформованості (КГ)					
	низький		середній		високий	
	кільк. осіб	%	кільк. осіб	%	кільк. осіб.	%
Професійно-педагогічні якості	15	18,7	60	75	5	6,3
Музично-творчі якості	7	8,7	63	78,8	10	12,5
Соціально-особистісні якості	17	21,2	59	73,8	4	5
Середній показник	13	16,2	60,7	75,9	6,3	7,9

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Малахова М. О. Розвиток слухових навичок майбутнього викладача музичного мистецтва у класі інструментального ансамблю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практика. Спец. випуск. Літературно-мистецька освіта: традиції, новації, перспективи.* Київ, 2012. Вип. 16 (26). С. 72–76.
2. Малахова М. О. Соціально-психологічні аспекти сценічного хвилювання у професійно-виконавській діяльності майбутнього вчителя музики. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 13. С. 297–302.
3. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль як суб'єкт виховного процесу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти.* Київ, 2013. Вип. 14 (19). С. 87–91.
4. Малахова М. О. Основні принципи організації діяльності навчального народно-інструментального ансамблю у вищому навчальному закладі. *Освітологічний дискурс.* 2014. № 1 (5). С. 149–155.
5. Малахова М. О. Ансамблеве музикування як засіб оптимізації мотиваційної сфери студентів до навчально-професійної діяльності. *Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka* : zbiór raportów naukowych. Część 3. Warszawa, 2014. S. 103–108.
6. Малахова М. О. Студентський інструментальний ансамбль: технологія командної інтерпретації художнього образу музичного твору. *Освітологічний дискурс.* 2019. № 3–4 (26–27). С. 100–109.
7. Малахова М. О. Особливості фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальних народно-інструментальних колективах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету*

імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ, 2021. Вип. 79. Том 1. С. 187–192.

8. Малахова М. О. Діяльнісний аспект оркестрово-ансамблевої підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва. *Herald pedagogiki. Nauka i praktyka*. № 65 (*pedagogika*). Warszawa, 2021. S. 58–61.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

9. Малахова М. О. Комунікативна толерантність як домінантна особистісна риса вчителя музики: проблеми формування в студентському інструментальному ансамблі. *Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16 листопада 2011 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 231–234.

10. Малахова М. О. Студентський народно-інструментальний ансамбль: питання виконавської інтерпретації художнього образу музичного твору. *Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. Луганськ, 15–16 березня 2012 р. Луганськ : ЛДІКМ, 2012. С. 147–149.

11. Малахова М. О. Шляхи формування професійної універсальності у студентів мистецького профілю вищих навчальних закладів. *Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ, 22–23 листопада 2012 р. Луганськ : Янтар, 2012. С. 213–217.

12. Малахова М. О. Ціннісна складова професійно-особистісних якостей учителя музики. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 16–17 жовтня 2014 р. Київ : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 399–405.

13. Малахова М. О. Формування професійних компетентностей студентів у навчальних інструментальних колективах. *Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція* : матеріали Всеукр.

заоч. наук. конф. Київ, 20 квітня 2021 р. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, 2021. С. 98–100.

14. Малахова М. О. Наукові підходи в організації ансамблевого навчання студентів-інструменталістів: системний, аксіологічний. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Суми, 20–21 квітня 2021 р. Суми : Сум. держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка, 2021. С. 169–172.

Додаток К**Відомості про апробацію результатів дисертації***Міжнародні науково-практичні конференції:*

1. Міжнародна науково-практична конференція «Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів» (м. Київ, 16 листопада 2011 р.). Доповідь: «Комунікативна толерантність як домінантна особистісна риса вчителя музики: проблеми формування в студентському інструментальному ансамблі».
2. Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір» (м. Київ, 28–29 березня 2012 р.). Доповідь: «Підготовка до сценічної діяльності як засіб вдосконалення професійної майстерності та особистісних якостей суб'єктів мистецької освіти».
3. Міжнародна науково-практична конференція «Мистецька освіта в контексті глобалізації та полікультурності» (м. Луганськ, 22–23 листопада 2012 р.). Доповідь: «Шляхи формування професійної універсальності у студентів мистецького профілю вищих навчальних закладів».
4. V Міжнародна науково-практична конференція «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (м. Київ, 25–27 квітня 2013 р.). Доповідь: «Студентський народно-інструментальний ансамбль як суб'єкт виховного процесу».
5. Міжнародна науково-практична конференція «Aktualne naukowe problemy. Rozpatrzenie, decyzja, praktyka» (м. Вроцлав, 29–30 червня 2014 р.). Доповідь: «Ансамблеве музикування як засіб оптимізації мотиваційної сфери студентів до навчально-професійної діяльності».
6. Міжнародна науково-практична конференція «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 16–17 жовтня 2014 р.). Доповідь: «Ціннісна складова професійно-особистісних якостей вчителя музики».

7. V Міжнародна науково-практична конференція «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 4 квітня 2019 р.). Доповідь: «Цифрові засоби навчання в роботі зі студентським інструментальним ансамблем».

8. Міжнародна науково-практична конференція «Забезпечення якості вищої освіти у країнах європейського союзу» (м. Київ, 15 квітня 2020 р.). Доповідь: «Інструментальний ансамбль в контексті професійної підготовки студентів мистецьких закладів освіти».

9. VI Міжнародна науково-практична конференція «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 15 травня 2020 р.). Доповідь: «Розвиток творчої ініціативи студентів в умовах навчального інструментального ансамблю».

10. Міжнародна науково-практична конференція «Science, research, development. № 39» (м. Варшава, 30–31 березня 2021 р.). Доповідь: «Діяльнісний аспект оркестрово-ансамблевої підготовки фахівців у галузі музичного мистецтва».

11. VI Міжнародна науково-практична конференція «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» (м. Кропивницький, 15–16 квітня 2021 р.). Доповідь: «Застосування методу моделювання в репетиційному процесі студентського інструментального ансамблю».

12. VII Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (м. Суми, 20–21 квітня 2021 р.). Доповідь: «Наукові підходи в організації ансамблевого навчання студентів-інструменталістів: системний, аксіологічний».

13. VII Міжнародна науково-практична онлайн-конференція «Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття» (м. Київ, 14 травня 2021 р.). Доповідь: «Проблема формування професійно-особистісних якостей вчителя музичного мистецтва у педагогічній теорії і практиці».

Всеукраїнські науково-практичні конференції:

14. Всеукраїнська дистанційна науково-практична конференція «Професійний розвиток викладача музичного мистецтва: традиції, новації, перспективи» (м. Київ, 17 листопада 2011 р.). Доповідь: «Розвиток слухових навичок майбутнього викладача музичного мистецтва у класі інструментального ансамблю».

15. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес» (м. Луганськ, 15–16 березня 2012 р.). Доповідь: «Студентський народно-інструментальний ансамбль: питання виконавської інтерпретації художнього образу музичного твору».

16. III Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 18 квітня 2013 р.). Доповідь: «Основні принципи організації та діяльності навчального народно-інструментального ансамблю у ВНЗ».

17. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання мистецької педагогіки: традиції та інновації» (м. Хмельницький, 24 квітня 2014 р.). Доповідь: «Розвиток творчої активності студентів в умовах навчального народно-інструментального ансамблю».

18. VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (м. Дрогобич, 30 квітня 2014 р.). Доповідь: «Ціннісні орієнтири у формуванні професійно-особистісних якостей студентів (на прикладі діяльності навчального народно-інструментального ансамблю)».

19. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 березня 2021 р.). Доповідь: «Науково-педагогічні основи формування особистісних якостей студентів-інструменталістів».

20. Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція» (м. Київ, 20 квітня 2021 р.).

Доповідь: «Формування професійних компетентностей студентів у навчальних інструментальних колективах».

21. Всеукраїнська науково-практична конференція «Музична освіта та виконавство: теорія, методика, інноваційні концепції розвитку» (м. Ніжин, 23–24 квітня 2021 р.). Доповідь: «Творча комунікація керівника і учасників навчального інструментального ансамблю».

Довідки про впровадження результатів дослідження

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

Вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ,
Україна, 04053, тел./факс: +380 44 272-19-02
kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua
ЄДРПОУ 02136554

EXECUTIVE BODY OF KYIV CITY COUNCIL
(KYIV CITY STATE ADMINISTRATION)

**BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY**

18/2 Bulvarno-Kudriavska St., Kyiv,
Ukraine, 04053, tel./fax: +380 44 272-19-02
kubg.edu.ua, e-mail: kubg@kubg.edu.ua

12.04.2021 № 09-Н
На № _____ від _____

А К Т

**про впровадження результатів дисертації
Малахової Маргарити Олександрівни
на тему «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього
вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-
інструментальному ансамблі»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти**

Протягом 2011–2020 н.р. на кафедрі інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка здійснювалася апробація та впровадження основних результатів дисертаційного дослідження Маргарити Малахової «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі». Експериментальне дослідження проводилось на аудиторних заняттях та у процесі концертних виступів навчальних ансамблів і оркестрів, учасниками яких були здобувачі вищої освіти спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня.

Розроблену М. О. Малаховою експериментальну методику впроваджено в межах навчальних курсів «Оркестровий клас» (2011–2020 н.р.), «Ансамблевий клас» (2011–2014 н.р.), «Інструментальний ансамбль» (2019–2020 н.р.) засобом реалізації педагогічно доцільних форм, методів і принципів навчання, що сприяло виявленню позитивної динаміки у формуванні професійно-особистісних якостей студентів-інструменталістів.

Основною експериментальною базою дослідження став ансамбль народних інструментів «Малахит» (керівник М. О. Малахова) та малі інструментальні ансамблеві форми. Про ефективність упровадження в роботу навчального колективу експериментальної методики свідчать факти яскравих виступів ансамблю на різноманітних концертних заходах Університету та за

його межами, отримання колективом звання «Зразковий художній колектив» (2012 р.), успішна участь у міських, всеукраїнських та міжнародних фестивалях і конкурсах.

Результати наукового дослідження М. О. Малахової використовуються в розробленні робочих програм навчальних курсів «Оркестровий клас» та «Інструментальний ансамбль» для студентів спеціальності «Музичне мистецтво», що ефективно впливає на підвищення рівня фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва та артистів оркестру, ансамблю.

Результати дисертації М. О. Малахової отримали високу оцінку при обговоренні й були затверджені на засіданні кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка та рекомендовані до подальшого впровадження (протокол № 3 від 19 березня 2021 року).

Акт видано для подання до спеціалізованої вченої ради.

Проректор з наукової роботи

Наталія ВІННІКОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Телефон: 234-11-08
E-mail: rector@npu.edu.ua; код ЄДРПОУ 02125295

№ 114
«26» березня 2021 р.

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Малахової Маргарити Олександрівни з теми «Формування
професійноособистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва
у навчальному народно-інструментальному ансамблі»,
представленого на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук
(спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

Основні положення дисертаційного дослідження Малахової Маргарити Олександрівни «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі» апробовано та впроваджено протягом 2016-2020 рр. в освітній процес кафедри інструментального та оркестрового виконавства Факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Запропонована Малаховою М.О. експериментальна методика була апробована на заняттях з дисципліни «Оркестровий клас» та різних видах практикумів і передбачала опанування студентами спеціальності «Музичне мистецтво» спеціального відібраного навчального матеріалу та методів роботи з інструментальними колективами, вдосконалення інструментальновиконавських умінь, навичок ансамблевої гри. Набуття учасниками навчальних колективів знань та практичного досвіду щодо формування професійноособистісних якостей в умовах колективної співтворчості сприяло розвитку комунікативних умінь студентів, спонукало до професійного самовдосконалення, пошуку індивідуального стилю професійної діяльності.

Матеріали та рекомендації дисертантки включено в систему оптимізації навчання студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Музичне мистецтво», зокрема використовуються в розробленні робочих програм навчального курсу «Оркестровий клас».

Результати впровадження основних положень дисертаційного дослідження Малахової М.О. було обговорено та схвалено на засіданні кафедри інструментального та оркестрового виконавства Факультету

мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 24.03.2021 р.).

Завідувач кафедри інструментального
та оркестрового виконавства,
кандидат мистецтвознавства, професор

 К.А. Чеченя

Декан факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського, заслужений діяч
мистецтв України,
доктор педагогічних наук, професор

 В.І. Федоришин

Проректор з наукової роботи,
доктор фізико-математичних наук, професор

 Г.М. Торбін

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
 вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300; тел.: (03849) 3-05-13, факс: (03849) 3-07-83, E-mail: post@kpmu.edu.ua
 Web: http://www.kpmu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125616

Від 12.03.2021 № 10/21

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 «Формування професійно-особистісних якостей
 майбутнього вчителя музичного мистецтва
 у навчальному народно-інструментальному ансамблі»
 на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
 МАЛАХОВОЇ МАРГАРИТИ ОЛЕКСАНДРІВНИ**

Результати дисертаційного дослідження М.О. Малахової «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі» було впроваджено в освітній процес кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка протягом 2016-2020 рр.

Упровадження матеріалів дослідження М.О. Малахової здійснювалось під час проведення аудиторних занять та концертних виступів навчальних народно-інструментальних колективів, учасниками яких були студенти спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Матеріали та рекомендації дисертантки щодо формування професійно-особистісних якостей засобами колективного музикування дозволили розширити зміст циклу дисциплін оркестрово-ансамблевої підготовки: «Оркестровий клас», «Практикум роботи з народно-інструментальними колективами», «Методика роботи зі шкільними творчими колективами».

Реалізовані в експериментальній методиці М.О. Малахової наукові підходи, педагогічні умови, принципи, форми, методи і засоби навчання сприяли ефективному формуванню загальних та фахових компетентностей студентів-інструменталістів.

Одержані результати свідчать про актуальність проведеного М.О. Малаховою дослідження і можуть бути рекомендовані для використання у системі професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Музичне мистецтво».

Результати впровадження обговорено та схвалено на засіданні кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 4 від 18.03.2021 р.).

**Проректор з наукової роботи,
 доктор фізико-математичних наук, проф.**

І.М. Конет

Міністерство освіти і науки України

**НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ**

вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16602

тел.: (04631) 7-19-67, факс: (04631) 2-53-09

e-mail: ndu@ndu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125668

20.05.2021 № 04/486

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Малахової Маргарити Олександрівни

з теми «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі», на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти)

Упродовж 2016 – 2020 рр. в освітній процес кафедри інструментально-виконавської підготовки Навчально-наукового інституту мистецтв імені Олександра Ростовського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя було впроваджено матеріали дисертаційного дослідження М.О. Малахової «Формування професійно-особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у навчальному народно-інструментальному ансамблі».

На аудиторних заняттях з дисциплін «Основи оркестрової та інструментально-виконавської підготовки», «Інструментально-виконавський практикум», «Методика роботи з дитячим оркестром (ансамблем)», «Практикум роботи з оркестром» було впроваджено методику формування професійно-особистісних якостей для студентів спеціальності «Музичне мистецтво» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Відповідно до експериментальної програми дослідницею були реалізовані наукові підходи, форми й методи оркестрово-ансамблевої підготовки, навчальний та концертний репертуар, що сприяло формуванню у студентів фахово необхідних компетентностей.

Упровадження в освітній процес запропонованої М.О. Малаховою методики позитивно вплинуло на формування професійно-особистісних якостей учасників навчальних народно-інструментальних колективів.

Результати експериментального дослідження М.О. Малахової було обговорено та схвалено на засіданні кафедри інструментально-виконавської підготовки Навчально-наукового інституту мистецтв імені Олександра Ростовського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 12 від 18.05.2021 р.).

**В. о. ректора Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя,
кандидат технічних наук, доцент**

С. М. Давиденко